

GODIŠNJAK

OGRANKA MATICE HRVATSKE U BELOM MANASTIRU

11/2014.

GODIŠNJAK

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru
br. 11/2014

Izdavač:

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

Za izdavača:

Petar Tokić

Glavni urednik:

Željko Predojević

Uredništvo:

Julijana Vladetić, Zdenka Baković

Adresa uredništva:

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

Trg slobode 16a, HR-31300 Beli Manastir

e-mail: mh.belimanastir@gmail.com

web: www.omhbm.hr

Lektura:

Julijana Vladetić

Prijelom i tisak:

Grafika d.o.o. Osijek

Naklada:

300 primjeraka

Cijena ovom broju:

35 kn

Fotografija na koricama:

Mario Romulić

U financiranju ovog broja Godišnjaka sudjelovali:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Osječko-baranjska županija

Grad Beli Manastir

GODIŠNJAK

OGRANKA MATICE HRVATSKE
U BELOM MANASTIRU

SVEZAK 11 (2014)

mh **maticahrvatska**
Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru

Beli Manastir, 2015.

SADRŽAJ

Riječ urednika 7

TRADICIJSKA KULTURA

Marijana Kuna – Molitvenici koji su se koristili u Baranjskom
Petrovom Selu krajem 19. i početkom 20. stoljeća. 12

Timea Bockovac – Rukopisne molitve iz Semartina i njihova
leksička obilježja 32

Željko Predojević – U Baranji sve može! O tradicijskoj
ojkonimiji u južnoj Baranji 50

PROMIŠLJANJA I RAZGOVORI O UMJETNOSTI

Goran Kujundžić – Dekorativna forma u slikarstvu 20. stoljeća 69

Mario Stošić – Razgovor s Katom Mijatović. 81

Petar Tokić – Razgovor s M. Romulićem i D. Stojčićem. 88

EKO SUSTAV I KLIMA

Stipan Kovačić – Zašto nestaju pčele? 94

Daška Osonjački – Prilog poznavanju vremenskih i klimatskih
obilježja Baranje 142

ODGOJ I OBRAZOVANJE

Ljiljana Tokić – Kratka povijest predškolskog odgoja i obrazovanja u Baranji	156
Zdenka Baković – Škola i zajednica	164

AKTUALNOSTI I ZBIVANJA

Petar Tokić - O radu Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru	174
Kornelija Pacanović Zvečevac - Projekt BICBC	177
Laura Blagus Tenjeri - Tradicijski korzo	185
Vjekoslav Sučić, Mirela Kotromanović - Obljetnice u našoj zajednici	193

IN MEMORIAM

Ivan Pašić, prof.	201
Stjepan Sršan, prof. dr. sc.	203

Poštovane čitateljice, poštovani čitatelji,

u rukama vam je novi, sada već jedanaesti, broj Godišnjaka ogranka Matice hrvatske sa sjedištem u jedinom baranjskom gradu – Belom Manastiru. Poznato je još od druge polovice 19. stoljeća da je Matica hrvatska krovna hrvatska institucija koja skrbi o očuvanju identiteta njezinih građana i njegovanju tradicije, kulture i pisane riječi. Tim vrijednostima se vodimo i mi na našoj regionalnoj razini te se trudimo ukoričiti baranjsku prošlost, njezinu tradiciju, upoznati vas s velikanima baranjskog trokuta i njihovim djelovanjem, ali i obavijestiti vas što je novoga u našoj regiji. Velikani nisu uvijek samo ljudi koji su stekli kakva službena priznanja, već i obični zaljubljenici u svoj zavičaj koji su tu titulu stekli, ili ju stiču, svojim djelovanjem. U ovom broju ćemo uvidjeti da su velikani često i nesvjesni svoje važnosti u svakodnevicu kojom su okruženi, ali svojom ljubavlju prema lokalnome i prakticiranjem jednostavnog života – poput molitve koju su naučili od svojih predaka – stvaraju markere s kojima se može identificirati samo Baranjac.

Dosadašnji vrijedni urednici Kristina Peternai Andrić i Edo Jurić su kroz jedno desetljeće istkali ako ne najvrjedniju, onda zasigurno najbogatiju bibliografiju o tim malim i velikim velikanima o kojima se pisalo ili koji su pisali za jedinu publikaciju kojoj je tema Baranja. Tema Baranja je teška tema – ona zna biti prašnja, prazna i štura jer se rijetko tko usudio otpuhati prašinu s kutija u arhi-

vima, ona je zbog toga često zapostavljena, nalazi se na marginama znanstveno istraživačkih interesa, tema koja se odbija, tema koja odbija zbog malog broja dostupnih izvora ili zbog potrebe ulaganja prevelikog truda za malene rezultate. No, upravo zbog toga je onaj mali broj istraživača (kako ih osobno volim nazivati s osmijehom na licu – *baranjologa*) koji su se s Baranjom uspješno ishrvali dragocjen. Upravo su oni temelj na kojem dalje treba graditi. Možda ih ponekada i ispraviti, no to je upravo draž daljnjih istraživanja i zapisivanja baranjske zbilje.

Drvene klompe na naslovnoj stranici simbol su puta koji su utabali naši prijašnji urednici, a kojim ćemo se mi truditi nastaviti hoditi i možda ga nekom srećom i dodatno proširiti. Simbol su bogate tradicijske kulture koja je u znanstveno-istraživačkom pogledu oronula, upravo kao i one. No, kada bi se nalazile na polici u muzeju, izazivale bi divljenje i predstavljale sjećanje. Upravo je to cilj našeg Godišnjaka – probuditi teme koje će zadiviti i da one ostanu ukoričene u trajnom sjećanju i na raspolaganju nekom novom budućem istraživaču naše južne, hrvatske, Baranje.

Ovaj broj otpočinjemo s poglavljem *Tradicijska kultura*. Ne slučajno, jer tradicija je ono što nam je dužnost očuvati da bismo mogli shvatiti suvremenost. U ovom poglavlju možete čitati tekstove Marijane Kune, diplomirane profesorice i knjižničarke iz Baranjskog Petrovog Sela te profesorice Timee Bockovac, asistentice na Filozofskom fakultetu u Pečuhu o tradicijskim molitvenicima i rukopisnim molitvama podravskih Šokaca iz *Petarde* i Semartina. Dva sela koja dijeli granica, ali čija je tradicijska kultura skoro pa identična jer su do Trianonskog sporazuma činili jednu subetničku skupinu. Pročitati možete i kako su baranjska naselja dobila svoja

„druga“ tradicijska imena, te zašto ih neka imaju, a neka ne te odakle oni vuku svoje korijenje u tekstu Željka Predojevića.

U poglavlju *Promišljanja i razgovori o umjetnosti* čitat ćete o dekorativnim formama u slikarstvu dvadesetoga stoljeća i temi ornamenta u suvremenoj likovnoj umjetnosti u tekstu doktora umjetnosti Gorana Kujundžića. Razgovarali smo i sa suvremenom umjetnicom Katom Mijatović, Baranjkom sa zagrebačkom adresom, koja je 2013. godine sudjelovala je na 55. Venecijanskom bijenalu, kao predstavnica Hrvatske s projektom *Između neba i zemlje*. Što je za nju veznik *i* te kako promišlja umjetnost pitao ju je autor intervjua Marko Šošić. Najpoznatiji umjetnik fotografije našeg područja i autor naslovnih fotografija svih naših izdanja jest umjetnik Mario Romulić koji će nam u nakon deset godina ponovljenom intervjuu za Godišnjak govoriti o svom dosadašnjem radu i promišljanju o video i foto umjetnosti. S njim je razgovarao predsjednik našeg ogranka Petar Tokić.

U sljedećem poglavlju *Eko sustav i klima* čitat ćete iznimno važan tematski raritetni znanstveno-istraživački rad za Baranju o vremenskim i klimatskim obilježjima regije Daške Osonjački, profesorice geografije i diplomirane arheologinje te zanimljiv rad o eko sustavu i pčelama liječnika Stipana Kovačića, zaljubljenika u pčele i pčelarstvo. Autor se pozabavio temom nestanka pčela i njegovim uzrocima te *nedajbožnim* posljedicama njihova nestanka.

U poglavlju *Odgoj i obrazovanje* čitat ćete vrijedan prikaz povišenog djelovanja predškolskog odgoja i obrazovanja u Baranji još od 1885. godine, što je svega tri godine od otvaranja prve javne ustanove takvoga tipa u Republici Hrvatskoj. Autorica teksta je

Ljiljana Tokić, dugogodišnja djelatnica u predškolskom odgoju i ravnateljica Dječjeg vrtića “Cvrčak” u Belom Manastiru. U ovom poglavlju čitamo i rad profesorice Zdenke Baković o uspjesima školske udruge “Mravci znalci” osnovne škole u Belom Manastiru i značaju sudjelovanja u zadrugarstvu za osnovnoškolske učenike.

Nakon stručnih i znanstvenih radova o prošlosti, tradiciji, umjetnosti, klimi i ekološkom sustavu te razgovora o umjetnosti – u poglavlju *Aktualnosti i zbivanja* Kornelija Pacanović Zvečevac izvijestit će vas o realizaciji EU projekta prekogranične suradnje na razvoju biciklističke infrastrukture u području Dunav-Drava skraćeno nazvanom BICBC. Čitat ćete i rad Laure Blagus Tenjeri o projektu „Tradicijski korzo“ koji je zamišljen kao suradnja lokalne samouprave i organizacija civilnog društva koja potiče animiranje građana na društveno koristan rad uz osiguravanje potrebnih pretpostavki za razvoj neprofitnog poduzetništva te osmišljavanje sadržaja za ispunjavanje slobodnog vremena. U protekloj nam godini obilježene su i dvije važne obljetnice: pedeset godina Gimnazije Beli Manastir o čijoj prošlosti u najkraćim crtama piše profesor povijesti te ustanove Vjekoslav Sučić te o desetogodišnjem radu udruge osoba s alergijama i problemima disanja *Alerga* o čijim nam aktivnostima govori Mirela Kotromanović, dopredsjednica udruge. Završni rad ovog poglavlja je riječ predsjednika našeg ogranka Petra Tokića o djelovanju Matice hrvatske u Belom Manastiru kroz posljednju godinu.

Na samom kraju odajemo počast preminulim velikanima – profesorima Stjepanu Sršanu i Ivanu Pašiću. Rad za sjećanje na profesora Ivana Pašića, pčelarskog pionira južne Baranje napisao je Petar Tokić. Rad o djelovanju doktora znanosti Stjepana Sršana napisao

je Davorin Taslidžić u kojem je prikazao njegovu neosporivu važnost vezanu uz historiografiju južne Baranje u kojoj se posebno istakao kao priređivač danas najvažnijih objavljenih dokumenta za istraživanje prošlosti južne Baranje.

U ovom broju autori su raznoraznih profesionalnih pozadina, no svi su Baranjci ili zaljubljenici u nju. To nam je motiv kojim se vodimo – možda zvučimo isključivo, no svoje razloge ćemo opravdati time da ako mi ne budemo skrbili o Baranji, a tko će?

Željko Predojević

MOLITVENICI KOJI SU SE KORISTILI U BARANJSKOM PETROVOM SELU KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Marijana Kuna
marijanakuna@gmail.com

Sažetak: Rad govori o molitvenim knjigama s kraja 19. i početka 20. stoljeća koje je koristio šokački puk u Baranjskom Petrovom Selu. Izdvojena su četiri molitvenika Vrata nebeska, Velika Slava Božja, Vjenac bogoljubnih pjesama i Duhovna radost. Oni su dokument vremena jer su doživjeli brojna izdanja što govori da je u to vrijeme bila uočena potreba za tiskanjem molitvenika/pjesmarice kako bi puk mogao učiti moliti i pjevati. Sastavnice molitvene knjige ovisile su o sastavljaču i godini izdanja. U ovome radu korišteno je po jedno izdanje kao reprezentativno za svaki naslov. U molitvenicima se moglo naći sve što je bilo potrebno za dobar duhovni život kršćanskog čovjeka. To su bile praktične knjige za svakodnevnu uporabu. U vrijeme revitaliziranja crkvenog pučkog pjevanja često se poseže za starim popisima pjesama i uspoređuje se tekst pjesama koji je preživio brojna izdanja i ostao prepoznat po svojoj jedinstvenosti i ljepoti izvođenja.

Ključne riječi: molitvenici, pjesmarice, pučka pobožnost, molitve

Petarda ili Baranjsko Petrovo Selo pripada podravskom dijelu baranjskoga trokuta na samoj granici s Valpovštinom i mađarskim

dijelom Baranje uz koji je usko i vezana kroz nedaleku prošlost u svakom administrativnom pogledu (od državnoga do crkvenoga koji je izuzetno bitan za ovaj rad). Njezini petarački Šokci starijosjedinci čuvaju svoju baštinu skrbeći o narodnim običajima: od očuvanja izrade narodne nošnje, izvođenjem godišnjih i životnih običaja među kojima posebnu ulogu u pobožnih Šokaca svakako nose oni vezani uz crkvu, a u njima je pak najvažnija pjesma – i to pučka crkvena pjesma.

Interes za očuvanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine razlikuje se od mjesta do mjesta. Šokci iz Baranje održavali su bliske kulturne veze s prekodravskim i prekodunavskim Šokcima. Zato nije ni čudno što se pri proučavanju molitvenika i pjesmarica nailazi na brojne tekstove ispisane na štokavskoj ikavici koji su tiskani u kulturnim centrima kao što je Budimpešta, Pečuh, Sombor, Baja pa sve do Novog Sada jer je Baranja pripadala pečuškoj biskupiji sve do 1971. godine. Time što je južna Baranja od 1971. godine u sastavu Đakovačko-osječke nadbiskupije obogaćena je ukupna baština ovoga kraja, kako duhovna tako književna i glazbena, no ujedno ovdje ujedno otpočinje i njezina infiltracija u crkvenu uniformiranost cijele Hrvatske. No pobožni šokački puk je i dalje ostao vjeran tradicijskom pjevanju koje je u hrvatskim selima južne Baranje do tada bilo aktualno.

Kroz pregled četiri molitvene knjige prilikom pisanja ovoga teksta mogu se uočiti velike sličnosti, ali i specifičnosti svake. Svaka je zbir više zasebnih cjelina, u kojem je glavni dio (molitvenik i pjesmarica) najvažniji, a ostale je sastavljač sam određivao. Što je slično, a što različito i kakva je bila odluka sastavljača predmet je ovoga istraživanja.

Radost molitve u Petardi

Molitva je sveprisutna tijekom svakoga dana u životu petaračkih Šokaca. Odgajanje djece u katoličkom duhu započinje sakramentom krštenja gdje roditelji obećavaju odgajati djecu svojim vjerskim primjerom kako bi bili dio žive crkve i kako bi uvijek imali pouzdanje u Boga. Među prvim pjesmicama koje malo dijete nauči je blagoslov obitelji (nabrajanje koga sve Bog treba blagosloviti) i pjesmice o Anđelu čuvaru. Iako još ne razumije riječi i njihovo značenje to izricanje molitve svake večeri postaje navika i broj pjesmica molitvica raste kako dijete odrasta. Pri polasku u školu redovito posjećivanje nedjeljne sv. mise postaje obaveza jer se na taj način pripremaju za sljedeće sakramente koje će primiti. Sigurno većina nas ima u sjećanju sliku bake kako prebire zrnca krunice dok se odmarala između poslova u polju ili na dvoru. Prema njihovim pričama one su u četverogodišnjoj školi uz čitanje i pisanje učile moliti se i pjevati crkvene pjesme.

Crkva u Baranjskom Petrovom Selu izgrađena je 1903. godine i posvećena sv. Lovri, đakonu i mučeniku, a prema kanonskim vizitacijama iz 1845. godine pripadala je župi Beremend kojoj je bila filijala uz Torjance i Bolman. U to vrijeme bio je jako snažan mađarski utjecaj i svuda se tražilo da se u školama poučava službeno mađarskim jezikom na kojem se preferiralo i bogoslužje (dopuštena je uporaba materinjeg jezika bogoslužja ovisno o sastavu stanovništva).

Kako bi nastao ovakav tekst s temom molitve potrebno je krenuti od osnovne jedinice za proučavanje i usporedbu, a to su ovdje molitvenici. U crkvi se na mjestima pučkih pjevačica crkve Svetog Lovre mogu naći molitvene knjige raznih izdanja. Upoznajući ih s

temom nesebično su donijele stare molitvenike koje imaju i čuvaju kao obiteljsko vjersko nasljeđe i uspomenu na svoje stare roditelje. Našlo se tu molitvenika na mađarskom i njemačkom jeziku, ali pravo blago su molitvenici s kraja 19. i početka 20. stoljeća. S obzirom da je Baranjsko Petrovo Selo tijekom Domovinskoga rata bilo većim dijelom opustošeno, ipak je utješno što su poneki stari molitvenici spašeni. Danas se oni koriste kao izvori za tekstove pjesama koje se žele oživjeti i sačuvati.

Ministarstvo kulture je uvrstilo 2011. godine crkveno pučko pjevanje u Baranji u Registar zaštićene nematerijalne kulturne baštine Republike Hrvatske. Time se stavlja naglasak na očuvanju i na potrebi približavanja crkvene tradicije mlađim generacijama koje trebaju preuzeti ulogu čuvara tradicijskog crkvenog pjevanja. Upravo zato su pučke pjevačice crkve Svetog Lovre iz Baranjskog Petrovog Sela izdale 2012. godine nosač zvuka „Marijo, o mili glas“ s marijanskim pjesmama.

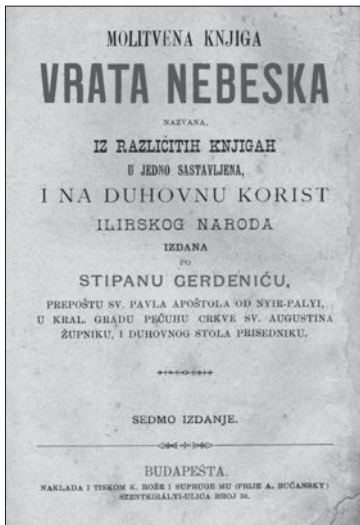
U potrazi za literaturom o molitvenicima na mrežnim stranicama može se naći tekst Zlate Šundalić koja je pisala o molitvenicima u Slavoniji u 18. stoljeću. Ona navodi da je kao polazišni kriterij za tipologiju uzet oblik i sadržaj molitvenika jer je molitvenik zbirka molitava, tekstova i pjesama. Prema tome ona piše o dvjema temeljnim skupinama molitvenika:

- *prvoj* pripadaju molitvenici o čijim sadržajima odlučuju u prvom redu sami autori;
- *drugoj* pripadaju molitvenici čije sadržaje nalaže nešto izvan samog pisca (određena liturgijska knjiga, lik nekog sveca ili svete, određeni obred).

Unutar prve skupine postoje dva podtipa određena sadržajem: čisti molitvenički tip i mješoviti molitvenički tip koji može biti molitveničko-katekizamski tip, pjesmaričko molitvenički tip, molitveničko-oratorski tip i molitveničko abecevski tip. Samim nazivom već možemo zaključiti što koji tip i podtip znači.

Unutar druge temeljne skupine nalaze se molitveničko-brevijarski tip i molitveničko-svetački tip.

Veliku ulogu u sastavljanju molitvenika imao je autor koji je određivao od čega će se sastojati molitvenik. Na umu je morao imati čitatelja, krajnjeg korisnika koji će imati potrebu molitvenik dugo koristiti i u kojemu će naći sve potrebne molitve za sve prilike, ali i nove koje će čitatelja poučiti kako moliti za određene nakane. To pučko štivo moralo je biti jednostavno napisano kako bi jednostavan čitatelj imao od tog koristi, a to je poučavanje, informiranje o svjetovnim i vjerskim stvarima.

Prvi molitvenik koji sam uzela u ruke je najveća knjiga (visina hrpta 20 cm) *Molitvena knjiga Vrata Nebeska* nazvana, iz različitih knjigah u jedno sastavljena, i na duhovnu korist ilirskog naroda izdana po Stipanu Gerdeniću, prepoštu sv. Pavla

Prilog 1:

Naslovnica molitvenika Vrata nebeska

apostola od Nyir-Palyi, u kral. gradu Pečuhu crkve sv. Augustina župniku, i duhovnog stola prisjedniku.

Stranice su ukoričene u crnu kožu koja s prednje strane ima lijepi reljefni oblik, a sa stražnje reljef je u obliku medaljona. Tek su na hrptu vidljiva slabo pozlaćena slova Vrata Nebeska. Prednja strana korica je uokvirena željeznim obrubom i vidljivo je da je imala kopču za zatvaranje. Uslijed puno korištenja kopča je pukla, ali preostali je dio dokaz da je postojala. Ovo je sedmo izdanje koje je izdano u Budimpešti. Na naslovnoj stranici vidljiv je podatak o nakladi i tisku (osobno ime i ime supruge i njeno djevojačko prezime s ulicom i kućnim brojem - što je vrlo neobično za današnje poimanje pisanja informacija o nakladniku).

Na samome početku je tekst uputa čitatelju „Bogoljubnom Štiocu“.

„Prije nego počmeš moliti, potrebno je, da se na molitvu pripraviš, i to sliedećim načinom, naime: da ili u crkvi, ili kod kuće, gdje neima vike, smetnje ili razgovora, klekneš na kolina, pak da u pameti svojoj misliš, da je prid tobom Bog, i da hoće s tobom razgovarati; onaj bo, koji ustima moli, govori Bogu, onomu pako koji s pametju moli, govori Bog.“

Ako uputstva čitatelj bude slijedio: „*oćutit ćeš milost božju beć u životu svojem, posli smerti pako najti će ti duša Vrata Nebeska otvorena,...*“

Uvodni tekst napisan je u Pečuhu 10. siječnja 1845., a isključivo pravo tiska je dobio vlasnik tiskare u Budimu Martin Bagó.

Slijede tablice *Način saznati vrime Svetkovinah koje se priko godine prominjuju*, kao i kalendar svetkovina po danima.

Molitvenik započinje naslovom „Stvari za znanje svakomu potrebitne“ i uputama kada pada koji blagdan, koji dani su zapovijedani post, kada se ne smije *pirovati*, koji dani su radni, a koji neradni dani.

Prvi dio molitvenika je tiskan na 353 stranice nakon koje slijedi kazalo. Započinja s jutarnjom molitvom, molitvama *Sinu božijem, prisvetom Trojstvu, blaženoj Divici Mariji i Angjelu čuvaru*. Uz molitve koje se mole prije svete ispovijedi slijede i one nakon nje, ako i one prije i poslije pričesti. Od 57. - 66. str. nalaze se molitve upućene svecima. Slijede molitve za sav *kršćanluk* (za oženjene, za sretan porođaj, za sretnu smrt, u vrijeme suše, gladi, rata i nevolja, pri ulasku u crkvu i izlasku iz nje itd.) Šest litanija su sastavni dio prvoga dijela kao i *Pridpismice u procesijah*. Upute kako moliti krunicu. Popis načina slavljenja Marijinog života, kao i vlastite nakane koje završavaju ispovijedima vjere, ufanja i ljubavi umirućeg te molitvama za bolesnika, sretnu smrt i dušu umrloga. Nakon molitava slijedi pjesmarica u kojoj su pjesme složene od misnih pjesama za svaki dan pa prema Božiću i svim kalendarski zapovijedanim svetkovinama. Nakon Gospinih pjesama i pjesama za svako vrijeme slijedi završni popis molitava *Molitve za svakog na pamet znati potrebite*.

Drugi dio molitvenika su *Razmišljanja i molitve koja se čitaju i mole čineći Put Križa*. Naslovnica nam daje podatke da je ovaj dio bilo moguće dobiti kod Gjura Kreči u knjižari u Subotici, koja je tiskana 1903. godine. Uvodni dio *Iduć na Kalvariju* je priprava za Put Križa. Slijedi četrnaest stajališta koje čine križni put uz objašnjenje svake slike i promišljanja. Nakon četrnaeste postaje slijede molitve i pjesme koje se pjevaju pred svetim Križem. Slijede marijanske pjesme i jedna pjesma za Božić i jedna za Uskrs.

Treći dio ove molitvene knjige je deveto izdanje *Žive ružice* koja je knjižica i pjesmarica za kršćane, a osobito za *bratinstvo od s. Rožarija iliti žive krunice*. Preveo i sastavio je Stipan Grgić, a vlastitost pripada također Gjuri Krečiju. Sastoji se od pet dijelova. Započinje predgovorom u kojem objašnjava potrebu molitve svete krunice koja je pomogla u povijesnim pobjedama (1571. kod Levante i 1716. kod Biograda protiv Turaka). Nakon opisa kako naučiti moliti osnovni oblik krunice slijede litanije i antifone. Treći dio su naredbe bratinstva Svete Krunice, cilj i svrha toga bratinstva (osnovanog u Rimu 1840. godine). Četvrti dio su molitve tijekom dana i za vrijeme pristupanju svetoj misi. Peti dio su *Pisme za različite prigode*.

Četvrti dio je *Knjiga od trideset i tri kratki promišljanja s nekim liepim molitvam i pjesmicama na poštenje Prisojeta Srca Isusova i neoskvrnjena srca Marie*. To je drugo izdanje prevedeno s mađarskog jezika i izdano u Subotici 1905. godine. Započinje s devet molitvica Presvetom Srcu Isusovom, slijedi molitva krunice, zatim pjesme Isusu, Mariji i sv. Ani kao i pjesme za druge prigode.

Peti dio molitvene knjige je *Štovanje sv. Ane* izdano u Subotici 1905. godine. Sastoji se od trinaest slika koje prate život sv. Ane s popratnim molitvama. Slijede dvije pjesme o svetoj Ani, pjesme sv. Antunu Padovanskom, Pjesme svetoj Tereziji i na dan Porciunkule. Nakon toga slijede pjesme i molitve za hodočasnike.

S obzirom da je molitvena knjiga u jako lošem stanju nisam sigurna da su sve stranice na broju, iako se tako čini uz nedostatak nekih pojedinih. Ona završava molitvama u oči preminuća, na času smrti s popratnom malom pjesmaricom za prigodne svetkovine.

U molitveniku se nalaze ilustracije. Na samome početku nalazi se prikaz Srca Isusovog, a tek nakon osamdeset stranica u dije-lu molitvenika gdje su popisane *Molitve za slušajuće posvetilište sv. Mise* nalaze se na svakoj stranici koja prati Isusov život u posljed-njim danima od Isusovog odlaska u vrt do smrti, Uzašašća i dola-zak Duha Svetoga. Uz svaki prikaz se nalazi razmišljanje i opis što misnik u vrijeme radi pred oltarom, npr. *Misnik ljubi oltar; Misnik prste pere; Misnik svetu hostiju lomi; Misnik pokriva kalež; Misnik daje blagoslov...* Slikovni prikaz je ponekad uvod u određenu cjeli-nu molitvene knjige. Križni put je popraćen ilustracijama kako bi se mogli dostojnije štovati posljednji Isusovi sati.

„Crkvena pučka pjesma je najdemokratskiji i najhumaniji oblik glazbe, kojom se svaki pojedinac, prema osobnom nahođenju (re-ligijskom osjećaju, glazbenim sposobnostima i dr.) obraća Bogu, moli ga i slavi.“ piše Miroslava Hadžihusejnović-Valašek u tek-stu *Crkvene pučke pjesme Slavonije, Baranje i Srijema kao kultur-no dobro* koji je objavljen u Zborniku radova IX. međunarodnog simpozija Pasiionska baština Hrvata u Podunavlju 2012. godine. Ona predstavlja problem pučkog pjevanja koji bi trebalo zaštititi jer uočava agresivan prodor suvremenih „šansona“ nauštrb baštine. Polako nestaje osjećaj spontanosti u pjevanju i sve je veća težnja za koncertnim zbarskim predstavama crkvenog pjevanja gdje ne sudjeluju svi prisutni. Kako bi se uspjelo održati pjevanje potrebno je educirati mlade u crkvenoj zajednici kako bi naučili napjeve koji su se u pojedinim mjestima pjevali i tako se oduprli zaboravu. Od tekstovnih pjesmarica u Petardi je korišten **Vienac bogoljubnih pjesama**, tiskan u Budimpešti 1909. godine, a koji je imao 27 iz-danja. Prvo izdanje tiskano je 1827. godine u Budimu.

To je prekrasno ukoričena knjiga s pozlaćenim metalnim obrubom korica. Na sredini je kopča s cvijetom koja je nekada držala listove na okupu. Prednja i stražnja strana korica su ružičaste boje s lijepim izrađenim reljefom. Na prednju stranu čavličima je pričvršćen bijeli križić polegnut na vijenac sastavljen od oblika listića.

Iz predgovora izdavatelja se može saznati da je 1903. godine iz tiska izašlo dvadeseto izdanje po istoj cijeni i da je 120 000 primjeraka prodano hrvatskom narodu. Vienac naziva „ljubimcem naroda hrvatskoga“. Tekst Opomene napisao je Marijan Jaić. On upućuje kako koristiti molitvenu knjigu i opisuje kako ju je sastavio: „*U ovu svrhu sabrao ja i postavih u neki red ovaj tako nadpisani: Vienac bogoljubnih Pjesama. – Pridavši mu misne i ostale obično potrebite molitvice u KANIŽLIĆEVIH ponajviše knjigah sadržane i 7 pokornih pjesama s običnimi molitvami.*“

Slijedi razjašnjenje kalendara po svetkovinama i kvartalima, a zatim prikaz gibljivih svetkovina u tablicama i kalendarski prikaz po mjesecima.

Slijedi pjesmarica koja počinje *Pjesmama o početku S. Službe, Pjesme pred prodikom, Pjesme pod s. Misom, Pjesme za svako vrijeme, Pjesme također za svako vrijeme, Pjesme za blage dneve Božića, Pjesme*

Prilog 2:
Naslovnica Vienca iz 1909.

za *S. tri kralja, Pjesme pregorkke muke Isusove, Pjesme o sv. Križu, Pjesme za blage daneve Uskrsa, Pjesme za daneve moljenja, Pjesme Blaž. D. Mariji, Pjesme u Adventu i Pjesme za različite Svetce*. Pjesme nisu naslovljene nego označene rimskim brojevima unutar cjeline kojoj pripadaju. U kazalu su sve popisane prema prvim stihovima kao da je on naslov pjesme. U Pjesmama u Adventu zabilježene su Litanije Gospine i Litanije Loretske na latinskom. Na kraju ove cjeline nalaze se pjesme za kišu i vedrinu. U Pjesmama za različite svetce nalaze se pjesme naslovljene po svecima kojima se pjeva, Muka našega G. Isukrsta, to je tekst bez prikaza postaja križnoga puta. Slijede litanije svecima i Psalmi.

Nakon ove cjeline gdje su se molitve počele prožimati s prigodnim pjesmama slijedi dio naslovljen *Bogoljubne molitve*. Popis započinje jutarnjom i večernjom molitvom, slijede molitve presvetom Trojstvu i svakom pojedinom iz Trojstva, prije i za vrijeme svete mise. Podugačak je popis molitava B. D. Mariji, kao i učenje moljenja krunice na razne načine uz promišljanja za sedam žalosti i radosti B. D. Marije. Slijede molitve u vrijeme velikih vremenskih neprilika, bolesti i pošasti. Ovaj dio završava sa sedam pjesama pokorih.

Posljednja odvojena cjelina je naslovljena *Bogoljubnost popoldnevna*. To je niz prigodnih molitava za kršćanstvo, u prigodi velikih pomora, anđelu čuvaru, svim svetima i nekima poimence. Slijede molitve za *zemlje vladaoca, za Otca i Mater, za braću i dobročinitelje*. Zanimljive su molitve mladića, čovjeka nesretna, čovjeka sretna, djevice, žene noseće B. D. M., poljodjelca, majstora, vojnika, udovice kao i molitve grješnika prema popisu sedam glavnih grijeha (*Molitva oholice proti oholosti, lakomca proti lakomosti, bludnika proti bludnosti, nenavidnog proti nenavidnosti, proždrljivca proti proždrlivosti, srdita proti srditosti, lienca proti lienosti*).

Slijede molitve i pjesme za umirujuće (za mrtvoga, za žensku, za malu djecu) gdje je i opisan način pokapanja mrtvih.

Zanimljiva su *Bogoljubna prikazanja neprocijenjene krvi Gospodina našega Isukrsta u zahvalnost za dobročinstva i darove kojima je obilato nadarena bila Presv. Djevica Marija Majka Božja navlastito u svom neoskrvnjenom začecu*. Nakon molitava stoji zapis: „*Naš sveti Otac Papa Pio IX. Odlukom dana 18. lipnja 1854. svojom vlastitom rukom podpisanom milostivo je dopustio Oproštenje od 900 dana svakom onomu pravovjernomu, koji rečena Prikazanja jedan put izgovori; a onomu, koji se najprije skrušeno izpoviedi i dostojno svetu pričest primi, pak zatim ista ova Prikazanja kroz cijeli mjesec dana govorio bude, obilato Oproštenje. Ova Oproštenja mogu se takodjer dušam pravovjernih mrtvih namieniti.*“ Na isti takav način ispisane su molitve *Bogoljubne zabave da se izkorieni grieh psovke i kletve* postavljena u Rimu 20. kolovoza 1840. kojima se dobiva određeni broj dana proštenja. Na taj način može se moliti i za uščuvanje svete čistoće i pri svakom napastovanju. Naznačeno je kada je papa dao proglas i za koliko dana proštenja.

Na samome kraju prvog dijela knjige su molitve i pjesme Uzdas k Isusu i tri molitve kao načini čuvanja čistoće. Prvi dio završava na četrirstotoj stranici.

Drugi dio molitvene knjige je **Kršćansko-katolički nauk** gdje se u obliku pitanja i odgovora poučavaju crkvene i vjerske vrijednosti (o vjeri, ufanju, ljubavi, o svetim sakramentima, o pokori i ispovijedi, o pokajanju, o kršćanskim dužnostima uz deset zapovijedi Božjih, pet crkvenih, sedam glavnih grijeha i svetih Sakramenata i dužnosti kršćanske).

Na sljedeće 72 strane nalazi se **Dodatak Viencu** *njekoliko pobožnih pjesama, skupljenih po Vjekoslavu Grginčeviću, učitelju i sviraču u Petrovaradinu, dolu svet. Roka, iz različitih pjesmarica, a osobito spisa, dobivenih od Prečasnog gospodina Ilije Okrugića, Sriemca, Opata sv. Dimitrije i župnika petrovaradinskoga*. Tiskan je 1875. godine. Sastoji se od 40 pjesama u koje pripada i pjevana Muka po Mateju i Ivanu.

Usporedno prateći dva izdanja Vienca (tisak iz 1909. i 1913.) i do ovoga dijela je sve bilo otisnuto bez razlika. Četvrti dio molitvenika je **Put križa** i ovdje se javljaju prve promjene u dizajnu naslovnice dodatka i podaci o tisku su različiti. U izdanju iz 1909. godine naznačen je izdavač Nandor A. Krécsi iz Subotice dok je u izdanju iz 1913. godine tiskan Put križa iste te godine u Budimpešti. Četrnaest stajališta su popraćena ilustracijom i prigodnom molitvom i plaćem. Nakon križnoga puta slijede litanije i molitve križu i Isusovoj mucii.

Peti dio knjige je **Zlatna kruna** – slijed od deset molitava i *Pisma svih svetih misa, kada se na poštenje odlazi*.

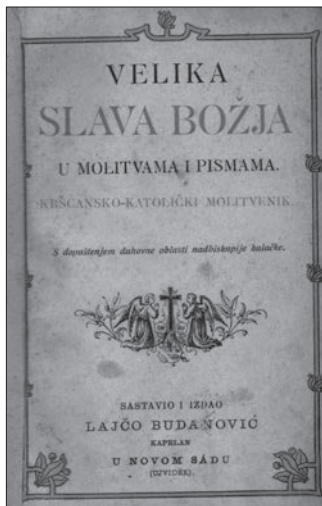
Toga dijela nema u izdanju iz 1913. Prema jako lošem uvezu i raspadnutom stanju knjige ne mogu tvrditi da nije postojao. Nakon Puta križa slijedi **Utjeha bolesnika**: *mali molitvenik za veliku korist bolesnih* koje je sastavio Bela Horváth, župnik u Németi. Time završava uvid u stranice koje nedostaju zajedno s ovitkom.

Nakon Zlatne krune slijedi **Rajska ružica**: pobožne molitvice. Preporučena svim bogoljubnim kršćanima kao spomenik Marie Lurdske. Ovaj dio sastoji se od molitava B. D. Mariji, od molitve *Sedam svetih Nebeskih ključevah*, molitve za sedam darova Duha svetoga i vrlo moćne molitve protiv krivobožaca i rugača.

Sedmi dio je **Devet molitvica prisvetom Srcu Isusovom**, osmi dio **Bernardica: molitve uoči preminuća i bogoljubne pisme od Bl. Divice Marije**. Napomenuto je na naslovnici da je ovo novo nadopunjeno izdanje koje se može dobiti u Subotici. Taj dio se sastoji od 47 stranica ispisanih pjesmama i molitvama. Time završava molitvena knjiga Vienac.

Treći molitvenik koji ima važnost u Petardi, kao i prethodna dva, je **Velika slava Božja u molitvama i pismama**. To je kršćansko-katolički molitvenik tiskan 1908. godine u Budimpešti s dopuštanjem duhovne oblasti nadbiskupije Kalačke. Sastavio ju je Lajčo Budanović, kapelan u Novom Sadu. To je opsežna molitvena knjiga na 788 stranica.

Prilog 3:
Naslovnica molitvenika
Velika slava Božja

Sadržaj je podijeljen na dva dijela: *molitve i pisme*. Prvi dio je isписan na 393 stranice i započinje poučnim kalendarskim dijelom prikaza pomičnih svetkovina, popis dana u kojima se posti i pobožnosti *s proštenjima*. Sljedeća cjelina su molitve.

Podijeljene su na osnovne koji svaki kršćanin treba znati, svakodnevne pobožnosti kod kuće i na pobožnosti u crkvi. One čine osnovu kršćanskog nauka. Slijedi sedam svetih sakramenata s pripadajućim molitvama. Nakon molitava za štovanje sv. Obitelji, presvetog Trojstva, presvetog *ditinjstva Isusova* i

presvetog Imena Isusova slijedi *Pobožnost prema prigorkoj muki G. Isukrsta* koja je uvod za **Put križa**. Postaje križnoga puta su prekrasno ilustrirane preko cijele stranice molitvenika. Očito je kako je vizualna predodžba bila važna kako bi se mogao pratiti put Isusa prema smrti na križu.

Obredi prije Uskrsa, sam Uskrs, Spasovo i *Tilovo* izdvojeni su kao svetkovine kada se posebno štuje proslavljeni Isus. Poveći popis molitva je pri pobožnostima u *prisvetom Sakramentu, Srcu Isusovu, na čast bl. D. Mariji*. Dio molitava je posvećen i hodočašćima na sveto mjesto. Slijede štovanja sv. anđela, pojedinih svetaca gdje litanija i molitva krunice zauzima svoje mjesto. Posebno su zanimljive molitve koje su naslovljene *Razne molitve*. Tu su pobrojane molitve za situacije koje se mogu dogoditi čovjeku seljaku u tijeku dana i godišnjeg doba. Molitve su to za *proštenje, za obilnu litinu, za blagoslov vinograda, za kišu, za čisto vrime, proti leda, u vrime nevrimenta, proti kužne bolesti živine, kod pada goveda, za bolesnika, zadušno zvonce, kad se smrt oglasi, pod križem, petkom u tri sata i u svakoj nevolji*.

Kao i u prethodna dva molitvenika u predzadnjem se dijelu pozornost pridaje molitvama za sretnu smrt, pri ukopu i za pokojne. Na samome kraju molitvenog dijela su poučni tekstovi koje kršćanin treba znati: *telesna dila milosrgja, duhovna dila, tri savita evangi., osam blaženstava, o proštenju, pravila života i poslidnje stvari*.

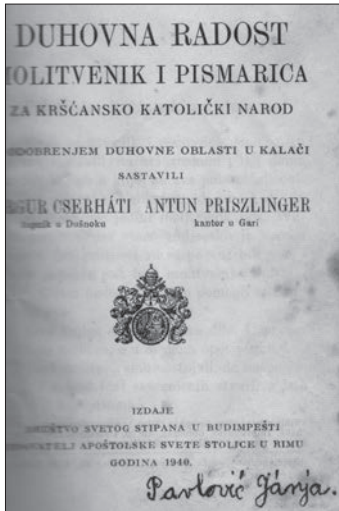
U drugom velikom dijelu knjige je popisano 445 pjesama koje su razvrstane prema svakodnevnom pristupanju sv. misi, nedjeljom, svim zapovijedanim svetkovinama i pri štovanju pojedinog sveca gdje je naznačen datum kada se koji svetac slavi.

Pri pisanju ovoga teksta o *Velikoj slavi Božjoj* korištena su dva molitvenika. Jedan je lijepo ukoričen u crni kožni ovitak s reljefno otisnutim križem i grancicama bez vidljivo otisnutog naslova. Drugi je bio u jako lošem stanju bez naslovnice i rašiven. Teško je bilo utvrditi slijed stranica pa nije korišten kao usporedan prikaz sadržajnih razlika. Ono što je zanimljivo je to što je posljednji dio knjige, pedesetak stranica, bio uščuvan i na posljednjim stranicama su podaci kako naručiti molitvenik, koje naslove molitvenika tiskar nudi kao i kakve uveze, a prema njima je bila određivana i cijena. To je zanimljiv podatak svima onima koji se bave knjigom i proučavaju povijest tiskarstva.

Kao četvrta i posljednja molitvena knjiga u ovom prikazu molitvenika je u crno ukoričena **Duhovna radost: molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod**. Godine 1940. izdaje ju Društvo svetog Stipana u Budimpešti, a naznačeno je da je to društvo izdavatelj apoštolske svete Stolice u Rimu. Ovaj molitvenik su sastavili Grgur Cserhádi, župnik u Dušnoku i Antun Priszlinger, kantor u Gari.

Prilog 4:
Velika i Mala slava Božja

Prilog 5: Naslovnica molitvenika i pismarice Duhovna radost

U predgovoru su *sastavljaoci* opisali svoju nakanu i razlog sastavljanja ovoga molitvenika i pjesmarice:

„Pobožnim kršćanskim dušama. Ovaj molitvenik i pismaricu smo u tu svrhu sastavili, da kršćanskom puku damo jednu knjigu u kojoj su sve pobožnosti običajne sadržane. Velikoj nuždi smo hteli, da doskočimo, jer jedini molitvenik pok. Wildingera: „Novi vinac andjeoski“ je sasvim nesto. Svi primerci su raspačani bili već, i tako je ostao puk brez molitvenika i pismarice. Ovom nedostatku smo pomogli ovim izdanjem.

Ova knjiga se dili na dva dila. U prvom dilu su molitve, a u drugom opet pisme. Kod molitava smo nastojali, da spomenemo štogod i od savremenih stvari, a isto tako i kod pisama.“

Uistinu, kao što u predgovoru stoji, raspored cjelina je isti, ali su unutar cjeline dodani neki novi prigodni sadržaji ili su samo drugačije raspoređeni. Za razliku od prethodno spominjanih molitvenika ovdje nema kalendarskog prikaza pomičnih svetkovina i popisa blagdana. Molitveni dio je tiskan na 300 stranica.

Pod naslovom *Što triba*, da svaki kršćanin zna nalaze se neke molitve koje su u Velikoj slavi Božjoj svrstane pod naslov *Poučno* na kraju molitvenog dijela knjige. Slijede popisi pobožnosti kod kuće

i u crkvi, popisi sakramenata i molitve za vrijeme primanja istih. Molitve koje slijede prate crkvenu godinu od adventa do Isusove smrti. Najveći dio molitvenoga dijela zauzimaju *pobožnost G. Isuskrstu u prisvetom Sakramentu Oltara, pobožnost k prisvetom Srcu Isusovom i na čast Blažene Divoice Marije*. Nakon molitava za štovanja svetih anđela i svetaca, pri hodočašću slijede razne za svakodnevan život. Kao i u drugih molitvenika prvi dio knjige završava molitvama za sretnu smrt, za umirujuće i pokojne.

Drugi dio, ili kako je naznačeno B dio knjige su pjesme. To je popis 440 pjesama. One su podijeljene u cjeline kako bi se znalo za koju prigodu se mogu pjevati. One prate crkvenu godinu, svetkovine, štovanja, svetce zaštitnike, daje popis pjesama za hodočašća, pokoru, pokojne i kao posljednja je navedena pjesma zahvalnica *Tebe Boga hvalimo*. Njome završava 626. stranica koja prethodi kazalu.

Zaključno o molitvenim knjigama

Kraj 19. i početak 20. stoljeća je bilo plodno vrijeme sastavljanja i tiskanja molitvenih knjiga za stanovništvo iako je većina seoskog stanovništva bila nepismena. Doživljena su brojna izdanja pojedinih molitvenika. Tekstovi su prilagođeni recipijentima. Molitvene knjige su imale didaktičku svrhu. Učile su pojedince kako moliti, o crkvenoj godini i kršćanskom nauku. U obrađenim molitvenim knjigama se uočava da je pri završetku molitvene cjeline pridodana odgovarajuća pjesma, dok je kod Jaića poslagano po sadržaju prema vrstama pjesama. Kasnija izdanja drugih molitvenika su preuzela takve izmjene (Budanović i Prislinger).

„Preuzimanje sadržaja bio je uobičajeni postupak u priređivanju novih izdanja pjesmarica. Na taj se način održavao kontinuitet tema i sadržaja, osiguravalo nesmetano prenošenje na nove generacije vjernika. Time se i stara građa testirala u novom okruženju, na utjecaje raznolikih umjetničkih stilova, društvene promjene, na geografska područja, svjetovnu glazbu i drugo.“ piše Miroslava Hadžihusejnović-Valašek pri istraživanju starih molitvenika/pjesmarica u knjizi *Kada vreme slavno dođe: Crkvene pučke popijevke baranjskih Šokaca*.

U vrijeme osnivanja novih mladih zborova koji izvode moderne pjesme došlo je vrijeme da se stare pjesme iz molitvenika/pjesmarica vrate u crkve. Sve je veća zainteresiranost za tekstove, otkrivanje spontanog pjevanja koje je tijekom godina postalo tradicija i otkrivanje nekih „novih“ starih pjesama. Vrlo važnu ulogu u očuvanju crkvenog pjevanja ima ansambl LADO, koji je prema snimkama njihova člana Krunoslava Šokca objavio nosač zvuka s obradama baranjskih crkvenih popjevaka „O Isuse, daj mi suze“. Na taj način naše se baranjsko blago i baština približava ostalima i predstavlja u punome sjaju.

Literatura:

HADŽIHUSEJNOVIĆ VALAŠEK, MIROSLAVA (2014). *Kada vreme slavno dođe: Crkvene pučke popijevke baranjskih Šokaca*. Đakovo-Zagreb: Đakovačko-osječka nadbiskupija.

HADŽIHUSEJNOVIĆ VALAŠEK, MIROSLAVA (2012). Crkvene pučke pjesme Slavonije, Baranje i Srijema kao kulturno dobro. *Zbornik radova IX. međunarodnog znanstvenog simpozija Pansionске baštine: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Pasionска baština Hrvata*

u Podunavlju. J. Čikeš (ur.). Zagreb –Sombor: Udruga pasionska baština. 430.-460.

ŠOKAC, KRUNOSLAV (2011a). Pasionka baština baranjskih Šokaca. *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*. E. Jurić (ur.). Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru. 181-184.

ŠOKAC, KRUNOSLAV (2011b). Korizmeni pučki napjevi Šokaca u Slavoniji, Baranji, Srijemu i Bačkoj i ansambl Lado. *Zbornik radova IX. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionke baštine: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Pasionka baština Hrvata u Podunavlju*. J. Čikeš (ur.). Zagreb –Sombor: Udruga pasionska baština. 465-476.

NJIKOŠ, JULIJE (1987). *Oj Baranjo, lipa i bogata*, Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.

ŠUNDALIĆ, ZLATA (2001). Molitvenici u Slavoniji u 18. Stoljeću. *Kolo* 4. Zagreb: Matica hrvatska. (<http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/>)

RUKOPISNE MOLITVE IZ SEMARTINA I NJIHOVA LEKSIČKA OBILJEŽJA

Timea Bockovac
Filozofski fakultet Sveučilišta u Pečuhu,
Institut za slavistiku, Odsjek za hrvatski jezik
bockovac.timea@pte.hu

Sažetak: U radu je riječ o jezičnoj analizi korpusa rukopisnih molitvi iz nekadašnjega šokačkoga naselja Semartina (Alsószentmárton) u mađarskom dijelu Baranje, a poznato je po tome da su u njemu od 17. do kraja 20. stoljeća (1976.) kontinuirano živjeli Hrvati Šokci. Aktualno odabrana tema jezičnih osobitosti rukopisnih molitvi služi dokazom toga kako je uz podrijetlo i jezik, upravo privrženost katoličkoj vjeri razlikovao mještane toga sela od svojih susjeda, pripadnika većinskoga naroda.

Ključne riječi: Semartin, molitve, rukopisi, leksička analiza

1. Uvod

Semarćanima je katolička vjera stoljećima pružala nadu u njihovim teškim životnim putovima, nerijetko popraćenim ratnim i poratnim zbivanjima, raznim gospodarskim nedaćama i osmišljenim asimilacijskim pokušajima, koji su nažalost na koncu i urodili kobnim plodom tj. napuštanjem sela, nestankom tradicije i zaboravom šokačkoga govora. Seljani su oduvijek bili prepoznatljivi po

svom jeziku, govoru i običajima od kojih se značajan dio odvijao strogo po zakonima katoličke vjere. Vezano uz građu koja čini polazište ovoga istraživanja, potrebno je ukratko napomenuti kako je trenutno još u tijeku sakupljanje sačuvane i dostupne pisane ostavštine nekadašnjih stanovnika toga naselja. Poseban segment ovoga korpusa čine rukopisne molitve, zasada ih brojimo tridesetak, a čiji su nam sadržaji dragocjeni dokazi o načinu razmišljanja i o uskoj vjerskoj povezanosti Šokaca Semarćana.

2. Vjerski život u Semartinu

Podatci arhiva pečuške biskupije svjedoče o tome kako je 1751. godine u naselju Semartinu bilo deset kuća te jedna drvena kapelica. U 18. stoljeću selo je pripadalo plemićkoj obitelji Eszterhazy, a poslije obitelji Batthyany, koja je imala rasprostranjena imanja u okolici Siklosa. Seosku crkvu u čast biskupa svetoga Martina dao je izgraditi Kazimir Eszterhazy (1805.-1870.). Godine 1830. izvršena je biskupska vizitacija šikloške župe u čijem se zapisu spominje i selo Semartin sa svojom crkvom, opremom i detaljnim opisom oltara na kojem je lik svetog Martina na konju. Prema zapisima u mjestu se posebno štiju blagdani svete Barbare i svetog Martina, prilikom kojih se pjevaju crkvene pjesme na ilirskom jeziku, da bi se taj običaj (tj. da se za vrijeme ili poslije svete mise koja je bila dijelom na latinskom dijelom, a dijelom na mađarskom jeziku pjevalo i na hrvatskom jeziku) održao skroz do zadnjih vremena.

2.1. *Zaštitnik sela*

O zaštitniku sela, svetom Martinu, trebamo napomenuti kako je bio jedan od najpopularnijih svetaca europskog srednjovje-

kovlja, a posebice se štuje u Mađarskoj, zahvaljujući vjerovanju u njegovo mjesto rođenja, koje je po pretpostavkama bio grad Szombathely.

2.1.1. Crkveni blagdani sela

Svakodnevnica sela je bila regulirana i isprepletena utjecajima vjerskoga života. Sukladno crkvenoj godini slavili su se blagdani tj. „sveci“. Od prvih dana nove godine kada su se posvećivali domovi vjernika, preko najvećih kršćanskih blagdana Uskrsa i Božića, do proslave imendana svetaca, među kojima se najbogatija tradicija vezuje uz Martinje. Godišnje jednom – na Duhove (*Duve*) išlo se na veliku *prošenciju* (mimohod) u obližnje Gospino svetište u Đud (Máriagyűd). Crkveni blagdani su se slavili prvenstveno svetom misom i uvijek se održavali onoga dana kada je to bilo navedeno u crkvenom kalendaru. Međutim i izvan crkve se strogo pazilo na vjerska pravila: tako i u poljodjelstvu, koje je predstavljao glavni izvor materijalnih dobara, faze radova su se podređivale i prilagođavale prema blagdanima. Strogo se pazilo na dane kada se nije smjelo ništa raditi, saditi ili brati kao i na planirano obavljanje kućanskih poslova (npr. na šivanje ili pranje).

2.1.2. Religiozna šarolikost

Među žiteljima sela bilo je katolika, kalvina i Židova. Prema podacima popisa stanovništva iz 1869. godine u Semartinu u 142 kuće živjelo je 153 obitelji (438 muškaraca i 436 žena), ukupan broj stanovnika je 875 osoba, od kojih se 745 izjasnilo rimokatolikom, a 126 pripadnikom grkokatoličko – ortodoksne vjere, dok trojica Židovima. U obližnjim naseljima (Matty i Egyházasharaszti)

katolika je bilo u vrlo malom broju, većina žitelja su bili kalvini (u Mattyu je ukupan broj stanovnika 707, od kojeg je broj katolika 26, a broj kalvina 681, u Egyházasharasztiu je ukupan broj stanovnika 560, s 35 katolika i 516 kalvina)¹, s kojima se Šokci nisu vjenčavali.

2.1.3. O jeziku obreda i liturgije

Službeni jezik crkvene liturgije bio je latinski i mađarski, ali do 1960-ih godina je u selu djelovao svećenik koji je govorio hrvatski i službovao na tom jeziku. Prvi osmišljeni pokušaji koji su se provodili u cilju narušavanja etničke homogenosti Šokaca manifestirali su se imenovanjima seoskih učitelja, kao i svećenika, koji nisu poznavali hrvatski jezik. Iznimaka je, međutim, na sreću i ovako bilo, kazivačice se naime i danas rado sjećaju zadnjeg svećenika u selu vl. Ladislava Bathorya, koji je za vrijeme svog dugog boravka među mještanima naučio njihov jezik i izuzetno cijenio njihove molitve i pjesme u izvornom obliku.

3. O molitvama

Pojam molitve se najopširnije uzima kao način komuniciranja pojedinca ili zajednice s transcendentálnim svijetom. Postoje razni oblici i definicije molitvi kao i načini i metode njihovih primjenjivanja, ali neosporno je da su molitve vrijedni kulturološki predlošci, koji od najranijih vremena čine dio usmeno-narodne predaje, a svojim arhaičnim obilježjima ukazuju na ljepotu vjerovanja, na jezično i na duhovno bogatstvo, kao i na religiozno okrilje pojedinca.

---

¹ <http://mek.oszk.hu/05900/05936/05936.pdf> (25. 3. 2013. 15,20)

3.1. *Molitvenici*

Molitvenici su vrlo vrijedni primjeri i predlošci ne samo jezičnih, nego i kulturoloških i etnografskih istraživanja, Semarćani su se služili molitvenicima izdanih u Novom Sadu, a kasnije u Zagrebu ili s domaćim, mađarskim izdanjima tiskanim na hrvatskom jeziku u Budimpešti u Društvu Svetog Stjepana. Proučavani primjerci molitvenika nam svjedoče o čestoj uporabi tih knjiga i mimo sakralnih djelatnosti, naime osim redovitih čitanja vlasnici su u njih upisivali i svoje molitve, pitanja, primjedbe, važne događaje, te oni služe i kao podsjetnici, rokovnici, kalendari i svojevrsni dnevni. U najpopularnijem izdanju kod Hrvata Podravaca u Mađarskoj pod naslovom *VELIKA SLAVA BOŽJA u molitvama i pismima*, s podnaslovom *kršćansko-katolički molitvenik s dopuštanjem duhovne oblasti nadbiskupije kalačke*, koji je sastavio i izdao Lajčo Budanović, biskup iz Subotice, u Novom Sadu 1908. godine također su vidljive i čitke nadodane rukopisne napomene vlasnice. Radi se o osobnim bilješkama, npr. o tome kada je dogovorena sveta misa za neku preminulu osobu, ili je zabilježen datum kada je osoba preminula, a na praznim stranicama se nalaze i dodatno upisivane pučke molitve.

Primjeri upisanih napomena, bilježaka:

Lukics Mihalyne Janyics Marija rodiše 1903 decembra 6 tog

Mama je umrla 17. januara

Miso je umro 2. junijusa

Lukics Mihalyne Janyics Marija rodiše 1903 decembra 6 tog

na prošori
Moje Bože u velikom tučnom
traviran svijetom tučnom danu
namino. sveton. krevcom
neki su nas čas suženi
6. Gažen maryl en. baš
u. kroja. tebe. gublyeni.
6. tvoj. Bože. tebi. rđim
i. prace. u. tvoj. o. m. de.
u. ka. p. t. b. v. a. memo. ras.
6. v. l. t. t. s. r. n. g. g. t. a.
6. g. ž. n. d. v. y. e. n.

ma mays uinile
 januar 17
~~17~~ 1982 god

DUHOVNA RADOST
MOLITVENIK I PISMARICA
 ZA KRŠĆANSKO KATOLIČKI NAROD
 S ODOBRENJEM DUHOVNE OBLASTI U KALAČI
 SASTAVILI
FRIGUR OSERHÁTI ANTUN PRISZLINGER
 Papnik u Dubniku   Kallós u Gazi

IZDAJE
 DRUŠTVO SVETOG STIPANA U BUDIMPEŠTI
 IZDAVATELJ APOŠTOLSKE SVETE STOLICE U RIMU
 GODINA 1916.

1. Pisma ratna
O Blatki moj Bože ovo uradišaji koje

<i>1. Majke saba je iz srca urdana Omeleski</i>
<i>oče pravi blagoslova na vatnomu polju</i>
<i>vij maše sinova. 2.</i>
<i>3. Molim te Bože iz srca dublyine paki</i>
<i>na sinove bratju i drugove da kad</i>
<i>stritije stritiju da pokrajnji mine</i>
<i>bovetyi umorni danek nepoginu.</i>
<i>4. Omlaštova majke pravit tvojju muku</i>
<i>koji budu paki utišinijim muku. Omeleski</i>
<i>5. koji budu paki kad stritije stritijaju</i>
<i>puške i topovi kada udaraju. Omeleski</i>
<i>6. Omeleski oče ute upijajući časraj nane</i>
<i>sinove bratju istringove od sta vel-</i>
<i>koja tog rata strasnoga dane kutji</i>
<i>tiiri mdravi svi povratu.</i>
<i>7. Oho koji pane na bojnomu polju</i>
<i>utišimu Bože ti majku njegovaju.</i>

3.1.1. Vrste molitve

Prema teološkoj podjeli molitva može biti nutarnja (mislena) ili vanjska (usmena), pojedinačna ili skupna, privatna ili službena (liturgijska), oblikovana (u formulama) ili slobodna. Među pronađenim molitvama ističu se skupne oblikovane, i pojedinačno slobodne molitve.

Podvrste čine:

- poklonstvene molitve - u kojima se slavi Bog, kome se klanjamo
- zahvalne molitve, molitve zahvale, ili zahvalnice - kojima se zahvaljujemo Ocu Nebeskom za primljena dobročinstva,
- prozobne molitve, molitva pokajanja (pokajnica), molitva za oproštenje – kada se u molitvi prose darove ili oproštenje grijeha, a i druge milosti
- molitva slave-hvale (hvalospjev)
- molitva ponizne prošnje (molbenica)
- molitva naricanja (naricaljka ili tužaljka).

3.1.2. Teme molitva

U sklopu analizirane građe najzastupljenije su molbenice, nakon njih slijede pozdravi upućeni Gospi, odnosno drugim svecima, u treću skupinu svrstavamo temeljne molitve katoličke crkve, dok u zadnju, apokrifne tekstove kojima se dodavala zaštitna snaga. Većina analiziranih molitvi ima svoj naslov, a neke se evociraju prema uvodnom stihu, ili su samo naznačene *molitvom* ili *pjesmom*.

3.1.3. Blagdanske molitve

Među blagdanskim molitvama ističu se one koje se vežu uz božićni i uskrсни blagdanski krug, odnosno uz sakramente potvrde poput prve pričesti ili krizme.

Krunica Uskrsna

*Nedeljice Nedeljice Blažena gospo
daj ti meni lipi dan na umrli dan
jaću tebi lipi glas na današnjji dan
daje Isus uskrsnuo
Božićne pjeszme*

Molitva na pričesti

*Csujnas Majko nado nasa,
k tebi vapujemo svi,
svakti srice sad uznasa,
srice puno ljubavi
pimi primi mila Majko nasa srca
toje sve sto mogu dati tvoja dječica*

3.1.4. Molitve za mir

U ovim tekstovima moli se za prestanak rata i za dugoročni mir na što upućuju i razne naslovne inačice: npr. *Pjesma od rata- Pjesma ratna- Ratna pjesma*.

Pjesma ratna

1 Pjesma ratna
 O Matki moj Božie svo uvdajaji koje
 Majke šatju iz srca uzdana Omlerški
 oče pravi blagoslova na ratnomu polju
 ni naš sinova. 2
 Ohlimate Božie iz srca dubljine paksi
 na sinove bratju i drugove da kad
 striluje striluje da pokraj nje minu
 borety i umorni danek nepoginu.
 3 Ohlimate na Majku pravi ti svoju muku
 koji budu pati stiši njim muku Omlerški
 4 koji budu pati kad striluje striloga ju
 puške i topovi kada udaju Omlerški
 5 Omlerški oče uti utajuci čuvaj nam
 sinove bratju i drugove od nla vel-
 koga tog rata strasnoga dase kutji
 kivi radvari svi povratu.
 6 Otko koji pane na bojnemu polju
 utiši sinu Božie ti Majku njezove

srcejoj utiši suzejoj alerisi nekne
 place ona jel tako bit mora.
 7 Otko moj sin pane Božie teloga dajem
 aja tu na Majka kome da ostajem
 primi sina moga u raj mati njeza
 mesto majke mile zene i rodline.
 8 Otko kad i ga mogla domog sina dotji
 damu vidim rane i njezove oči daga
 ja odpratim da groba ladnoga ditje
 tvorit tito milog sina moga.
 9 Danahitim groba boštoj Majke hita
 i seleno cvitje suzama da nalytaju
 da krita celivam daga blagoslavam
 jas radnji put orde kod sina mojeg
 10 Omlerški oče ti odar ni odnas vety
 nek jedan pet bude posvem svita spas
 rat vety nek pristane glad nek ne
 na pane Božie tine smiri i menar po-
 mire.

Tema i jedne druge molitve je molba majki koje strepe nad svojim sinovima vojnicima. Molbe su prvenstveno upućene Gospi, koja je zvana *Majkom*, *Milostivom*, *Marijom čisto divom* ili *golubicom*, i *Gospodinu Bogu*, kojega nazivaju još i *nebeskim ocem* ili *Bogu vičnjemu*, *stvoritelju našemu*. U molitvi progovara kolektivni glas, duboka zabrinutost zbog sudbine voljenih, a uz kolektivno nošenu bol najdirljiviji dio tekstova čine redovi kada se prekida s množinskom naracijom te majka, izmučeni ženski subjekt, govori o bolnom gubitku svoga sina i o svojim neizdržljivim mukama:

„Ako moj sin pane Bože tebga dajem
 aja tužna Majko kome da ostanem
 primi sina mogau raj
 prati nyega mesto majke mile žene i rodbine.
 A kadbiga mogla domog sina dotyi
 damu vidim rane i nyegove oči
 dag ja odpratim do groba lalnoga
 ditye trunit tilo milog sina moga.
 Danakitim groba koštoj Majke kitu
 i zeleno cvitye suzama zaliztyu
 da križa celivam daga blagosivam
 još zadnji put ovde kod sina mojega”

Citirana mjesta u tim molitvama nose u sebi sva obilježja drevnih psalama, a svjedoče i o društvenopolitičkim prilikama, te iz njih se lako iščitava stajalište jedne nacionalne manjine² prema većinskomu narodu i prema domovini u kojem već stoljećima obitava.

„O Marijo zvizdo mora, Oslobodi nas pomora
 madjarcku našu slavnu. Milu domovinu ravnu Draga
 gospo moli boga da nam svrsi rata toga.”

ili

„Madjarckaje puna suza, tebi majko ruke pruza,
 Daju braniš od topova, i pušaka od olova”.

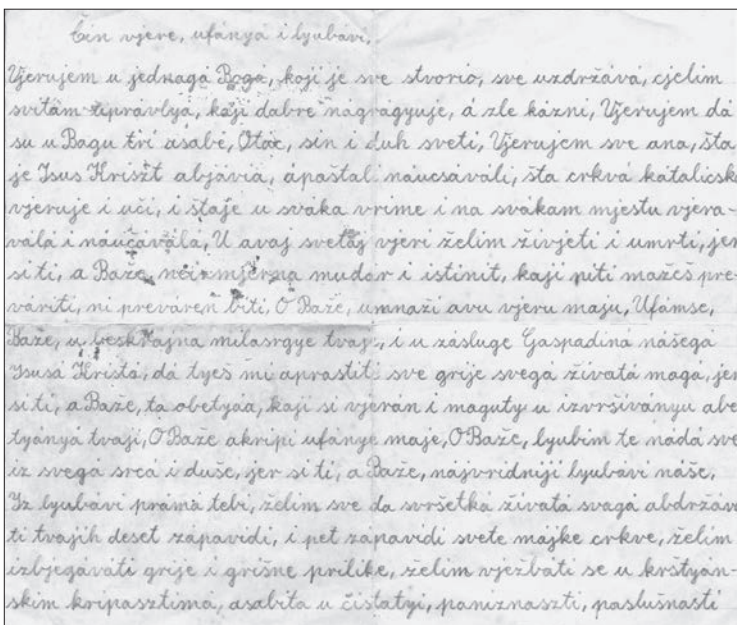
O Republici Mađarskoj u tim tekstovima se uvijek govori s velikim poštovanjem, ta zemlja se apostrofira kao „náša“ „slávna“, ili kao „mila domovina rávna“, koja je trenutno „puná suzá”.

² Od 1. siječnja 2012. godine prema novim mađarskim ustavom izraz manjine je zamijenjen izrazom narodnost

3.1.5. Pozdravi Gospi ili drugim svecima

Drugu poveću skupinu čine molitve koje su se izgovarale za vrijeme mimohoda na Gospino svetište, a sve su prepoznatljivije po uvodnim stihovima pozdrava upućenoj Gospi.

Takva je i molitva pod naslovom *Pjesma* koja započinje na sljedeći način:

*Falyen isus sveta slika našeg sela rajska diko Mipadamo ničice pri-
 tobom o divice”*

dalje se govori u ime cijeloga sela i suseljana:

„Koji ktebi putujutjyi i svi doma ostajutjyi svite fale i slave i šaljuti pozdrave”

te se traži Gospina zaštita za sve što je od životne važnosti, od najapstraktnijih do najkonkretnijih stvari:

„Pogledaj nam domovinu i svu našu imovinu votyke baštye i tuge i nevolje sve druge”

a na kraju se traži blagoslov i pomoć:

„O Marijo golubice ukažinam tvoje lice kadnam dodye smrtni čas budi majko pokraj nas”.

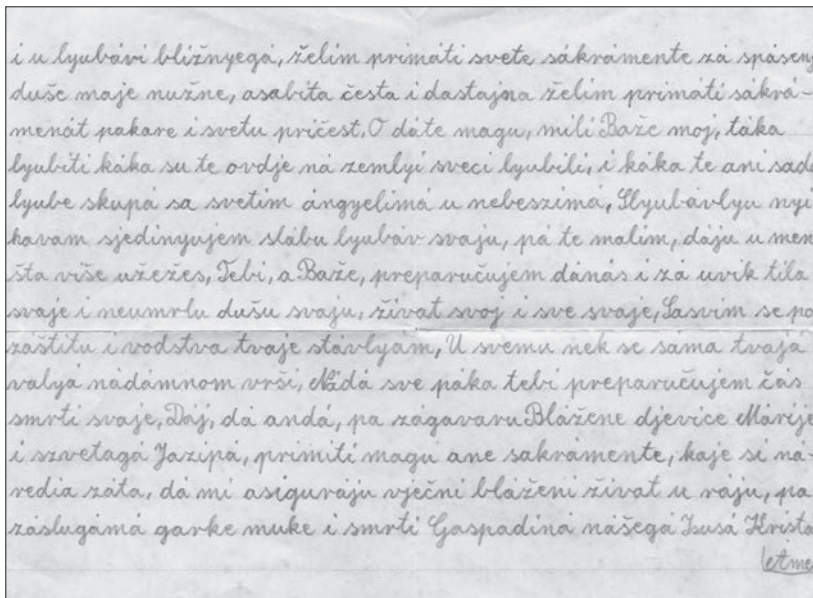
Slična je i molitva svetom Josipu, od kojega se traži ljubav, posveta i opisuje se simboličan čin predaje ključeva kuće za koju će se ubuduće on brinuti „da živimo na vom situ kao ti u nazaretu.”

^{čubav} ^{čubav}
 Svetom Josipu
 O Josipe oče sveti čuvaj kuću i posveti.
 Iza oblak ne se stoji ljubav sveta ne se
 množi. Mir veselja krama svruti otrok gos-
 podnji ne nas prati. Krivoci da čičem
 plodi putem naju ne nas vodi.
 čuvaj oče molbe sviči čuvaj nas
 i nu kuću. tibi kljucе ne predajem
 gospodarom te pricajem.
 sve isto može na ruku ti kući dostoj ot-
 straniti. u presvetoj mca mari ti nas
 oče ne nastani. da živimo na vom
 situ kao ti u nazaretu.

3.1.6. Temeljne molitve katoličke vjere

Vezani tekstovi, strogo se vežu uz liturgijski obred

Vjerovanje, ili vjeroispovijest Čin vjere, ufanya i *lyubavi*, Očenaš, Zdravo Marijo. kao i *Krunica za mrtve, za bolesne*: kod koje osim teksta molitve čitamo i instrukcije upućene osobi koja moli krunicu, npr. „*tako do kraja na očenašima*” ili „*ni jedno veće nekase ne iz ostavi da se ne molji ova krunica*”.

U četvrtu skupinu su ubrojene molitve koje su se pisale i prepisivale među Semarkušama, tako i molitva pod naslovom *Szedam darovah duha szvetog* koja upozorava na to kako će se osoba koja

nosi sa sobom tekst molitve uz pomoć Isusa Krsta moći zaštititi od svega zla, a to se dokazuje opisivanjem čudesnih događanja koja su se ostvarivala tijekom prepisivanja lista.

4. Jezična obilježja molitvi

Smještaj semarćanskog govora u dijalektološkim podjelama nije identičan: Ivić, Brozović i Sekereš smjestili su ga u područje istočnohercegovačkog dijalekta, dok Brabes i Stepanović taj govor smještavaju u ikavsko-jekavske štokavske govore, ne precizirajući o kojem se dijalektu radi.³

Jezična obilježja molitvi su promatrana na svim lingvističkim razinama, među kojima su posebnosti najuočljivija na fonetsko-fonološkoj razini.

4.0.7. Fonološka razina

Susrećemo se s posebnostima u bilježenju glasova, naime nj, ć, s i lj dosljedno se bilježe u grafemima iz mađarskog jezika, dok se č samo iznimno bilježi sa cs.

- ty: *noty, pomoty, boretyi, kutyi, dotyi, votyke, bastye, moguty*
- gy: *angyel, nagagyuje, milosrgye, da tyeš*
- ly: *udályili, volyá, lyube, nevolye, lyubim te*
- sz: *nász, Kriszt*
- cs: *katolicska*
- ny: *trnye, rányeno, nyezin, visnyemu*

³ Sekereš, Stjepan, Govor Hrvata u južnoj Baranji, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj.4., Zagreb, 1977., 323-484

Karakteristično je i ispuštanje zatvornika h, kao i u govoru tako i u pisanom tekstu: h: *falimo, na duve* (Duhove)

- dž se ne bilježi: *srscbu da u vracsariju nevirujete*
- umetnuto „r”: *brez srcabi taj bijo*
- s se zamjenjuje – sa c: *oltarckom sákrámentu*

Kod otvornika pratimo:

- obilježavanje samoglasnika *a* uvijek s mađarskim *á* dosljedno ispadanje samoglasnika *o* : *O mukama Isusvim*
- gubljenje samoglasnika *i*: *tebga dajem*

Pravopisne karakteristike su:

- velikim početnim slovima pišu: *Ángyel, Otác, Drági Oče*
- umjesto točke na kraju rečenice najčešće se stavlja zarez ili se rečenica ostavlja bez interpunkcijskog znaka
- upitnik i uskličnik se ne koriste

4.0.8. Morfološka razina

Na morfološkoj je razini primjetljivo kako se zajedno pišu razne vrste riječi:

- zamjenice + nenaglašeni oblik pomoćnog glagola biti: *mismo*
- prijedlog + osobna zamjenica: *pokrajnas, nánás, knášímá, stobomse, domog sina, damu, ktebi, odnás, stobom, unjemu, zányu, ute*
- prijedlog + pridjev: *nárátno polye,*
- glagol + zamjenica: *ukazinam, ostavitme, molimote, poslušajném, zágrlinás, molimote, šalyuti*

- veznik + nenaglašeni oblik pomoćnog glagola: *dásmo mogli*
- glagol + nenaglašeni oblik pomoćnog glagola biti: *svršenoje*
- veznik + zamjenica: *imi, aja*
- veznik + zamjenice: *dánámse*
- veznik + imenica: *idrugove*
- imenica + imperfekt pomoćnog glagola biti: *krvibi*
- imenica + zamjenica: *srcemi, srcekoj, suzejoj*
- prilog + čestica ne: *odálnese nebi*
- upitna zamjenica + nenaglašeni oblik pomoćnog glagola biti: *ditye, kadbiga*
- prijedlog + glagol + zamjenica: *utisinyim*
- veznik + riječ za iskazivanje modalnih sadržaja: *danek nepoginu*
- povratno-posvojna zamjenica + glagol: *klányájmosse*
- čestica ne + glagol: *nemože, neodvrni, nekne*
- imenica + pomoćni glagol biti: *gávuje, mukeje*
- množinski oblici: *onda na deset mali zrna, dušmancke lyute ruke*
- izgovorno j u glagolskom pridjevu radnom: *slavijo, bijo* .

4.0.9. Leksička razina

Leksička obilježja molitvi su jezični arhaizmi i uporaba sakralnog stila, nadalje:

- ikavica: *virujem, grisnici, na kolini, uvik, ti ćeš me tišiti, tilo, cvitye, svitu, pivamo, htijo, grije, najvrjedniji, zapovidi, kriposzt, tilo, Stipan*
- bogata sinonimija: *Marijal/ zvizdo morá, Drágá gospo, májko, májko svetá, zaštitnice naši četá, divice, divo, májko sneba, za-*

losná divice, O djevo, Májko slátká, Milostivna Majko, rajska diko, Isus/ sin Božji, jánye Božje

- ponavljanja, figura etimologica: *strilye strilyu*
- usporedbe *Zvizda nam ufanye obzarje kras Nebom uzviše*
- aliteracije: *svitu spas, sjaš sjati*
- gradacije: *boretyi umorni danek nepoginu, kaznit tyu vas gromom. ledom i sztsnom burom*
- rime: *rat vety nek pristane glad nek ne napane, pogledaj nam društvo milo kojeteje obkolilo*
- melodične rečenice: *O kakvije ovaj blag dan svanuo, jer ovu noć mili san sam usnijo*

5. Zaključak

Temeljem započete analize rukopisnih molitvi za sada se zaključuje kako se radi o izvornim, pretežito monološkim žanrovima, koje se temelje na ustaljenim jezičnim strukturama sakralnoga stila. Među njima nailazimo na primjere koji su nastali mimo kanoniziranih crkvenih tekstova, a koje karakterizira tematska raznovrsnost, jezična inovativnost i bogatstvo motiva. Konačni cilj započetog istraživačkog rada je objavljivanje ovih molitvi u izvornom obliku i u prijepisu, kako bi one i dalje svjedočile o minuloj šokačkoj kulturi čije se nositeljice (nažalost u vrlo skromnom broju) još i danas rado sjećaju riječi i melodija semarćanskih, šokačkih molitvi iz davne prošlosti kada su one odzvanjale unutar drevnih crkvenih zidina.

Literatura:

- BARIĆ, ERNEST (1990). Govor podravskih Hrvata. *Podravski Hrvati*, 2. Budimpešta. 225-251.
- KOLENIĆ, LJILJANA (1998). Slavonski dijalekt. *Hrvatski jezik*. Lončarić, Mijo (ur.). Opole, Poljska: Uniwersytet Opolski-Institut Filologii Polskiej. 205-216
- KOSZTA LÁSZLÓ (2001). *Szent Márton tiszteletének magyarországi kezdete*. Tiszatáj. 79-84.
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON SZERK: Diós István-Viczián János, Szent István Társulat, 1998.
- SEKEREŠ, STJEPAN (1977.) Govor Hrvata u južnoj Baranji, u: Hrvatski dijalektološki zbornik. Knj. 4. 323-484.

Molitvenici:

- Duhovne Blagodati, Dr. Joannes Koščak, Sarajevo, 1911.
- Novi Vinac Andjeoski molitava i pisama, molitvenik za kršćansko-katolički puk, sastavio Dr. Jakov Wildinger, izdaje Društvo Sv. Stipana u Budimu, 1925.
- Duhovna radost, molitvenik i pismarica za kršćansko katolički narod, sastavili Grgur Cserhati,-Antun Prizlinger, Društvo Svetog Stipana u Budumpešti, 1940.
- Velika Slava Božja u molitvama i pismama kršćankso-katolički molitvenik, S dopuštenjem duhovne oblasti nadbiskupije kalačke Lajčo Budanović, Novi Sad, 1901.

U BARANJI SVE MOŽE! **O tradicijskoj ojkonimiji u južnoj Baranji**

Željko Predojević
Comenius University in Bratislava,
Faculty of Arts,
Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovakia
zeljkopredojevic@yahoo.com

U Maroku tri momka imade
Ižip, Daljok i Bodolja znade!

Sažetak: Radom će se prikazati tradicijski ojkonimi iz južne Baranje, s naglaskom na ona šokačke, prikazati njihova etimologija te ih povezivati s narodnim predajama koje kazuju pučku etimologiju imena naselja.

Ključne riječi: tradicijski ojkonimi, Šokci, južna Baranja

Uvod

Skoro sva baranjska naselja imaju tri ili četiri imena: hrvatsko, mađarsko i njemačko te ono tradicijsko, pučko ime, koju svoju etimologiju uglavnom vuče iz mađarskoga, ali prema narodnoj predaji ne i njegovo izvorno značenje. To su imena koja su svojim

naseljima nadjenuli sami mještani. Sam ojkonom¹ na određenom jeziku povezan je s burnom baranjskom prošlošću i nositelj jezičnih i izvanjezičnih podataka o povijesti naroda koji su u prošlosti živjeli na njezinu prostoru. Oni svjedoče o etnojezičnoj simbiozi Hrvata s raznim jezičnim zajednicama s kojima su tijekom povijesti dolazili u dodir, a ta simbioza na baranjskom primjeru najočitija je u tradicijskih ojkonomima koji su uglavnom kroatizirani oblici mađarskih povijesnih ojkonomima.

O baranjskoj toponimiji kroz povijest

Kako bismo pojasnili razlog nastanka i postojanja tradicijskih ojkonomima, nužno nam je ukratko ući u problematiku povijesti Baranje. Naime, južna ili hrvatska Baranja dijelom je Republike Hrvatske, odnosno prijašnjih državnih tvorevina u čijem je sastavu bila i Hrvatska, tek od Trianonskog sporazuma, a do tada je to područje jedno od onih u kojem se etnički stanovništvo najčešće izmjenjivalo od najranije povijesti do nedavnoga Domovinskoga rata. Najduži dio svoje povijesti Baranja je bila dijelom Ugarskoga Kraljevstva što ju je presudno obilježilo u povijesnom, kulturnom, etničkom, jezičnom, religijskom i svakom drugom smislu. Tako su i baranjska naselja od svoga prvog spomena do Trianonskog sporazuma nosila službene ojkonime na mađarskome jeziku. Današnja službena imena baranjskih sela nastaju tek oko 1920. godine kada je južna Baranja postala dijelom Kraljevine SHS, te su sva su naselja preimenovana s mađarskoga jezika sa ciljem prikazivanja Baranje kao dijela Kraljevine SHS i zatiranja njezina povijesnog pripadanja Mađarskoj. Svega je sedam naselja koja su zadržala istovjetan oblik

---

¹ Ojkonim je ime za naselje ili njegov dio.

starog mađarskog ojkonima samo prilagođen hrvatskome pismu, a ostala naselja dobivaju sasvim novo ime. Prema upitu upućenom Državnom arhivu u Osijeku ne postoji nikakva za sada poznata zakonska regulativa o promjeni naziva naselja, već je ono vjerojatno učinjeno bez ikakvih zadanih pravila.

No, uz službena imena (nekada mađarska, danas hrvatska) u Baranji od oslobođenja od Osmanlija i dolaskom slavenskih (Šokci i Srbi) i njemačkih (Podunavske Švabe) naroda krajem 17. i početkom 18. stoljeća, uz službena imena supostoje i tradicijska imena naselja. Razlog njihova nastanka je vjerojatno taj da doseljeno stanovništvo nije razumjelo tada službeni mađarski jezik te naseljima daju nova imena koja su njima razumljiva ili su ih lakše izgovarali.

Njemačke inačice ojkonima, tj. egzonimi² se javljaju od sredine 18. stoljeća kada u Baranju na novoosnovana vlastelinstva Belje i Darda organizirano doseljavaju tzv. *Podunavske Švabe* koji ovdje borave do sredine dvadesetog stoljeća, kada nakon Drugog svjetskog rata prisilno migriraju. No, njemački egzonimi nikada nisu bili službeni, nazive su dobili od njemačkoga puka i takvi toponimi su zabilježeni samo u naseljima koja su Nijemci i naseljavali³. Stoga su i oni u biti tradicijski ojkonimi, no o njima se u ovom radu neće

---

² Egzonimi su hrvatski nazivi za naseljena mjesta izvan hrvatskoga jezičnog prostora.

³ Primjerice za današnje naselje Branjinu (mađ. Baranyakisfalud) koja se prvi puta spominje 1214. godine pod imenom *Kysfalod*. Ime naselja nastalo je kao spoj riječi – *kis*: dolazi od pridjeva *malen* i od zemljopisnog nazivlja *falu* što znači selo, i sufiks *-d* je u ovom slučaju mogao služiti i kao umanjenica – što bi u doslovnom prijevodu značilo maleno selo, seoce. U skladu s tim nazivom ga i Nijemci koji ondje stanuju od sredine 18. do sredine 20. stoljeća nazivaju *Kleindorf*. (Predojević 2012: 178)

detaljno govoriti jer danas oni više nisu živi dio tradicije zbog izgon-a Nijemaca nakon Drugog svjetskog rata.

Slavenske inačice tradicijskih ojkonima javljaju se nešto malo ranije od njemačkih jer su i sami slavenski narodi u Baranju doselili nešto ranije. Naime, nakon oslobođenja od Osmanlija „stanovništvo Baranje koje je ondje živjelo za vrijeme osmanske vlasti u velikoj mjeri iselilo, a na njihovo se mjesto doseljava novo stanovništvo, ponajviše katolici iz sjeverne i zapadne Bosne – Šokci, te Srbi pod vodstvom Arsenija Crnojevića“ (Božić Bogović 2009, 201). Katolici iz sjeverne i zapadne Bosne, današnji Šokci iz južne Baranje, na ove se prostore naseljavaju krajem 17. i početkom 18. stoljeću. Prema Bösendorferu (2010, 21) dolaze u razdoblju od 1687. do 1715. godine iz okolice Srebrenice pod vodstvom franjevac. Cilj njihova dolaska bio je osnaženje katolicizma koji si je kao zadatak zadao Matija Radony, pečuški biskup (1686.-1703.), prvi biskup nakon oslobođenja od Osmanlija. Naseljavaju se u naselja uz rijeke Dunav i Dravu te ih etnografija i razlikuje kao podunavske i podravske baranjske Šokce, a i danas naseljavaju uglavnom ista sela koja su zabilježena kao i ona u koja su prva naselili.

Šokci i tradicijski ojkonimi

Podunavski Šokci uglavnom naseljavaju mjesta Draž, Gajić, Duboševicu, Podolje i Topolje, a povijesno gravitiraju gradu Mohaču. Podravska skupina baranjskih Šokaca uglavnom naseljava mjesta Branjin Vrh, Baranjsko Petrovo Selo, Luč, Šumarinu i Torjance, a uz njih se vezuju i naselja Olas, Beremend, Semartin i Kašad u današnjoj Republici Mađarskoj. Na primjeru ovih šokačkih naselja pokušat će se i objasniti tradicijska ojkonimija baranjskih naselja,

iako valja napomenuti da je ona daleko šira od samo ovih naselja i da će se kroz rad pojasniti cjelovita tradicijska ojkonomija. U tablici vidimo usporedni pregled službenog i tradicijskog ojkonomima šokačkih naselja:

Tablica 1. Usporedni pregled službenog i tradicijskog imena šokačkih naselja

Službeno ime	Tradicijsko ime
Draž	Daraž
Gajić	Marok
Duboševica	Daljok
Podolje	Bodolja
Branjin Vrh	Brenjevar, Brenjevar
Baranjsko Petrovo Selo	Petarda
Luč	-
Šumarina	Benga
Torjanci	-

Na prvi pogled tradicijsko i suvremeno ime sela nemaju nikakvih poveznica dok uz njih ne stavimo mađarski ojkonom:

Tablica 2. Usporedni pregled službenog, mađarskog i tradicijskog imena šokačkih naselja

Službeni ojkonom	Mađarski ojkonom	Tradicijski ojkonom
Draž	Darázs	Daraž
Gajić	Hercegmárok	Marok
Duboševica	Dályok	Daljok
Podolje	Nagybodolya	Bodolja

Službeni ojkonom	Mađarski ojkonom	Tradicijski ojkonom
Branjin Vrh	Baranyavár	Brenjevar, Brenjevar
Baranjsko Petrovo Selo	Petárda	Petarda
Luč	Lócs	-
Šumarina	Benge	Benga
Torjanci	Torjánc	-

Usporednim čitanjem tradicijskog i mađarskog imena naselja jasno je da je tradicijsko ime u biti kroatizirani oblik mađarskoga ojkonomima, odnosno da je fonetski prilagođavano hrvatskome jeziku, a kasnije i pismu. Da bi se teza o nastanku pučkih imena naselja u vrijeme dolaska Šokaca u Baranju koliko je to danas moguće potkrijepila, trebamo pogledati sam povijesni razvoj inačica mađarskih ojkonomima. Ukoliko pogledamo sam razvoj mađarskih imena kroz prošlost uviđamo da su tradicijska imena u biti kroatizirani oblik mađarskih ojkonomima koji su bili službeni po dolasku Šokaca na prostor južne Baranje krajem 17., početkom 18. stoljeća. Pokazat ćemo navedeno na primjeru mađarskih ojkonomima za naselje Podolje – *Nagybodolya*, ili za naselje Gajić – *Hercegmárok*. Uspoređujući tradicijsko i mađarsko ime prva pomisao nam je da je tradicijsko skraćeni oblik mađarskog imena, no u biti nije. Sami mađarski ojkonomi mijenjali su se kroz povijest i njihove prvotne inačice bile su kraće, odnosno u vrijeme dolaska Šokaca, i ranije, naselje Podolja nazivalo se *Budula*, *Bodolya* i *Bodola*⁴, a ime *Nagybodola* dobiva

⁴ Naselje *Podolje* (*Bodolya*, *Bodola*) prvi se puta spominje 1296. godine pod imenom *Budula*. „*Budula* nastaje od osobnoga imena. Temelj čini riječ slavenskog podrijetla, usporedi sa srpskim ili hrvatskim *Budilo* osobno ime. Spominje se i sljedećih godina pod navedenim imenima: 1296., 1308., 1321., 1323.: *Budula*, 1330.: *Bodyla* i *Bodylia*.” Današnji mađarski ojkonom ovoga mjesta je *Nagybodola*. U srednjem vijeku je bilo sjedištem manje feudalne obitelji koja je po naselju dobila ime *Bodoljanski* ili

kasnije, tek negdje krajem 19. stoljeća, te tradicijsko ime dolazi od ovih kraćih inačica povijesnog ojkonima. Isti je slučaj i s naseljem Gajić, čije je prvotno ime bilo samo *Mark*. Isto tako, sličan izgovor mađarskoga i hrvatskoga ojkonima za naselja Luč i Torjance objašnjavaju nam zašto ova dva naselja nemaju pučko ime dok sva druga šokačka naselja imaju.

Tradicijski ojkonimi i narodna predaja Šokaca

Osim navedenoga, zanimljivo je i da su same pučke predaje o nastanku imena uglavnom vezana uz dolazak Šokaca na područje Baranje, pa si narod na hrvatskome jeziku objašnjava kako je primjerice nastao ojkonim *Marok* za Gajić, no u predaji se ne spominje da je naselje postojalo i prije dolaska Šokaca i negira se postojanje mađarskoga imena po kojem je nastalo tradicijsko. Prikazat ćemo navedeno samo na primjeru imena sela Gajić, jer se i predaje o nastanku drugih imena odvijaju po istom principu, a njih ćemo sve pojasniti u tablici broj tri. Današnje selo Gajić (mađ. *Hercegmárok*) prvi se puta spominje 1261. godine pod imenom *Márk*, a od srednjeg vijeka poznato je pod imenom *Márok* (Fieder 2007, 75). Ojkonim vjerojatno dolazi od osobnog imena. Današnje tradicijsko ime sela je također *Marok*, samo je prilagođeno hrvatskom izgovoru. No, usmena predaja o nazivu naselja kaže:

---

od Bodolja (Bodol(y)ai, de Bodolai). Dezső Csánki u knjizi Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában spominje da je ondje bio izgrađen i dvorac: Castellum Bodola. U osmanskome razdoblju naselje se spominje pod imenom Bodolya, pod istim se imenom spominje i u beljskom razdoblju u Komorskom popisu naselja vlastelinstva Belja (1766.), ali i u opisu vlastelinstva iz 1824. godine. Hrvatski oblik imena nastao je pučkom etimologijom od mađarskoga (Predojević 2013, 180–181).

Druga skupa (Šokaca o.a.) krenula je dalje, a već je Sunce sedalo i mračak se spušćo. Najbolje da mi tu zastanemo pa ćemo vidit sutra, na danu, oće l'mo ostat, 'el ćemo tražit dalje. Mrak sve gušći, legli su i zaspali, a ujutro kad su se probudili, lipo im je, kažu, ostat će, eto nek mesto bude Marok, on nas je tu zadržo. I tako je i bilo. (Mihaljev 2012, 7)

Korijen se riječi traži u imenici „mrak“ koji je, prema predaji, bio razlog zašto je ovo naselje osnovano.

Tablica 3. Usporedni pregled službenoga, mađarskoga i tradicijskoga imena šokačkih naselja Baranje, te usporedna etimologija tradicijskog ojkonima i mađarskoga ojkonim prema kojem tradicijski ojkonim nastaje⁵⁶

Službeni ojkonim	Mađarski ojkonim	Tradicijski ojkonim	Pučka etimologija tradicijskog ojkonima ⁵	Lingvistička etimologija mađ. ojkonima ⁶
Draž	Darázs	Daraž	drago mesto	od osobnog imena
Gajić	Hercegmárok	Marok	mrak zadržo	od osobnog imena
Duboševica	Dályok	Daljok	<i>već smo jako daleko stigli</i>	od osobnog imena slavenskog porijekla
Podolje	Nagybodolya	Bodolja	obdol , <i>neće u brdo</i>	od osobnog imena slavenskog porijekla
Branjin Vrh	Baranyavár	Brenjevar, Brenjevar	sve zabrtvito	osobno ime <i>Brana</i> + <i>vár</i>

⁵ Mihaljev 2012, 7. , kazivačica Marta Kolar za Baranjsko Petrovo Selo i Torjance

⁶ (Mederal-Sučević 2007, 173–189; Fieder 2007)

Službeni ojkonom	Mađarski ojkonom	Tradicijski ojkonom	Pučka etimologija tradicijskog ojkonomima ⁵	Lingvistička etimologija mađ. ojkonomima ⁶
Baranjsko Petrovo Selo	Petárda	Petarda	<i>Prva kuća je bila Petrova kuća.</i>	od osobnog imena
Luč	Lócs	-	<i>nećemo dalje, a i ne možemo bez luči.</i>	Od osobnog imena; <i>Leus</i>
Šumarina	Benge	Benga	<i>da se ne mora be-gavat od kojekaki napadača</i>	vjerojatno od fitonima <i>benge</i> 'krkavina, pasjakovina
Torjanci	Torjánc	-	<i>tor i janjci</i>	moglo bi značiti 'ljudi iz Torje'
Topolje	Izsép	lžip	<i>tu će napraviti iže</i>	od osobnog imena

Dakle, narodna predaja sama imena naselja uopće ne povezuje s mađarskim jezikom, već isključivo s hrvatskim, i tako je slučaj za sva šokačka naselja. Iako su neki mađarski ojkonomi nastali prema osobnim imenima slavenskoga porijekla te je narod mogao tražiti etimologiju imena naselja i u ovom polju sjedenja, ono je uglavnom traženo u kakvim uvjetima koji su ih prisilili ili privoljeli da na određenom mjestu osnuju svoja naselja. Odnosno, u predajama šokački živalj u potpunosti niječe dugi povijesni kontinuitet postojanja svih tih naselja od 12. i 13. stoljeća i uvažava njihovu povijest od onoga trenutka kada su ih oni naselili. Razlozi tome su jednostavni – novi slavenski narod na njima novom teritoriju sa starosjediocima Mađarima s kojima se oni ne mogu identificirati. I razdoblje njihova doseljenja je razdoblje novog stvaranja nakon protjerivanja Osmanlija iz ovih prostora. Naselja koja su naselili

uglavnom su bila raseljena i napuštena te je stvaranje novih imena i negiranje povijesnog kontinuiteta dotadašnjih naselja razumljivo. Mitski trenutak doseljenja „na galijama Dunavem“ (Mihaljev 2012, 7) ili „pod luči“ (Stepanov 1949) novi je početak i stvaranje nove etničke zajednice na prostoru južne Baranje.

Ostali tradicijski ojkonomi

Osim devet spomenutih šokačkih naselja Baranja danas broji 52 naselja, a od njih čak 28 ima pučko ime za koje uviđamo da su uglavnom nastali istovjetnim načinom kao i devet šokačkih, izuzev imena *Skela* za Batinu⁷, imena Štiljanovićevo⁸ za Majške Međe i Švajcercnica za Švajcarnicu. Dakle, od ovih preostalih 15 naselja većina je bila naseljena mješovitim stanovništvom, ali pretežito slavenskim i to Šokcima i Srbima. Tri su naselja bila većinski mađarska, no i ona imaju pučke inačice imena – Čuža, Velišmart i Suljoš.

Tabela 4. Usporedni pregled službenog, mađarskog i tradicijskog imena svih naselja koja imaju tradicijsko ime

Službeni hrvatski ojkonom	Mađarski ojkonom	Tradicijski ojkonom
Baranjsko Petrovo Selo	Petárda	Petarda
Batina	Kiskószeg	Batina Skela
Beli Manastir	Pélmonostor	Monoštor

⁷ Narod si objašnjava tradicijsko ime Skela zbog skele koja je postojala kao prijevoz preko Dunava, a Batina u dvije inačice – zbog batinanja ljudi koji nisu mogli platiti prijevoz skelom (u predaji o Vereš Marti, zloglasnoj vlastelinki koja je posjedovala i samu skelu) i prema osobnom imenu Bata, čovjeka koji je upravljao skelom.

⁸ Štiljanovićevo dolazi od imena srpskog despota Stefana Štiljanovića koji je početkom 16. st. upravljao jednim dijelom Baranje iz grada Valpova. Ime je bilo službeno 1948. godine. Selo je pretežno naseljeno Srbima.

Službeni hrvatski ojkonom	Mađarski ojkonom	Tradicijski ojkonom
Branjina	Baranyakisfalud	Kiśfaluba, Kiśvaluba, Kiśfala
Branjin Vrh	Baranyavár	Brnjevar, Brenjevar
Darda	Dárda	Tarda
Draž	Darázs	Daraž
Duboševica	Dályok	Daljok
Gajić	Hercegmárok	Marok
Jagodnjak	Kácsfalu	Kačvala, Kačvola
Kneževi Vinogradi	Hercegszöllős	Suljoš
Kotlina	Sepse	Šepša
Kamenac	Kó	Kuva
Karanac	Karancs	Karanča
Kozarac	Keskend	Keškend
Majške Međe	Szeglak	Štiljanovićevo
Mitrovac	Mitvárpuszta	Mitvar
Petlovac	Baranyaszentistván	Sentivanj
Podolje	Nagybodolya	Bodolja
Popovac	Baranyaban	Ban
Sudaraž	Szudarázs	Sudaraš, Sudaraževo
Suza	Csuza	Čuža
Šumarina	Benge	Benga
Švajcarnica	Órhely	Švajcernica
Topolje	Izsép	Ižip
Tvrđavica		Kiśdarda
Zmajevac	Vörösmart	Velišmarta, Verešmart

Bitno je napomenuti da su sva navedena naselja starijeg postanja u Baranji i javljaju se još u kasnom srednjem vijeku, kao i neka naselja koja nemaju tradicijski ojkonom, no onda je riječ o onima čiji

se korijen imena nije mijenjao, slično kao i s naseljima Luč i Torjanci. Primjerice selo *Bilje* gdje hrvatsko ime (u varijantama *Bilje* i *Belje*) potječe iz mađarskoga *Bellye*.

Tabela 5. Usporedni pregled službenog i mađarskog imena starijih naselja koja nemaju tradicijski ojkonom

Hrvatski ojkonom	Mađarski ojkonom
Bilje	Bellye
Bolman	Bolmány
Kopačevo	Kopács
Luč	Lőcs
Torjanci	Torjanc
Vardarac	Várdaróc

Naselja koja nemaju tradicijski ojkonom

Preostala naselja imaju samo jedno hrvatsko ime, a mađarski ojkonom je novijeg postanja. Razlog je tome upravo što su i sama mjesta novijega postanja te nisu ukorijenjena u usmenoj narodnoj baštini. Uglavnom su to beljske pustare koje nikada nisu brojale mnogo stanovnika i koje su manje-više bile privremenim boravištem dok je obitelj radila na određenoj farmi. U tablici broj 6. vidimo 24 naselja koja nemaju tradicijski ojkonom, a od njih 24, za šest smo već naveli da su stara baranjska naselja kojima se ime nije mnogo izmijenilo od mađarskoga, te je novo ime vjerojatno prije promjene imena naselja i bilo tradicijsko. Od ostalih 18 naselja 10 je beljskih pustara koja nastaju kasnije kako se Belje sve više razvijalo, a ostalih osam naselja koja nemaju tradicijsko ime uglavnom su naselja novijega postanja ili ako su starija, uglavnom su prije bila naseljena Nijemcima (Gra-

bovac i Čeminac), izuzev Luga koje je većinsko mađarsko naselje i za koje nemamo pojašnjenje nepostojanja tradicijskog imena.

Tabela 6. Popis naselja koja nemaju tradicijski ojkonomim

Hrvatski ojkonomim	Mađarski ojkonomim	Napomena
Bilje	Bellye	Zadržan isti korijen imena
Bolman	Bolmány	Zadržan isti korijen imena
Čeminac	Laskafalu	Njemačko naselje
Grabovac	Albertfalu	Njemačko naselje
Kopačevo	Kopács	Zadržan isti korijen imena
Jasenovac	Öbölpuszta	Beljska pustara
Kozjak	Keskenyerdő	Beljska pustara
Luč	Lőcs	Zadržan isti korijen imena
Lug	Laskó	Mađarsko naselje
Mece	Mecepuszta	Beljska pustara
Mirkovac	Frigyesföld	Beljska pustara
Novi Bolman	Újbolmány	Novije naselje
Novi Čeminac	Újlaskafalu	Novije naselje
Podravlje	-	Novije naselje
Podunavlje	Dunaipuszta	Beljska pustara
Sokolovac	Katalinpuszta	Beljska pustara
Šećerana	Cukorgyár	Beljsko radničko naselje
Širine	Braidaföld	Beljska pustara
Tikveš	Tököspuszta	Beljska pustara
Torjanci	Torjác	Zadržan isti korijen imena
Uglješ	Ölyves	Novije naselje

Hrvatski ojkonomim	Mađarski ojkonomim	Napomena
Vardarac	Várdaróc	Zadržan isti korijen imena
Zelena Polje	Szentistvánpuszta	Beljska pustara
Zlatna Greda	Bokroshátpuszta	Beljska pustara

Suvremena službena imena

Današnji hrvatski ojkonomimi postaju službeni raspadom Austro-Ugarske kada je Baranja i prestala biti dijelom Ugarskoga Kraljevstva i postala dijelom Kraljevine SHS. Dakle, oko 1920. godine sva baranjska naselja bivaju preimenovana i dotadašnja službena imena na mađarskome jeziku zamjenjuju nova na današnjem hrvatskom. Razlog preimenovanja bio je čisto političke naravi, odnosno cilj je bio zatiranje mađarskoga jezika i provođenje velikosrpske politike što je očito i u samom ojkonomimu središnjeg baranjskog naselja Beli Manastir koji je do tada bio mađarskoga imena *Pélmönöstor*, a suvremeno je ime nastalo pučkom etimologijom prema mađarskome, gdje je neprozirno ime *Pél* zamijenjeno pridjevom *bel* (Mederal-Sučević 2007, 175)

Ostali *novi* nazivi često su prevedenice mađarskih ojkonomima, pr. *Kneževi Vinogradi* od mađarskog ojkonomima *Hercegszöllös* (mađ. herceg: knez; szőlészet: vinogradi) ili prevedenice koje su istog značenjskoga polja sjedenja kao i mađarski iako nisu doslovni prijevođi, primjerice *Kozarac* za *Keskend* (mađ. kecske: koza) ili *Kneževo* za *Főherceglak* (mađ. főherceg: nadvojvoda, knez i imenice *lak*: mjesto gdje netko ima svoj dom, stalni smještaj). Naposljetku, nastaju i potpuno novi nazivi koje ne možemo nikako povezivati s prijašnjima poput *Branjina* za *Kisfalud*, *Popovac* za *Ban*, *Duboševica* za *Dalyok* i

sl. Upravo ti *novi* nazivi i jesu razlog što su tradicijski nazivi preživjeli i stotinu godina nakon preimenovanja, jer su nova imena narodu bila nametnuta, umjetno donesena te je narod i dalje koristio stara imena na koja su bili naviknuti i koja su utkana u narodnu pjesmu i priču.

Tradicijski ojkonomi i narodna predaja

Potvrdu češćeg rabljenja tradicijskog negoli službenoga imena i nakon preimenovanja bilježe zapisivači usmene književnosti Baranje koji su vodili terenska istraživanja od sredine dvadesetog stoljeća nadalje. Dakle, status tradicijskog ojkonomi potvrđuje sama tradicija, odnosno nematerijalna tradicijska kultura i usmena književnost Šokaca u kojoj skoro pa niti ne bilježimo suvremene ojkonime, već uglavnom ove pučke. Najvažniji takav korpus za južnu Baranju čini ostavština etnomuzikologa Stjepana Stepanova koja se čuva u Institutu za etnologiju i folkloristiku, a koju je autor zabilježio u razdoblju 1947.-1949. godine, dakle tridesetak godina nakon promjene imena naselja. U njegovu korpusu spominje se pučko ime *Marok* za Gajić, *Benga* za Šumarinu, *Skela* za Batinu i *Breme* za Beremend (danas u Mađarskoj). Drugi istraživač koji bilježi gotovo sva tradicijska imena baranjskih sela jest Julije Njikoš (1996) u svojoj zbirci narodnih pjesama, plesova i običaja baranjskih Hrvata Šokaca *Oj Branjo lipa i bogata*. Nadalje, skoro sva tradicijska šokačka imena naselja se spominju i u arhivi Katedre za usmenu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koju je sačinio profesor dr. sc. Stipe Botica⁹.

⁹ Profesor dr. sc. Stipe Botica, voditelj Katedre za usmenu književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te voditelj projekta *Novi zapisi hrvatske usmene književnosti*, od 1986. godine prikupio je i pohranio u arhiv studentske zapise kroz seminarske i diplomске radove iz cijele Republike Hrvatske. Zahvaljujući navedenom projektu, dolazimo

No, kroz terenska istraživanja koja osobno provodim zaključujem da se tradicijski ojkonimi i danas spominju u usmenoj književnosti, ali i u samom govoru što, između ostaloga, potkrepljuje i stih zapisan u Gajiću 2013. godine:

*U Maroku tri momka imade
Ižip, Daljok i Bodolja znade¹⁰.*

Kako su u Baranji demografske promjene česte, novi doseljeni Hrvati, a posebice kolonizirani Međimurci, Zagorci i Dalmatinci koji Baranju naseljavaju planom agrarne reforme i kolonizacije iz 1946. godine, također poznaju ove pučke nazive i koriste se s njima ravnopravno kao i sa suvremenima, a više ih niti ne povezuju s mađarskim jezikom iz pukoga neznanja o prijašnjim mađarskim imenima sela¹¹.

Zaključno

Više od polovice baranjskih naselja uz službeno hrvatsko i povijesno mađarsko ime nosi i ono tradicijsko, pučko ime koje mu je nadjenulo sam narod radi lakše identifikacije s mjestom stanovanja. Tradicijski ojkonimi južne Baranje vjerojatno nastaju u vrijeme samoga dolaska slavenskoga puka, posebice Šokaca, krajem 17. stoljeća, koji su ne znajući mađarski jezik mađarske ojkonime prilagodili svome izgovoru, a kasnije i pismu. U puka su aktivni i danas

---

i do studentskih zapisa s terenskih istraživanja iz Baranje. Čitali smo radove sljedećih studenata: (Balatinac 2002; Gudelj 2004; Kokolari 2005; Mijatov 2002).

¹⁰ Kazivao Matija Balatinac

¹¹ Kazivačice Barica Kos, Viktorija Županić i Eva Pozvek

u svakodnevnoj komunikaciji (iako sve rjeđe, posebice u mlađeg naraštaja), a njihovo pojavljivanje se ne može pratiti u povijesnim izvorima, već u onoj paralelnoj usmenoj baštini, dakle u predajama i usmenoj poeziji. Odnosno, indirektno možemo zaključiti kako je upravo šokačka predaja ona koja je prva imenovala baranjska sela na hrvatskome jeziku, i to vjerojatno već po svome dolasku, a to je ime ono koje je u Baranji i danas još prepoznatljivo i utkano u nazive današnjih društava, organizacija, manifestacija i slično – primjerice pjevačko društvo *Ižipci*, *Ižipkinje*, *petaračke* buše, *Benga* d.o.o., caffè bar *Marok*, caffè bar *Karanča* i sl., ali svakako je i živi dio usmene tradicije.

Izvori i literatura:

- BALATINAC, SILVIJA. 2002. „Običaji i pjesme u Baranji.“ Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- BÖSENDORFER, JOSIP. 2010. *Nešto malo o našoj Baranji*. Pripredio Davorin Taslidžić. Pretisak. Beli Manastir: Zavod za baranjsku povjesnicu.
- BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA. 2009. „Vjerski život njemačkog stanovništva u južnoj Baranji krajem 18. stoljeća.“ *Godišnjak Njemačke zajednice* 16: 209–18.
- FIEDER, MÁRIA. 2007. „Baranya vármegye korai ómagyar kori helyneveinek nyelvi elemzése Tartalom.“ *Debreceni Egyetem*.
- GUDELJ, ZRINKA. 2004. „Priče, legende i običaji baranjskoga sela Draž.“ Sveučilište u Zagrebu.
- KOKOLARI, MARTINA. 2005. „Baranja – Topolje.“ Sveučilište u Zagrebu.

- MEĐERAL-SUČEVIĆ, KREŠIMIR. 2007. „Usporedni pregled hrvatskih i mađarskih baranjskih ojkonima.“ *Folia onomastica Croatica* 15 (2006): 173–89.
- MIHALJEV, JELKA. 2012. *Proletilo dvanaest golubova: Predajna kultura baranjskih Hrvata*. Draž: Muzej Slavonije Osijek-Općina Draž.
- MIJATOV, KRUNOSLAV. 2002. „Seminarski rad iz Hrvatske usmene književnosti.“ Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- NJIKOŠ, JULIJE. 1996. *Oj Baranjo lipa i bogata: Zbirka narodnih pjesama, plesova i običaja baranjskih Hrvata Šokaca za dječji, ženski, muški i mješoviti pjevački zbor i tamburaški orkestar*. Zagreb: Program-Mi.
- PREDOJEVIĆ, ŽELJKO. 2013. „O toponimima južne Baranje podno sjeverne strane Banskog brda.“ *Folia onomastica Croatica* 21 (2012): 173–94. <http://hrcak.srce.hr/103718?lang=en>.
- STEPANOV, STJEPAN. 1947.-1949. *Zbirka narodnih popijevaka iz Baranje*. Dio ostavštine Baranja. IEF Dokumentacija.

Kazivači/ce:

Balatinac, Eva, rođena 1957. u Gajiću, stanuje u Gajiću

Balatinac, Marko, rođen 1930. u Gajiću, stanuje u Gajiću

Botoš, Ana, rođena 1952. u Luču, stanuje u Baranjskom Petrovom Selu

Dvornić, Milica, rođena Bošnjak, rođena 1921. godine u Popovcu, preminula 2012.

Kolar, Marta, rođena Perić, rođena 1941. godine u Baranjskom Petrovom Selu

Kos, Barica, rođena Beti, rođena 1937. u Goričanu, Međimurje, kolonizirana u Branjinu u rano proljeće 1946. godine

Ostojić, Živojin, rođen 1924. u Branjini, stanuje u Branjini

Pešić, Radojka, rođena Hadnadž, rođena 1931. godine u Branjini, preminula 2012. godine

Pozvek, Eva Maria, rođena Oswald, rođena 1933. godine u Magyarbóly, Republika Mađarska, doselila u Kneževo 1943. godine

Županić, Viktorija, rođena Čovran, rođena 1940. u Železnici, Hrvatsko zagorje, kolonizirana u Branjinu u rano proljeće 1946.

DEKORATIVNA FORMA U SLIKARSTVU DVADESETOG STOLJEĆA

Doc. dr. art. Goran Kujundžić

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

goran32@gmail.com

Na hrvatskoj suvremenoj likovnoj sceni danas se može primijetiti sve manji strah od problematiziranja ornamenta i dekorativnih motiva. Pojavljuju se mladi autori koji ove forme inkorporiraju u svoje radove bez straha od kritike i pejorativnog označavanja njihovih djela kao dekorativnih. No, u većem dijelu dvadesetoga stoljeća dekorativne forme i ornament su gotovo u potpunosti izbačene iz likovnih umjetnosti.

Kada se propituju uzroci takvoga stava, nemoguće je izbjeći promišljanje o utjecaju Adolfa Loosa na dekorativno oblikovanje. Izrazito negativno ozračje prema ornamentu koje se pojavljuje krajem devetnaestoga stoljeća, svoj vrhunac dostiže tijekom većeg dijela dvadesetoga stoljeća. Knjiga Adolfa Loosa „Ornament i zločin“ (1910) izvršila je veliki utjecaj na pravac kojim će se kretati arhitektonsko oblikovanje te različita područja dizajna. Pojava utjecajnih pravaca i škola kao što su De Stijl i Bauhaus, koje u potpunosti provode osnovna načela iznesena u ovoj knjizi, uvelike će utjecati

na vizualnu umjetnost i njeno vrednovanje. Ornament je gotovo u potpunosti nestao s arhitekture i različitih uporabnih predmeta, bar u obliku u kojem se do tada poznao. Ovaj izrazito negativan stav prema ornamentu je i danas prisutan i vjerojatno će nadalje uvijek imati utjecaj na sva područja vizualnog oblikovanja.

Stavovi koji se pojavljuju u knjizi „Ornament i zločin“ su u kontekstu vremena potpuno opravdani. Poruke koje su poslone iz ovoga kratkog djela u biti su vrlo pozitivno utjecale na kvalitetu u području arhitekture i dizajna. Promatrajući iz kuta ornamenta, došlo je do potpune isključivosti u kojoj ornament kakav je do tada postojao više nije mogao egzistirati. Pretjeranost, nekritičnost u primjeni dekoracije i na kraju težnja k stvaranju nekakvog novog umjetnog stila na osnovu ornamenta (secesija), nužno je moralo završiti njegovim omalovažavanjem. No, ono što se slijedom posljedica dogodilo, onemogućilo je da potencijalno kvalitetan proces razvoja ornamenta bude dalje podržan. U procesu negativne kritike i dominacije doktrine funkcionalizma, eliminirana je svaka mogućnost daljnje uporabe dekoracije. Početkom novoga, dvadesetoga stoljeća, umjetnici su nastojali odbaciti prošlost i ponuditi nešto novo. Dekoracija je bila upravo to, predstavnik prošlog buržoaskog sistema te je posjedovala izrazito antiprogresivno značenje.

Unatoč tome što je ornament tijekom 20. stoljeća bio u velikoj mjeri protjeran s arhitektonskih djela i uklonjen s uporabnih predmeta, u području dvodimenzionalnog izričaja moguće je zapaziti njegovo periodično pojavljivanje. U ovim slučajevima funkcija ornamenta više nije ostvarenje dekorativnosti, nego je usmjerena na vizualno, konceptualno ili psihološko značenje umjetničkog djela.

Prisutnost ornamenta u likovnim djelima je ponekad jasno uočljiva, no u nekim umjetničkim pravcima poveznica s ornamentom i dekoracijom se uspostavlja na razini strukturalnih formi ili konceptualnih ideja.

Ovaj kratki pregled o prisutnosti dekorativnih elemenata u području slikarstva dvadesetoga stoljeća bit će prezentiran kronološki, od razdoblja fovizma do vremena postmodernizma. Na kraju će biti predstavljeno i nekoliko suvremenih umjetnika koji likovni sadržaj za svoj rad pronalaze u području ornamenta.

Prije opisa navedenih stilskih pravaca, potrebno je vratiti se na dominantno prisutan stil s početka 20. stoljeća, secesiju. Ovaj je stilski pravac svoje značenje gradio upravo na novom ornamentu. Nova dekoracija proizlazi iz floralnih motiva, te se pojavljuje u svim područjima oblikovanja, slikarstvu (Gustav Klimt), kiparstvu (Ivan Meštrović) i arhitekturi (Otto Wagner). Upravo ta sveprisutnost dekoriranja, stvara negativnu reakciju na ornament, koja svoj vrhunac doseže u manifestu Adolfa Loosa. Međutim, ova knjiga ima utjecaj na umjetničke pravce koji dolaze nakon secesije. Secesija kao stilski pravac uvelike počiva na ornamentu, u potpunosti je neopterećena prisutnošću dekorativnih elemenata unutar likovnog djela. Zapravo su dekorativnost i simbolika osnovna svojstva kojima se oblikuje likovni izraz. Ove značajke predstavljaju vrhunac ornamentalnog slikarskog stila koji se dugi niz godina nakon secesije i ostalih njenih inačica neće manifestirati u ovakvom obliku. Nakon knjige „Ornament i zločin“ Adolfa Loosa, ornament postaje nepoželjan element u svim vizualnim umjetnostima, što ipak ne označava njegovo potpuno iščeznuće.

Slika 1:
Henri Matisse, Ukrasna figura na
ornamentalnoj pozadini, 1925.

Henri Matisse je umjetnik koji u svom likovnom izrazu za-država ornament. Prisutnost de- korativnih elemenata u njegovim radovima proizlazi iz drugačijih temelja u odnosu na Gustava Klimta. U ovim djelima orna- ment je čista likovna forma koja pridaje dodatnu kolorističku di- namiku, bez naglašene dekora- tivne uloge. Unatoč tome što je figura dominantni motiv, ona i ornament su zapravo postavljeni u odnos jukstapozicije (slika 1). Drugi oblik rada s ornamentom kod Matissea nastaje u njegovoj kasnijoj slikarskoj fazi. U tom

razdoblju ornament se u nekim djelima u potpunosti oslobađa podčinjenosti figu- re, te postaje nosilac cjelokupne kompo- zicije (slika 2).

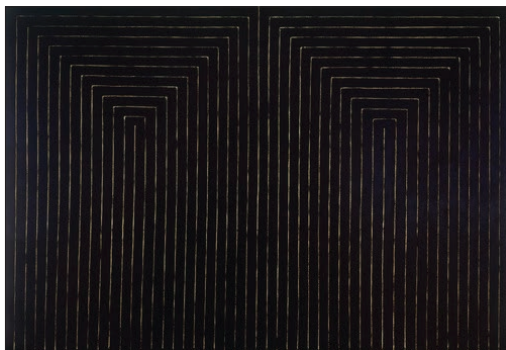
Interes za struk- turalne karakteristi- ke ornamenta javlja

Slika 2: Henri Matisse, La Gerbe, 1953

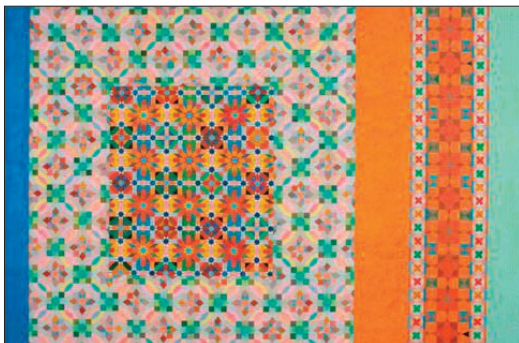

se u 60-im godinama u okviru minimalizma. Međutim, sada se on manifestira više u konceptualnom smislu, uz potpunu odsutnost dekorativnosti. Minimalna umjetnost dolazi kao reakcija na apstraktni ekspresionizam. Istinitost materijala, čistoća tehnike, ekspresivna gesta, sve su to svojstva likovnog izraza koje minimalizam pokušava negirati. Izrazita subjektivnost geste koja dominira apstraktnim ekspresionizmom u potpunosti se dokida, te nastaju apersonalni objekti minimalizma. Potrebno je pojasniti kakva relacija postoji između ovog oblika umjetničkog izričaja i ornamenta. Nju prvenstveno nalazimo u vizualnim elementima minimalističkih djela, koje karakterizira modularna serijalnost primarnih geometrijskih oblika i strogih struktura, te odsustvo spontanog izraza (Švaković, 2005). U oblikovanju ornamenta spontanost je svedena na minimum. Intuitivnost je prisutna u procesu planiranja i skiciranja ornamenta, no kada započne ukrašavanje, tada nastupa unaprijed određeni mehanički postupak ispunjavanja raspoložive površine. Sličan proces u oblikovanju likovnih djela pronalazimo i u radovima minimalne umjetnosti. Intuitivnost, spontanost i subjektivnost se u potpunosti negiraju, dok su uniformnost i impersonalnost izraza dovedeni do krajnjih granica (slika 3). Umjetnici koji su radili u okviru ovoga

Slika 3:
Frank Stella, *The Marriage of Reason
and Squalor, II*, 1959.

pravca su: Frank Stella, Donald Jud, Carl Andre, Robert Morris i dr. Minimalna je umjetnost u jednom svom dijelu usmjerena na geštalt psihologiju. Međutim, niti u ovome slučaju dodirna točka s geštalt psihologijom nije proizišla iz tumačenja vizualne percepcije, već konceptualno propituje formu, njenu cjelovitost i postojanost (Carl Andre, Robert Morris).

Slika 4:
Joyce Kozloff, Hidden Chambers, 1976.

gestom. Ispod površine gestualno naslikanog patterna koji prekriva cijelo platno, nalazi se stroga geometrijska struktura. Dekorativni motivi koji se pojavljuju na djelima često su dolazili iz područja tekstilnog dizajna. Umjetnici nositelji ovoga stila su Joyce Kozloff (slika 4), Miriam Schapiro, Alan Shields.

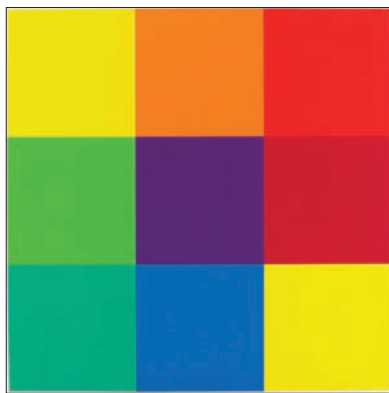
Tijekom 80-ih godina nastaje postmodernistički pravac pod nazivom neogeo (nova geometrija). Prema Šuvakoviću (Šuvaković, 2005), pojava neogeo umjetnosti proizlazi iz više različitih poticaja, a ovdje će biti izdvojena dva. Kao prvo, neogeo predstavlja „*problematiziranje redukcionističkih istraživanja minimalne,*

Nakon minimalne umjetnosti, tijekom 70-ih se javlja pattern slikarstvo ili tzv. dekorativno geometrijsko slikarstvo (Šuvaković, 2005: 447), koje daje svoj komentar na minimalizam. Osnovne geometrijske strukture, postaju dekorativne i slikaju se ručnom

postminimalne i konceptualne umjetnosti“ (Šuvaković, 2005: 407). Drugi razlog za nastanak ove umjetnosti je reakcija na ekspresionistički i gestualni oblik slikarstva koji se javlja u 70-im i 80-im godinama. Možemo zapaziti sličnu analogiju s minimalizmom koji je nastao iz sličnih pobuda, kao reakcija na apstraktni ekspresionizam. Kompariranjem radova neogeo umjetnika, moguće je uvidjeti da se individualni likovni izričaji značajno međusobno razlikuju, iako svi počivaju na geometrijskim principima. Vizualno i formalno ova djela karakterizira prisutnost oblikovnih načela koja možemo povezati s načelom oblikovanja dekorativnih formi, a to su: serijalnosti, vertikalne i horizontalne simetrije, prisutnost patterna i ornamentike. Neki od umjetnika koji se svrstavaju u ovaj oblik umjetničkog izričaja su: Richard Paul Lohse (slika 5), Matt Mullican (slika 6), Frank Stella, Sol LeWitt (slika 7), Mel Bochner i dr.

Slika 5:
Richard Paul Lohse, bez naziva, 1981.

Slika 6:
Matt Mullican, Checkered Flag, 1988.

Slika 7: Sol LeWitt, Star - Light Center, 1983.

Svi opisani umjetnički pravci sadrže u sebi neka od načela oblikovanja ornamenta i dekorativnih formi. Uspoređujući ih međusobno, moguće je odrediti dva pristupa. Jedan dio je usmjeren na slobodne dekorativne forme, koje nisu strogo geometrijski oblikovane, ali u nekim radovima ispod površinske dekoracije moguće je prepoznati geometrijsku konstrukciju na osnovu koje je djelo nastalo. Ovakav pristup prepoznavamo također i u radu Matissea, te u djelima pattern slikarstva sedamdesetih godina. Izraziti naglasak je stavljen na dekorativno svojstvo boja, te je vidljiva serijalnost osnovnog modula. Nasuprot tome, geometrijska konstrukcija nije uvijek prisutna i dominantna. Ova djela su usmjerena na kolorizam, razigranost i spontanost, čime se jasno odjeljuju od druge skupine u kojoj dominira pravilna strukturalnost i statičnost.

Druga je skupina umjetničkih pravaca usmjerena na geometrijska načela (minimalna umjetnost, neogeo). Likovni izraz koji počiva na geometrijskim oblikovnim načelima osigurava pristup koji evocira objektivnost, neutralnost i impersonalnost. Navedena

svojstva prepoznavamo na početku dvadesetoga stoljeća u djelima konstruktivizma, te se kroz niz umjetničkih stilova protežu sve do suvremenog likovnog izričaja. Cijelo područje geometrijskog izraza vuče korijene još iz Euklidove geometrije. Za antičku Grčku geometrija predstavlja oblikovnu formu koja je primjenjiva za tumačenja različitih područja koje se nalaze izvan vizualnog i matematičkog okvira. Platon je umjetnost predstavljao kao „krivotvorinu izvorne ljepote“, te je predlagao da se umjetnost zamijeni „*ljepotom geometrijskih oblika, koja se zasniva na proporciji i matematičkom poimanju svijeta*“ (Eco, 2004:50). Geometrijski oblici predstavljaju općenitosti u koje se mogu uklopiti različiti „nesavršeni oblici“.

U okviru vizualnog oblikovanja, čisto geometrijske forme bez prisustva ikakvih mimetičkih asocijacija, bilo je moguće pronaći jedino u području dekoracije i ornamenta. Tek početkom 20. stoljeća pojavom suprematizma i konstruktivizma, geometrija postaje integralni dio oblikovanja umjetničkih likovnih djela. Međutim, likovni karakter ovih djela bio je daleko od bilo kakve naznake dekorativnosti. Relacija između geometrizma i ornamentalnih načela ponovno se javlja šezdesetih godina, s pojavom minimalizma i op arta. Nakon toga umjetnički pravci koji počivaju na geometrijskim strukturama, mogu biti asocijativno povezani s ornamentalnim načelima oblikovanja.

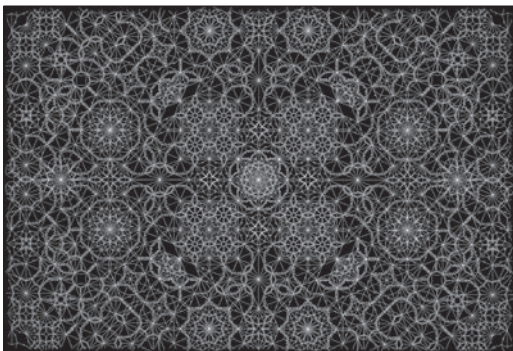
Slika 8: Judy Ledgerwood, Composition in Yellow, Orange nad Pink, 2013.

Slika 9:

Judy Ledgerwood, *Chromatic Patterns*, 2008.

mreža osnovni nosilac likovne kompozicije. Ova djela evociraju arapsku ornamentiku, ali u potpuno reduciranom obliku (slika 10). Valerie Jaudon stvara svijet linearnog preplitanja sličan keltskom ornamentu. Ova umjetnica je djelovala tijekom 70-ih i 80-ih godina. Njen

Slika 10:

Timo Nasseri, *One and One #20*, 2010.

je likovni izraz tijekom niza godina prošao kroz različite transformacije, no uvijek je bio usmjeren na problematiku preplitanja (slika 11).

Četvrti umjetnik kojeg navodimo je Philip Taaffe. Kod njega nije moguće izdvojiti neku posebnu kategoriju povijesnog ornamenta za koji je zainteresiran. U njegovim djelima se prepoznaje općeniti interes za dekorativnost i ornament (slika 12). Karakteristično je da su

Slika 11:
Valerie Jaudon, *Iambic*, 2013.

Slika 12:
Phillip Taaffe, *Observatory*, 2011.

djela izrazito koloristička, te su nastala kombiniranom tehnikom. Radovi nastaju slikanjem, otiskivanjem, fotokopiranjem i lijepljenjem dekorativnih modula. Na taj način umjetnik postiže slojevitost likovnog djela.

Literatura:

ECO, U. (2004). *Povijest ljepote*. Zagreb: Hena Com

GERSTNER, K. (1986). *The Forms of Color: The interaction of visual elements*. London: The MIT Press

GOMBRICH, E. (1979). *The Sense of Order*. London: Phaidon Press.

GREENBERG, C. (1986) *Clement Greenberg: The Collected Essays and Criticism, Volume 2: Arrogant Purpose, 1945-1949*. ed. John O'Brian. London: University of Chicago Press

LOOS, A. (2003). *Ornament i zločin*. Zagreb: Meandar.

ŠUVAKOVIĆ, M. (2005). *Pojmovnik suvremene umjetnosti*. Zagreb: Horetzky.

TRILLING, J. (2001). *The Language of Ornament*. London: Thames & Hudson

RAZGOVOR S KATOM MIJATOVIĆ

Marko Šošić
marko.sosic100@gmail.com

Sjećam se jedne dječje pitalice: „Što ima između neba i zemlje?“. Odgovor je glasio: slovo „i“. Ovaj duhoviti odgovor se može iščitati i kao filozofsko stajalište; veznik „i“ je u Vašem radu više od gramatike.

Nisam čula za tu pitalicu ali mi se čini da to nije samo duhovit odgovor već i jedan od najtočnijih. Što sve i koliko stane u taj veznik ovisi od čovjeka do čovjeka. Mene to ‚i‘ asocira prije svega na liniju horizonta koja se otvara u nekakvoj ravnici između zemlje i neba. Odrasla sam u takvom okolišu i kad mi planine zaklanjaju pogled ja ih želim razmaknuti da vidim taj ‚i?“. A o moru i nebu da i ne govorim... Između neba i mora je neka druga supstanca. Na pitanje ‚što se događa između neba i zemlje‘ pokušala sam odgovoriti u radu ‚Spavanje između neba i zemlje‘. To je performantivna intervencija koju sam izvela 2010. u skulpturi Ivana Kožarića ‚Oblik prostora‘, koja se nalazi u vanjskom prostoru MSU-a Zagreb. Jednu noć sam prespavala u Kožarićevoj skulpturi inspirirana tumačenjem autora da skulptura ‚Oblik prostora‘ prezentira odnos dvaju bazičnih elemenata, zemlje i neba. Učinilo mi se da je izbor spavanja kao oblika boravka u ‚Obliku prostora‘ (a ‚Oblik prostora‘ i podsjeća na ležaj, na kolijevku) - najbliži nekakvom univerzalnom odgovoru.

Iako ste studirali slikarstvo na firentinskoj, a zatim i na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, Vaš trenutni medij se drastično promijenio. Možete li nam, bar u kratko, pojasniti tu metamorfozu.

Pitanje medija je potpuno sporedno, za mene je to čime se bavim polje velike slobode - ali (a mogu govoriti samo iz vlastitog iskustva) – nakon izvjesnog vremena i eksperimentiranja rad sam odabire medij u kojem će se «materijalizirati». Ono s čim radimo nisu mediji već ideje, i gotovo sam sigurna da na neki način ideje same biraju medij u kojem će se izraziti.

Široj javnosti ste poznati kao predstavnica Hrvatske na 55. Venecijanskom bijenalu. Po čemu se vaš rad razlikuje od dosadašnjih hrvatskih predstavnika?

Svatko tko sudjeluje na sličnim manifestacijama nastoji svoj rad predstaviti u najboljem mogućem svjetlu što omogućuju i bitno povoljniji uvjeti produkcije osobito u usporedbi s našim domaćim prilikama. Jedino što je bilo bitno novo je izborni postupak, naime 2013. Ministarstvo kulture RH je prvi puta raspisalo natječaj za sudjelovanje na Venecijanskom bijenalu, o čemu od tada pa nadalje odlučuje natječajna komisija. Mislim da je to jako dobro, jer omogućuje umjetnicima i kustosima da pripreme projekte i da se ravnopravno natječu.

Nesvjesno je čest motiv i izvorište umjetničke prakse. Kakav je Vaš pristup u tom srazu svjesnog i nesvjesnog?

Naš psihički život funkcionira na prepletanju i prožimanju svjesnih i nesvjesnih sadržaja pri čemu jedno oblikuje drugo, s nagla-

skom na nesvjesno koje je pokretač na elementarnoj razini. I dok u polju tzv. svjesnosti uvijek djeluje i nesvjesno, u tzv. budnom stanju, u snu postoji samo čisto polje nesvjesnog koje isključuje svjesno (što me je kao umjetnicu i nagnalo da se bavim snovima), dakle, ili možemo biti budni ili sanjamo, ne može se to odvijati istodobno, osim u procesu lucidnog sanjanja što se rijetko događa spontano. U radovima ne insistiram na prožimanju već na podjeli. Nastojim pojednostaviti stvari, uvijek naglasiti dihotomiju, svjesno/ nesvjesno, san/java, dan/noć, mokro/suho, bilo da je riječ o 'iznošenju' poruka iz nesvjesnog ili o pokušaju komunikacije svjesnog ja s nesvjesnim, ili o mapiranju snova unutar psihičkih prostora.

Spavanje (i sanjanje) je u našoj zapadnoj civilizaciji svedeno na nužnost, u smislu odmora i opuštanja. Vaše umjetničko afirmiranje sna i sanjanja ukazuje i na neke druge aspekte koje smo zaboravili i potisnuli.

U širem kontekstu moj rad sa snovima i nesvjesnim problematizira percepciju stvarnosti u odnosima svjesno-nesvjesno. Naš doživljaj stvarnosti uvjetovan mogućnostima a ponekad i odabirom percepcije, a za većinu nas stvarnost funkcionira samo kao konstrukcija svjesnog ja, koje vrlo često gradi takve konstrukte samo da bi se održala ili nadogradila već postojeća slika svijeta. Taj dominantan 'model' konstruiranja stvarnosti gotova je shema, u koju upadamo rođenjem. Kompleksna simbioza kreiranja unutarnjih i vanjskih svjetova koja uključuje i izvanosjetilnu percepciju, i koja jedina može čovjeku približiti istinu o postojanju, zamijenjena je racionalno 'dogovorenim' konstrukcijama, multipliciranim nametnutim 'slikama' koje svakodnevno živimo. Nastoji uvijek naglasiti

subverzivnu prirodu nesvjesnog u odnosu na navedenu konstrukciju, nesvjesno nas za razliku od svjesnog ja, nikada ne laže, upozorava nas na društvene i personalne lažne konstrukcije i vodi nas prema središtu bića. Nesvjesno je u tom smislu pomagač na putu u više razine svjesnosti.

Osim toga, čini mi si da sustavima masovne kontrole (političke, medijske itd.) doslovno izmičemo, - jedino još u snovima. Snovi tako ostaju jedna od zadnjih oaza unutarnjeg i privatnog koje pruža otpor toj ‚dogovorenoj‘ slici svijeta. Pružanje otpora ‚dogovorenoj‘ slici svijeta također je i zadatak umjetnosti – postoji začudna podudarnost u mehanizmima koje koristi nesvjesno kada želi prenijeti poruku (napose u snovima) i umjetničkom procesu prijenosa poruke. U načinu na koji nesvjesno (poput zasebnog entiteta) u svakom čovjeku slaže ‚slike‘ u snovima, dok sanjamo svi smo umjetnici.

U heidegerovskoj slici postvarenja svijeta, svjedoci smo vlastitog okoštavanja i unificiranosti na sve više životnih područja. Može li nas san spasiti?

Ne znam što nas može spasiti, ali san sam po sebi ne može. San je misterij koji nas može probuditi, povesti na putovanje unutar nas samih ili čak izvan dimenzija u kojima postojimo u fizičkom smislu, može nam pokazati naše želje, traume i najgore strahove. San je još možda zadnja utvrda najdublje osobnosti koja se opire tom okoštavanju i unificiranosti, međutim kad to osvijestite, ovisi što ćete s tom spoznajom učiniti na javi. Jako puno ljudi uopće se ni ne sjeća da sanja. Snovi kao fenomen najviše govore o ambivalentnoj prirodi percepcije, o krhkosti i nestalnosti života, o razinama svjesnosti kojih nismo svjesni. Da li ta spoznaja nekog može spasiti

ne znam, to su ponori koji se otvaraju posebno u ovom stoljeću koje nas ubrzano uvodi u neko novo doba u kojem se mijenja definiranje čovjeka i njegova percepcija stvarnosti. Ali u to se treba zagledati, snovi nam mogu pomoći da jasnije vidimo te promjene.

Sudjelovali ste na brojnim umjetničkim akcijama u Hrvatskoj i u inozemstvu. Koliko je hrvatska (likovna) publika spremna na medij performansa i ambijentalnih instalacija? Je li još uvijek postoji snažna paradigma o umjetniku-bohemu i njegovim štafelajnim slikama...

Spremna je i znatizeljna samo još toga nije svjesna. Mislim da ta paradigma postoji još samo kao kliše u nekim ‚kulturno nerazvijenim‘ sredinama, a svako malo netko je pokušava uvesti i u tzv. ‚visoku‘ kulturu. Ali iza toga je život stvaran i nepredvidiv, ljudima su potrebne više od kruha odmaknute nekliseizirane situacije koje odgovaraju na život, i to je ono što radi suvremena umjetnost. Ljudi na to istinski reaguju (ljutnjom, prihvaćanjem, prepoznavanjem, bilo kako), reaguju na to što suvremena umjetnost nudi kao odgovor, ma što ona bila u smislu medija.

Projektom „Arhiv snova“ omogućili ste doslovno dokumentiranje sjećanja na san svima koji tom arhivu pristupe. Iako njegov obim raste iz dana u dan, koliko su autori iskreni i otvoreni s ovako intimnim temama?

Falsificiranih snova u Arhivu gotovo da i nema, znaju se pojaviti neki tekstovi koji nemaju veze s reproduciranjem sna, želje, zapisi, pjesme, međutim u opisima snova ljudi nastoje biti iskreni i u najintimnijim temama. Ostavila sam mogućnost da se snovi unose

na različitim jezicima pa u tom smislu svaki korisnik ,odgovara' za vlastiti san na jeziku na kom ga je želio unijeti. Snove iz Arhiva ne prevodim (u smislu profesionalnog prevođenja) osim u slučaju kad odabirem snove s kojima namjeravam dalje raditi, kao npr. sa snovima u performansu ,'Noćne more iz Arhiva'' koji sam izvela u Varaždinu ove godine na Danima performansa. Veći problem od iskrenosti i otvorenosti je sposobnost prijenosa sna iz jezika nesvjesnog u jezik svjesnog. Nekom više uspijeva nekom manje. Ali ponekad je dovoljna i jedna rečenica da prenese ,doživljaj'.

Živimo u svijetu gdje je san stavljen na zadnje mjesto općih vrijednosti. Sve poznate predstojeće civilizacije i kulture san su uzdizale na razinu božanskog i svetog. Zašto smo zaboravili važnost snova?

Našoj civilizaciji ,božansko i sveto' je svjesno racionalno ja. Snovi, spiritualno, duhovnost, sve su to potrošene riječi koje danas prizivaju kič new age-a, morate imati dobar razlog da ih danas izgovorite s pokrićem, pa i onda percepcija je površna, ali to je tako. Društveni sistemi koji uniformno proizvode konzumerizam, medijski kretenezam, pohlepne bankarske sustave, političku obespravljenost, neznanje, siromaštvo, sljepilo, psihoze...to su osnovni razlozi zašto smo zaboravili važnost snova.

Umjetnost se kao nikada do sada nije tako rasplinula na sva područja ljudskoga djelovanja, pa time i unutar sebe same. Isto tako, novi virtualni mediji preuzimaju naš fizički, mentalni i

duhovni prostor. Gdje se ta rasplinuta umjetnost danas kondenzira i što ona radi?

Ogradit ću se odmah, ne smatram sebe baš kompetentnom da odgovorim na ovo pitanje- ali evo, mislim da se ta rasplinuta umjetnost kondenzira u dva sloja, jedan svima vidljiv, to je gusti gornji sloj koji se formira oko moćnih umjetničko-tržišnih centara, mjeri se novcem i postaje kapital, a drugi je pri dnu, jedva vidljiv, kondenzira se kao svijet ideja, kao energija koja je prijeko potrebna i dragocjena tamo gdje se pojavljuje.

Vinkovci, 27. lipnja 2014.

Razgovor s Mariom Romulićem i Draženom Stojčićem

Osječki fotografi Mario Romulić i Dražen Stojčić već gotovo deset godina čine prepoznatljivi autorski dvojac, koji svojim fotografijama i filmovima neumorno bilježe najupečatljivije motive diljem Hrvatske. Njihova lista klijenata proteže se od najpoznatijih međunarodnih TV kuća i fotografskih agencija, do najmoćnijih domaćih poslovnih subjekata. No bez obzira na poslovne uspjehe, i dalje se najugodnije osjećaju kada za svoju dušu snimaju pejzaže - bili to jeleni u Kopačkom ritu, klisure na Telaščici, koraljni grebeni na Mljetu ili pastirske kućice na Velebitu.

MH: Više od deset godina prošlo je od intervjuja koji ste dali za prvi broj Godišnjaka OMHBM. Što je, iz Vaše perspektive, u Baranji za to vrijeme ostalo isto, a što se promijenilo?

Čini mi da su se stvari pokrenule na bolje. Po pitanju turizma i turističke ponude, u posljednjih deset godina dogodio se pravi «boom». Brojni privatni smještaji te raznovrsna gastro i vinska ponuda rezultirali su i povećanjem interesa, pa tako danas nije neobično u Baranji sresti nekog korejskog biciklistu na proputovanju Europom ili grupu mladih Amerikanaca koji su dan u Baranji odlučili provesti praveći glinene lonce. Dašak Europe se definitivno osjetil! A s turističkom ponudom raste i interes za etno i kulturnim sadržajima, pa su u brojnim selima osmišljene - neke manje, a neke

više uspješne - razne manifestacije. Mnoge su općine pametno iskoristili različite fondove koji su nam postali dostupni ulaskom u EU, pa je primjetan i napredak u infrastrukturi.

MH: Što se promijenilo u Vašem profesionalnom radu?

U zadnjih deset godina ostvarili smo čitav niz vrlo zapaženih projekata, izložbi, filmova, reklama itd. Stvaramo i dalje, naša putujuća izložba "Hrvatska - bljesak raznolikosti", koja je postavljena u suradnji s Ministarstvom vanjskih poslova povodom ulaska Hrvatske u EU i dalje putuje Europom. Nakon otvorenja izložbe u

Slika 1: Dražen Stojčić i Mario Romulić

zgradi Vijeća Europe u Bruxellesu, posjetila je Budimpeštu, a sada je u Rimu gdje će biti izložena na čak tri lokacije. Neke stvari radimo za dušu, a neke za plaću. Veliki dio našeg rada danas vezan je za Jadransku obalu - od turističkih zajednica i nacionalnih parkova do hotelskih lanaca i kampova. Iako bi najradije posao vezali samo za naš zavičaj, to u trenutnim okolnostima jednostavno nije moguće. Često znamo reći da na posao putujemo 600 kilometara. Upravo zato i ističemo pozitivne primjere u turizmu u Baranji, je turizam, uz poljoprivredu, bi trebao biti pokretač baranjskog razvoja.

MH: Po čemu se profesionalno obojica razlikujete, a po čemu ste slični?

S obzirom da skupa radimo već desetak godina, tijekom tog vremena stvorili smo prepoznatljivi zajednički vizualni izričaj. Ponekad ni sami nismo sigurni tko je snimio koju fotografiju. Postoje naravno i neke razlike u pristupu, ali već se dovoljno dobro znamo da brzo dođemo do rješenja kojima smo obojica zadovoljni. Prednost je što obojica preferiramo slične teme, a opet svatko ima i neke individualne preferencije - Mario se i dalje voli zavući u šume Kopačkog rita u potrazi za dobrim kadrom jelena, a Dražen se na primjer bavi podvodnom fotografijom.

MH: Ima li Hrvatska prepoznatljiv vizualni identitet? Imaju li pojedine Hrvatske regije jasan vizualni identitet.

Kratko i jasno - ne. Godinama se gradio jedan brend, pa se nedavno kompletno odustalo od toga i krenulo se u neku novu priču koja je u javnosti praktično jednoglasno dočekana na nož. Pričamo dakako o projektu HTZ-a "Full of life". Hrvatska je danas više po-

znata kao zemlja u kojoj se snimala serija “Igre prijestolja”, nego po službenom turističkom sloganu. Također, imamo situaciju u kojoj su turisti-amateri sa svojim snimaka s godišnjeg odmora odjednom gurnuti u prvi plan kao promotori naše zemlje. Iako je dobro iskoristiti i takve uratke, teško se oteti dojmu da se umjesto planskog brendiranja radi stihijski. Neke hrvatske regije su proteklih godina aktivno radile na vizualnoj prepoznatljivosti, poput Kvarnera koji je kompletno redizajnirao i implementirao svoj identitet, ali puno je još posla pred ostalima.

MH: Što je tom kontekstu karakteristično za Baranju? Je li Baranja vizualno prepoznatljiva?

Baranja je također nedavno dobila odličan novi logotip i slogan: Baranja - sklad sunca, čovjeka i vina, no potrebna je daljnja implementacija na mikro razini da bi mogli reći da je taj novi identitet u cijelosti zaživio. U Hrvatskoj su prije par godina rađena istraživanja tržišta po pitanju prepoznatljivosti i asocijacija koje stanovnici različitih gradova imaju o pojedinim regijama. Baranja tu kotira vrlo pozitivno! Većina poistovjećuje Baranju s dobrim vinom i vrhunskom hranom, a tu su naravno i tamburaške pjesme te sve ono što i sami Baranjski vole istaknuti kao svoje prednosti. Sada taj doživljaj Baranje treba kapitalizirati i privući prvo domaće, a potom i strane goste. Kod nas prevladava percepcija da je turistima zanimljiv samo Jadran, što apsolutno nije točno. U nekim je europskim zemljama kontinentalni turizam jači od obalnog i tim gostima nije prioritet da leže na morskoj plaži; oni su podjednako zainteresirani i za vinske ceste i za biciklističke rute i za egzotičnu hranu i ptice u Kopačkom ritu.

MH: Možda naši čitatelji ne znaju, ali vrlo uspješno radite i video produkciju. Pretvarate fotografije u dojmive video snimke – tzv. timelapse.

U zadnjih nekoliko godina dobar dio našeg rada upravo i jest video produkcija. Timelapse filmovi koje smo objavili, poput filma “Osijek - slow city” ili “Timelapse Croatia” naišli su na nevjerojatan odjek u domaćoj, ali i stranoj javnosti. Timelapse tehnika je vrlo vremenski, pa čak i financijski zahtjevna i imamo sreće što smo tehnički opremljeni da procesiramo goleme količine fotografija kako bi ih pretočili u te čarobne kadrove. U zadnje vrijeme velik interes pobudili su naši snimci spektakularnih meteoroloških fenomena na otoku Hvaru.

MH: Hoćete li u budućnosti raditi na srednjemetražnoj ili dugometražnoj dokumentarnoj produkciji?

Trenutno smo u pregovorima za jedan dokumentarni film u produkciji austrijske Nacionalne biblioteke, no još ne želimo o detaljima. Ove smo godine za HRT snimali dokumentarac “Voda” o katastrofalnim poplavama koje su pogodile Gunju. Emitiran je upravo na prvu obljetnicu poplave i za njega smo primili samo pohvale. Igrom slučaja je Dražen kao dobrovoljni pripadnik ronilačkog tima Državne uprave za zaštitu i spašavanje sudjelovao u spašavanju i evakuaciji civila iz Gunje na noć kada je pukao nasip.

MH: Imate li kakvih zanimljivih projekata u pripremi?

Upravo je započelo emitiranje serije reklama o nacionalnim parkovima u Hrvatskoj u sklopu projekta Natura 2000., koje smo snimali proteklih mjeseci. Riječ je o promotivnim filmovima za

PP Kopački rit, NP Sjeverni Velebit, NP Krka i NP Kornati, pod sloganom “Meni vrijedno”. Iako je snimanje zbog nepristupačnih terena i vremenskih uvjeta bilo vrlo zahtjevno, na kraju smo zaista zadovoljni onim što smo uspjeli prikazati. Mnogi naši sugrađani nisu nikada posjetili ni Kopački rit, a kamoli Velebit ili Kornate i iako svi rado kažu da znaju koliko su ta mjesta lijepa, iskreno preporučamo svima da se osobno uvjere o kakvim veličanstvenim lokacijama je riječ. Ako je nešto prednost u ovom našem poslu, onda je to mogućnost da posjećujemo i snimamo najljepše krajeve u Hrvatskoj.

MH: Zahvaljujemo se na intervjuu i želimo vam puno uspjeha u daljnjem radu.

Hvala, također!

ZAŠTO NESTAJU PČELE

Stipan Kovačić
stipan.kovacic@os.ht.hr

UVOD

„Znate li zbog koga postoji i zašto je cvijet lijep?

Zbog pčele. Jedino radi naše vrijedne pčelice, koja privučena njegovom ljepotom i opojnim mirisom, cijelim tijelom uranja u njegove dveri obavljajući svoju božansku misiju oprašivanja te se nagrađena tovarom peludi i nektara uz poznati zuj veselo vraća u svoju košnicu. I tako iz dana u dan već 100 milijuna godina! Pčela i cvijet kao istinska božja stvorenja su jedno te kao dva dijela istog života jedno bez drugog ne mogu. Odnos pčele i cvijeta usuglašen do zapanjujućeg stupnja, primjer je vrhunskog suživota odnosno simbioze te spada u najveća dostignuća evolucije.

Pčele su božanska bića, dar i ukras prirode i prema njima se tako treba odnositi. Za razliku od poslanja čovjeka, smisao postojanja te simbioza cvijeta i pčele su zadivljujući i potpuno razumljivi. I sve bi bilo u redu između njih da se nije pojavio svjesni čovjek.

Zadirući sve dublje u prirodu i u život pčele osobito posljednjih pedeset godina naše civilizacije, i pčeli su skupa s mnogim živim bićima kola krenula nizbrdo. Pri tom se izgleda i čovjek spotaknuo.“

Ovim radom želim pridodati zrnce razumijevanja značaju ovog malog, izuzetno plemenitog stvorenja koje se pojavilo još u razdoblju

dinosauru, ostavivši neizbrisiv trag na Zemlji te u povijesti ljudske civilizacije. To nije lijepa pčelarska priča jednog zaljubljenika u pčele, prirodu i svoju Baranju, nego moj apel i skromni doprinos glasu savjesti čovječanstva kroz prikaz poremećenog odnosa prirode, pčele i čovjeka izazvanog ljudskim djelovanjem k sve intenzivnijoj devastaciji okoliša.

Tijekom zadnjih pedeset godina u civiliziranom svijetu različiti su čimbenici doveli do naglog smanjenja broja i vrsta kukaca oprašivača na koji se također nadovezao i pad broja cvjetnica. Budući da oprašivanje kukcima predstavlja životnu osnovu svakog kopnenog eko sustava, na globalnom nivou već glasno zvone zvona prave oprašivačke krize. Mjesto i ulogu naše ljubimice - medonosne pčele u procesu oprašivanja cvjetnica tijekom sljedećih desetljeća valjalo bi ozbiljno i svestrano ispitati. Zahvaljujući sve intenzivnijem uzgoju pčela u suvremenim košnicama s pokretnim saćem te u mobilnim pčelinjacima, pčelari, kako amateri tako i profesionalci, pridonijeli su ponovnom uspostavljanju kakve-takve ravnoteže.

Nažalost, u posljednje dvije dekade i kod ovako uzgojenih pčela bilježi se njihov nagli nestanak. Pčelinje zajednice misteriozno nestaju ne samo u Americi (SAD) gdje se broj proizvodnih zajednica smanjio na polovicu, već i u Njemačkoj, Švicarskoj, Francuskoj, Italiji i Grčkoj. Epidemija se dalje širi po cijelom planetu. Unatoč intenzivnim istraživanjima znanstvenika, uzrok ovoj katastrofi koja je nazvana **CCD** (colony collapse disorder – sindrom nestanka pčelinjih zajednica) je ostao nepoznat.

Medonosna pčela (*Apis mellifera*), koja je stanovnik Zemlje već 100 milijuna godina, važna je ne samo za ekonomiju nego i za sam opstanak čovječanstva. Kako?

Pčele su oprašivači čak 80% biljnih vrsta, a bez oprašivanja, većina našeg voća, povrća, pa u krajnjoj liniji i mesa - nikad ne bi

završila na našoj trpezi. Stoga, budu li pčele i dalje nestajale, posljedice po čovječanstvo bit će zasigurno ozbiljne i dramatične.

Trebamo li kriviti pesticide, parazite, nove viruse, selidbu pčela na velike udaljenosti ili pak porast elektromagnetskih valova koji utječu na magnetske nano dijelove u pčelinjim abdomenima? Odgovore na ta i slična pitanja pokušao je dati redatelj Markus Imhoof u svom za Oskar promoviranom filmu „**More Than Honey**“. U njemu se uspoređuju tradicionalno i suvremeno pčelarenje uz vrlo slikovit prikaz odnosa suvremenih profesionalnih pčelara prema pčeli i okolišu, njihove pohlepe za stalnim rastom i zaradom - i na kraju krajeva o čudotvornoj moći prirode koja uzvraća udarac u novom obliku. Iz tog filma možemo naučiti o pčelama više nego li o njima zna polovica inače dobro educiranih hrvatskih pčelara.

Pčelarstvo je osebujan hobi, zanimljivo dopunsko zanimanje, a profesionalno više nego li izazovan kruh sa sedam kora. Pčelarima nazivamo uzgajivače pčela koji zbog raznih motiva u svom okruženju brinu i održavaju potpuno divlja i neudomaćena stvorenja koja bodu, roje se i lijepo sve u svojoj okolini. Rastuća svijest o problemu s kojim je danas suočen svijet prirode samo je jedan od faktora koji potiče pojedince da se prihvate tog čarobnog i plodonosnog hobija. Drugi počinju uzgajati pčele jer to smatraju zanimljivim umijećem koji uz to donosi izvrstan proizvod i moguću zaradu, a treći se jednostavno žele ponovno povezati s majkom prirodom.

Sindrom nestajanja pčelinjih zajednica (CCD) jest povod za moje pisanje kojim želim zorno prikazati posljedice devastacije prirode, okoliša i samih pčela. Želio bih da ga se shvati kao upozorenje

pred katastrofu koja nam je po svemu sudeći, kao Hanibal Rimljanima - pred vratima.

POSTANAK PČELE I CVIJETA

Za lijepog sunčanog jutra prije 110-120 milijuna godina, na Zemlji se zbio izuzetan događaj - procvjetao je prvi cvijet!

Za današnjeg čovjeka cvijet je poezija reprodukcije i primjer vječne zavodljivosti života. (Girodou)

Simbolizirajući nastanak prvih biljaka cvjetnica koje su stvorile prostor za razvoj nove vrste socijalnih insekata sposobnih za prehranu svojih ličinki peludom i nektarom, ovaj događaj ukazuje na vrijeme kada je rođena i preteča današnje pčele.

Slika 1: Pčela i cvijet¹

¹ The British Beekeepers Association (BBKA)

U devonu, trećem od četiri razdoblja paleozoika, prije 400 milijuna godina, na Zemlji se dogodila velika promjena prelaskom biljaka i životinja iz vode na kopno. U to staro doba pojavile su se ribe kao prvi kralješnjaci među beskralješnjacima te kukci-insekti. Prilagodivši se najraznovrsnijim uvjetima okoliša, kukci danas predstavljaju najbrojniju životinjsku skupinu s 800000 opisanih vrsta (procjenjuje se da ih je 1 do 30 milijuna vrsta).

Opnokrilci kao preci današnje pčele pojavili su se na planetu prije 200-300 milijuna godina, u poznom trijasu početkom mezozoika. Nešto ranije, u karbonu (prije 340-280 milijuna g.), među precima današnjih paprati i četinjača izrasla je prva stablasta biljka iz porodice ginko koja će tijekom krede postati najčešćom vrstom lisnatog drveća. Kao zbunjujuće otporna, izdržljiva i dugovječna biljka, preživjevši četiri ledena doba i eksploziju atomske bombe u blizini, ona se do današnjeg dana, kao ukrasno drvo, zadržala u Kini i Japanu da bi potom bila raširena u parkove diljem svijeta. Ovo izuzetno listopadno drvo znanstvenici smatraju za najstarije drvo koje postoji na zemlji, a sam Charles Darwin ga je u svojoj znamenitoj knjizi „Porijeklo vrsta“ nazvao živim fosilom. Popularno nazvano kineskim zlatnim drvetom života, danas se kao najbolje proučen i prodavan biljni preparat upotrebljava za izradu raznih eliksira mladosti, dugovječnosti i ljepote na čemu farmaceutska industrija ostvaruje godišnju dobit od preko 500 milijuna dolara.

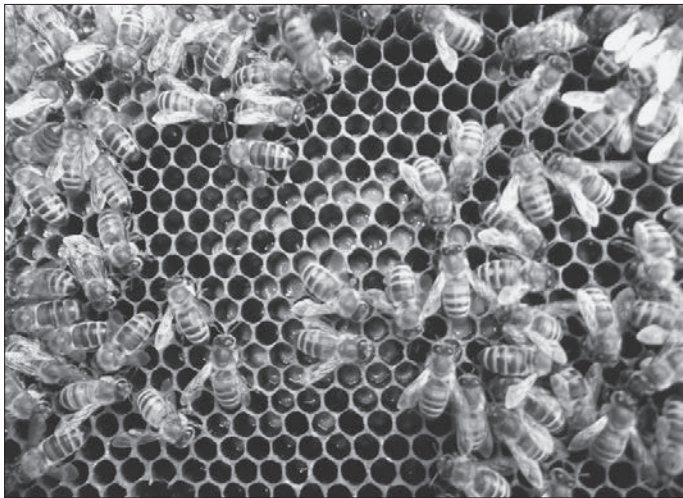
Tada, u razdoblju krede, prije 110-120 milijuna godina, u listopadnim šumama danas izumrlog ginka nastale su prve cvjetnice - kritosjemenjače. Svojim postankom, one su u stvari stvorile prostor za nastanak novih vrsta insekata specijaliziranih za oprašivanje koji

su prehranu svog potomstva uspjeli promijeniti sa životinjske hrane na vegetarijansku, točnije na pelud i nektar.

Znanstvenici smatraju da pčele potječu od grabežljivih osa kopačica (Sphecidae), koje danas spadaju pod cvjetarice (Apoideae). Neke vrste tih osa s dijelovima usta koji mogu probavljati nektar postupno su se odvojile od svojih predaka osa lovaca i postale biljožderi razvivši sposobnost prenošenja peludi i njegovu utilizaciju za prehranu legla.

Prva potporodica pčela koja se odvojila od ostalih predaka zbog razvijenog društvenog ponašanja bile su tropske pčele (*Meliponinae*). Nalazi fosilnih ostataka pčela najčešće pripadaju precima ove porodice. Nakon tropskih pčela, potporodice bumbara (*Bombinae*) i pravih pčela (*Apinae*) se također socijaliziraju. Iz kraja oligocena u tercijaru, prije 25 milijuna godina, nađeni su fosili nekoliko razvijenih vrsta medonosnih pčela roda *Apis* na području subsaharske Afrike i južne Azije.

Nedavno su znanstvenici u Burmi otkrili najstariji poznati fosil pčele iz srednje krede - 100 milijuna godina staru pčelu sačuvanu u jantaru koju su nazvali *Melittosphex burmensis*. Ta sićušna, dobro sačuvana pčela promjera približno 3 mm, što je u skladu s činjenicom da su prvi cvjetovi također bili sitni, po svemu sudeći ima zajednička svojstva i s pčelama i s osama te podupire znanstvene teorije o pčelama ovisnima o peludi koje su se razvile od predaka mesojeda. U trenutku kad je ovaj kukac bio zarobljen u svom „jantarskom zatvoru“, pčele su već bile na putu služenja potpuno drugačijoj biološkoj funkciji od osa razvijajući jedan od najznačajnijih simbiotskih odnosa tijekom evolucije.

Slika 2: Pčele, ličinke i matica²

Zahvaljujući znatno efikasnijem oprašivanju od strane pčela, nove biljke cvjetnice osvojile su planet i stvorile uvjete za razvoj svih drugih vrsta, s čovjekom kao krajnjom karikom tog živog lanca. S druge strane, hraneći se novom vrlo kvalitetnom hranom, u svojoj daljnjoj evoluciji medonosna pčela je uspostavila neraskidivu i obostrano korisnu vezu s biljkama koje luče nektar i razmnožavaju se putem peludi, stvorivši pri tome zajednicu kojoj nema premca na planetu. Preživjevši peto veliko izumiranje vrsta u kojem su nestali dinosauri, pad asteroida ili kometa koji je navodno pogodio Zemlju prije 65 milijuna godina, ledena doba i tko zna koje sve nepoznate izazove evolucije, one su sačuvalе svoje današnje mjesto u životinjskom i biljnom svijetu stigavši do nas u nepromijenjenom obliku iz davnog mezozoika.

---

² Ibid.

Na svijetu je danas opisano 20000 vrsta pčela, među kojima 500 živi u zajednici. Ovaj popis još nije zatvoren, jer znanstvenici i proučavatelji pčela pronalaze nove vrste. Po sistematici pčela medarica svrstana je u šesto koljeno *člankonošci* (*Arthropoda*), red *kukci* (*Insecta*), razred *opnokrilci sa žalcima* (*Hymenoptera Aculeata*) koji također uključuje ose (*Vespoidea*), mrave (*Formicoidea*) i tropske pčele bez žalca (*Meliponidae*), zatim u natporodicu cvjetarica (*Apoidea*) i porodicu *pčele* (*Apidae*). Porodica pčele (*Apidae*) dijeli se na dvije uže porodice, *bumbare* (*Bombinae*) i pčele (*Apinae*). Uža porodica pčele (*Apinae*) ima mnogo rodova. Iz roda *Apis* L. samo su četiri vrste medonosne. Od njih tri vrste žive u Aziji, a samo jedna u Europi i Africi. Aziju (Indija, Indonezija, Kina i Japan) nastanjuju velika indijska pčela (*Apis dorsata*) i mala indijska cvjetna pčela (*Apis florea*) koje nisu pogodne za pčelarenje jer grade jedno veliko saće slobodno u prirodi, ispod grana drveća ili ispod stijena te ih se ne može držati u košnicama. Jedina azijska vrsta pogodna za pčelarenje je indijska pčela (*Apis cerana*) koja obitava u šupljinama drveća. Ona je vrlo slična našoj *Apis mellifera* ili europskoj medonosnoj pčeli.

Pored pčela koje žive u zajednicama postoje i tzv. solitarne pčele ili pčele samice. One su ostale na nižem stupnju razvoja, ne poznaju radilice i žive usamljenički život u kojem svaka ženka stvara svoje zasebno gnijezdo i razvija pomladak. Zbog nedostatka zaliha hrane, solitarne pčele, kao i bumbari izlaze na nižim temperaturama u odnosu na medonosnu pčelu.

Europska medonosna pčela (*Apis mellifera*), prirodno je rasprostranjena u subsaharskoj Africi, srednjoj Aziji i Europi. Danas je osvojivši cijeli svijet najpoznatija vrsta pčela i kada se kaže "pčela", obično se misli na europsku medonosnu pčelu. Geografske i kli-

matske razlike oblikovale su i kod nje mnogo podvrsta. U svijetu je najrasprostranjenija talijanska pčela, *Apis mellifera ligustica*, dok se jednom od najboljih pčela smatra naša sivka, *Apis mellifera carnica*.

ŽIVOT PČELA

*«Onome tko je pčele upoznao, tko ih je zavolio,
ljetu bez pčela je isto tako neveselo i prazno
kao što bi bilo prazno bez ptica i bez cvijeća.»*

(nobelovac Maurice Maeterlink,
belgijski odvjetnik, pjesnik i pisac najljepše priče o pčelama)

Medonosna pčela je jedno od najzanimljivijih malih stvorenja na ovom svijetu. Tijelo pčele sastoji se od glave, prsa i zadka. Na glavi su smještene složene oči koje pčeli omogućuje brzu reakciju u zraku, ticala kao osnovni osjetilni organ te usni aparat prilagođen za sisanje nektara. Na prsnom dijelu nalaze se tri para nogu i dva para krila koji pčelama omogućuju hodanje i letenje, u zadku su smješteni organi za transport i preradu nektara, a samo tijelo završava žalcem.

U prirodi nema životinje koja je više ekološka od pčele. *Jedinstvene među svim ostalim Božjim stvorenjima, pčele su među rijetkim organizmima koji unaprjeđuju okolinu i ne predstavljaju predatore po ostale.*

Pčela je najbolji oprašivač u prirodi. Zrnca peludi zalijepe se za razgranate dlačice na njenom tijelu i nogama tako da se trljanjem o njušku tučka sljedećeg cvijeta ona otruse i cvijet biva oploden. Kako su pčele usredotočene na pašu s cvjetova iste vrste, to je oprašivanje

učinkovito, a i med koji proizvode od tog nektara je sortni, tj. ima obilježja određene biljke. U potrazi za pašom pčele lete u krugu do 5 kilometara od košnice. Za jedan kg meda kojeg prerade iz tri kg nektara moraju posjetiti npr. dva milijuna cvjetova bagrema.

Pčela je izuzetno društveno stvorenje. Tijekom sezone pčelinja zajednica se sastoji od matice, nekoliko desetaka tisuća spolno nezrelih ženki - radilica i nekoliko stotina trutova s ukupno 20 do 60000 članova koji žive u jednom ritmu usuglašeno kao jedan organizam. Podjela rada uspostavljena je po spolu i starosti radilica. Cijelom zajednicom neprikosnoveno putem svojih feromona upravlja matica. „*Matica je duša cijele zajednice, svojim prisustvom u košnici oživljava i bodri sve*“ – napisao je svojevremeno prvi učitelj pčelarstva u našim krajevima Slovenac Anton Janša.

Matica ide na sparivanje s trutovima tjedan dana poslije izležavanja iz matičnjaka. Tijekom tzv. „svadbenog leta“ koji se odvija u zraku ona se spari s više trutova te u posebnom organu-spermateci uskladišti nekoliko milijuna spermija s kojima će se pri leženju pojedino jaje oplodivati tijekom cijelog njezinog života. Iz oplodjenih jaja izleći će se buduće radilice i/ili matice. Da li će se razviti spolno razvijene ženke – matice ili spolno zakržljale ženke – radilice ovisi isključivo o ishrani ličinki. Matica se za vrijeme razvoja i kroz cijeli život dok polaže jaja hrani matičnom mliječi, izlučevinom mliječnih žlijezda mladih pčela radilica. Zahvaljujući ovoj izuzetnoj prehrani ona dnevno može položiti do 2000 jaja čija ukupna težina premašuje njezinu vlastitu težinu!

Trutovi se razvijaju partenogenetski iz neoplođenih jaja, dakle nemaju oca te prenose genetski materijal (haploidni broj kromoso-

ma) direktno od vlastite majke matice. Oni su bez žalca, žive jednu sezonu i glavna im je zadaća sparivanje s maticom.

Radilice čine najbrojniju kastu u zajednici i obavljaju većinu poslova u košnici i izvan nje. Ovisno o starosti pčele, one ishranjuju leglo, prerađuju nektar u med, izlučuju matičnu mliječ i vosak, održavaju mikroklimu košnice, skupljaju pelud, nektar, smolu i vodu, brane košnicu od grabežljivaca i štetočina, grade, čiste i održavaju saće, hrane i čuvaju maticu i trutove. Poznate su po svojim žalcima koji nakon uboda zaostanu u tijelu sisavaca pa pčela od nastalog oštećenja nakon uboda umire. Da, pčela nikada ne ugiba, ona umire!

U šupljem deblu starog drveta obično na visini od 5-10 metara od tla, pčele od voska, izlučevine svojih voštanih žlijezda izgrade izuzetno čisto gnijezdo-saće. Pčelinje saće, sastavljeno od šestorokutnih stanica koje zajednici služi kao kolijevka, stan i skladište, smatra se najracionalnijim skladišnim prostorom na svijetu. Košnica, točnije dio košnice koji pčele zauzimaju je klimatiziran. Prostor u kojem se nalazi leglo pčele danonoćno bez obzira na godišnje doba i vanjsku temperaturu održavaju na $+34,5^{\circ}\text{C}$ uz relativnu vlažnost od preko 90%. To znači da pčele ljeti rashlađuju svoje košnice ventiliranjem pomoću svojih krila te evaporativnim hlađenjem unose vode. Pčele su preživjele ledeno doba zahvaljujući prilagodbi življenja u klupku tijekom zimskih mjeseci kada više-manje sabijene u saću uz dovoljnu zimnicu treperenjem tijela i krila održavaju temperaturu višu od 10°C čekajući toplije dane proljeća.

Sredinom siječnja, kada je cijeli biljni i većina životinjskog svijeta još u hibernaciji ili mirovanju, ali i kada dani postanu zamjetno

dulji, matica nepogrešivo otpočne s polaganjem jaja i time pokreće cijelu zajednicu u razvoj i u novu sezonu. Bez obzira na vanjske uvjete, temperatura u klupku gdje se odgaja novo leglo s diže sa 20 na 34,5°C. Uz mirovanje i dovoljno hrane, pčele će bez poteškoća preživjeti i najjaču zimu i dočekati prve proljetne dane. Peludna paša bit će potrebna za razvoj legla, a med će pčele uglavnom uzimati iz zimnice koju su sakupile tijekom protekle sezone. Usred cvatnje voćaka zajednica će preživjeti minimum i smjenu generacija te krenuti u eksplozivni razvoj koji će je dovesti do maksimalnog razvoja sredinom svibnja tijekom cvatnje bagrema, odnosno u vrijeme početka cvatnje lipa. Potom slijedi vrijeme rojenja, načina na koji se razmnožava sama zajednica. Ova jedinstvena životinja šuma, proljeća i cvijeća, već poslije ljetne dugodnevnicke počinje se pripremati za zimu, a s prvim danima jeseni potpuno je spremna za petomjesečno mirovanje koje predstavlja najrizičnije razdoblje u njenom životu.

Pčela je jedino biće koje je sposobno leteći nositi težak teret. Ovaj leteći stroj četiri puta veće nosivosti od najsuvremenijeg aviona, koji može ponijeti teret koji je gotovo 100 % njene težine ima tri mjesta za utovar tereta. Jedno je rezervoar unutar nje same, a druga dva su košarice na zadnjem paru nogu za nošenje peludi.

Pčele se orijentiraju isključivo prema Suncu. Imaju zadivljujuću moć orijentacije, čak i po potpuno oblačnom vremenu u kome svoj položaj određuju prema polariziranoj svjetlosti skrivenog Sunca.

Njihova komunikacija je i dan-danas predmet intenzivnih proučavanja, ali još uvijek nije do kraja razjašnjena. Zna se da komu-

niciraju i prepoznaju članove svoje košnice preko specijalne vrste hormona tzv. feromona, molekula mirisa, pri čemu svaka košnica ima svoj specifični feromon – univerzalni potpis, poput našeg DNK-otiska ili otiska prsta. Također, informacije jedna drugoj prenose i pomoću krila. „Jezik krila“ kao izuzetno kompliciran i suptilan dio je tzv. plesa pčela koji je, kao jedna od najfascinantnijih znanstvenih istraživanja, jedinstvena pojava na planetu i presudan za dobru usklađenost pčela i pronalaženje najbolje paše. Za otkrivanje i objašnjenje „pčelinjeg plesa“ austrijski etolog **Karl von Frisch** (1886.-1982.) je 1973. g. dobio Nobelovu nagradu za fiziologiju i medicinu.

Pčela je jedinstvena i po svojim proizvodima. Ona je jedini kukac koji proizvodi izuzetno vrijednu i zdravu ljudsku hranu. Ti „krilati farmaceuti“ u svojoj košnici – „medenoj apoteci“ proizvode med, pelud, vosak, propolis, matičnu mliječ pa i - pčelinji otrov.

PČELA I ČOVJEK – RAZVOJ PČELARSTVA KROZ LJUDSKU POVIJEST

„*Si sapis - sis apis!*“
(Gdje je mudrost, tu je i pčela!)

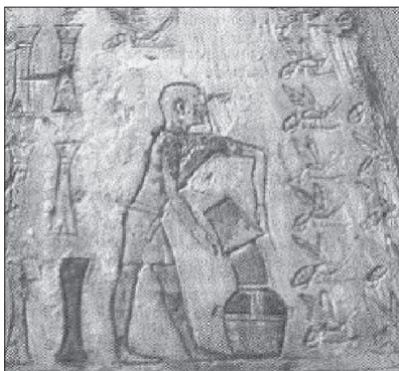
Povijest medonosne pčele neusporedivo je starija od povijesti čovječanstva. Arheolozi i povjesničari pronašli su pčele i med u svim aspektima ljudskog djelovanja od pamtivijeka do danas. Pčele i pčelarenje značajno su utjecali na kulturu i vjerovanja naroda diljem svijeta.

Vrijeme od kada je čovjek upoznao pčelu može se podijeliti na tri razdoblja. U prvom je čovjek samo pljačkao med i saće iz prirodnih staništa pčela, u drugom je postao pčelar kada je pčelu donio u svoje dvorište te je dalje uzgajao u svojim primitivnim košnicama s nepokretnim saćem. Treća faza je otpočela s otkrićem i primjenom košnice s pokretnim saćem sredinom 19. stoljeća i traje do danas.

Pčelarstvo se smatra jednom od najstarijih poljoprivrednih djelatnosti. Ljude su počele zanimati pčele čim su otkrili da one proizvode med. Prema dostupnim istraživanjima, najstariji podaci o čovjekovu interesu za pčele odnosno skupljanje meda, sežu u neolit odnosno mezolit. Na jednom od najstarijih pećinskih crteža pronađenih u spilji Cueva de la Arana u Španjolskoj za kojega se pretpostavlja da datira iz vremena oko 7000 g.pr.Kr., grafički su prikazane dvije ljudske figure koje se ljestvama penju uz stijenu na čijem se vrhu nalazi košnica.

Pronalaženje i vađenje meda iz prirodnih pčelinjih staništa postupno je zamijenjeno primitivnim uzgojem pčela. Ovaj prijelaz na razvijeniji oblik pčelarstva zbio se na mediteranskom prostoru. Prvi uzgoj pčela razvio se u staroegipatskoj kulturi još prije više od 4500 godina pr. Kr. Ove najranije umjetne košnice s nepokretnim saćem bile su valjkastog oblika, izrađene od šiblja, blata i gline te polegnute vodoravno. Bile su prilagođene za transport, odnosno selidbu, ostavljali su ih uz Nil te prigodno selili ovisno o cvjetanju pojedinih biljaka. Izduženi cilindrični oblik košnice sačuvao se sve do danas u Egiptu, gdje su metode pčelarenja i danas vrlo slične nekadašnjim drevnim tehnikama. O značenju pčele i pčelarenja u ovoj drevnoj kulturi govori činjenica da je posjedovanje košnica

bila isključiva privilegija faraona te da je hijeroglif u obliku pčele simbolizirao vladara Donjeg Egipta.

Slika 3: Faraonske košnice³

Svaki stari narod razvio je svoj način gradnje i tip košnica. U Europi rabljeni su udubljeni dijelovi stabala ili košnice od pletenog šiblja, slame i trave obložene blatom, a na Bliskom Istoku omiljene su bile posude od terakote. Prema pronađenim pisanim dokumentima još prije 3 do 2 tisuće g. pr. Kr. Sumerani su koristili med u kozmetici, Asirci i Babilonci za liječenje in-

fekcija, a s medom i voskom su masirali tijela pokojnika. Za Etrušćane predstavljao je dragocjeni zavjetni dar dok su ga Kelti koristili u obredima ukopa. Stari Grci su mu pridodali božansku komponentu smatrajući ga hranom bogova. Također je med nazivan eliksirom mladosti i kao takav bio je sastavni dio obroka sportaša na Olimpijskim igrama. Sposobnost meda da sprječava razvoj mikroorganizama iskoristili su vojnici Aleksandra Makedonskog, čije tijelo su poslije njegove smrti, utopljenog u med, prevezli radi pokopa iz Indije do Aleksandrije.

Blagonaklonost ovog kukca, mudrost, marljivost i brižljiva organizacija često su korišteni za označavanje ljudskih i duhovnih

³ <https://ferrebeekeeper.wordpress.com/2012/05/18/the-first-beekeepers/>

vrlina. To malo biće preuzelo je ulogu glasnika koji održava vezu između ljudi i Boga.

Med kao znoj pada s neba, pisao je Plinije st. koji je u svojim zapisima ostavio podatke o cvjetanju pčelarstva u Rimskom Carstvu. Iz zapisa Mauricijusa doznajemo da su južni Slaveni u 6. st. već imali razvijeno pčelarstvo, da su pili medovinu, a med i vosak razmjenjivali za druge proizvode.

Aktualni sadržaji o pčelarstvu, zdravlju i medu i sl. potvrđuju nužnost tradicionalne zajednice čovjeka i pčele na hrvatskim prostorima. Pčele se spominju još u najstarijem hrvatskom pisanom zakonu - Vinodolskom zakonu, koji je sastavljen 6. siječnja 1288. godine. Taj podatak svjedoči da je pčelarstvo u ono doba bilo u Hrvata dobro razvijeno i da se njegovoj zaštiti posvećivala odgovarajuća briga.⁴

Zahvaljujući povoljnim klimatskim uvjetima te obilju biljnih medonosnih vrsta na livadama, poljima i u prostranim šumama Hrvatske i Dalmacije, Slavonije i Srijema te u naplavnim ritovima i močvarama oko Save, Drave i Dunava, pčele su olako pronalazile izdašnu nektarsku i peludnu pašu te siguran smještaj u šupljim deblima stoljetnih vrba, lipa, kestenova i hrastova. Malo je tko tada brinuo za pčele. Pčele su dovozili iz šume u svoje primitivne košnice od kojih su se postupno formirali kmetski i vlastelinski pčelinjaci.

---

⁴ Pčele se spominju u članu 8. toga zakona. Tekst toga člana prema prijepisu Zakona pisanog glagoljicom iz godine 1594. (čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu) na današnjem našem književnom jeziku glasi: »Ako je tko noću ukrao u staji živinče ili žito na gumnu ili u ulištu tj. mjestu gdje se drže pčele, med, isto tako neka knezu plati 50 libara, ako je bio povik «pomaži». A danju 40 soldina. Isto toliko noću ako povika nije bilo. I štetu dvostruku kako je pisano. A povik je vjerodostojan.»

Sve do konca 16. st. pčelarstvo je diljem Europe bilo u stalnom procvatu, jer su med i vosak bili nezamjenjivi te zato na izuzetnoj cijeni. Nastupom reformacije počelo je pčelarstvo u mnogim zemljama propadati pa se danas može reći da med i vosak više nikada nisu povratili značenje koji su do tada uživali. Proizvodnja sve većih količina jeftinijeg šećera snižavala je cijenu meda i time dovodila do sve većeg zaostajanja, potiskivanja i nazadovanja pčelarstva kao gospodarske grane. Danas, u vrijeme povratka zdravoj prehrani počinje nova, možda i posljednja bitka između meda i šećera.

Apsolutizam 18. stoljeća pridavao je razvoju pčelarstva značajnu ulogu. Svojim „Patentom o pčelarstvu“ carica Marija Terezija regulirala je tadašnji način pčelarenja i potakla njegov daljnji razvitak. Njime je dozvoljen neograničen broj košnica i slobodna selidba košnica na tuđu pašu, s tim da je vlasniku zemljišta pčelar bio dužan nadoknaditi eventualnu štetu. Pčelarenje je također bilo oslobođeno svakog nameta, poreza i cestarine.

Poznato je da su u Hrvatskoj još u drugoj polovini 19. stoljeća postojale seljačke kućne zadruge, tako velike i tako brojne, da su se mladići dorasli za ženidbu, mogli ženiti iz iste kuće. Mlađi odrasli članovi takve obiteljske zadruge obrađivali su zemlju, stariji su radili u vinogradu, a za stoku, osobito oko kuće, brinuli su žene i djeca. Pčelama se obično bavio stariji član kućne zadruge, nesposoban za teže poslove. Takve kućne zadruge imale su pčelinjake smještene uz okućnicu ili u polju. Budući da se zemlja nije imala čime gnojiti, zadruge su ostavljale trećinu svih oranica pustima kako bi zemlja otpočinula i skupila snagu da može opet roditi. Na velikim površinama neobrađene zemlje raslo je obilje medonosnih i peludnih korova. Među poljoprivrednim kulturama heljda kao redovita se-

ljačka hrana predstavljala je izdašnu jesenju pašu za pčele, dok je na strnjacima medio bijeli bosljak.

Nestajanju tradicionalnog pčelarenja kao dijela naših narodnih tradicija i običaja pridonijele su promjene u stanovništvu, urbanizacija i propadanje seoskih gospodarstava.

Unatoč svemu u Hrvatskoj se, kao u malo kojoj zemlji Europe, tradicionalno pčelarenje zadržalo sve do sredine 20. stoljeća, a ponegdje se odvijalo i u sljedećem razdoblju pa se moglo do u tančine rekonstruirati po sjećanju starijih ljudi. Poznate su predaje o sabiranju meda divljih pčela. Još i danas, ako naiđe na pčele u šumi, naš čovjek će nastojati ili da, ako je to moguće, prisvoji roj i tako poveća broj košnica u svojem pčelinjaku, ili, ako to nije moguće, barem da od pčela uzme med. „Sikira mu pala u med“, slavonska je poslovice koju dobro razumiju u selima gdje je sačuvana predaja o vađenju meda iz stabala u šumi.

DODATAK BR. 1

O poboljšanju pčelinje paše (Miloš J. Ljubić, HP 9/1927.)

Mladi pčelari nemaju ni pojma, kako je prije kojih 60-70 godina bilo razgranjeno prostokošničarsko pčelarenje, naročito po Hrvatskoj i Slavoniji, dok su nam sela i gradove okruživale nepregledne šume, od kojih je veliki dio u bivšoj slavonskoj „Vojnoj Krajini“ dosegao bio starost od 300-400 godina. Bilo je to u ono doba, dok su još cvale graničarske zadruge, gdje je u pojedinoj kući znalo biti 8-10 pa i više oženjenih ljudi, dakle radnika i radnica na pretek. Bilo je to u ono doba, kada je takova zadruga imala i preko 100 jutara vlastite zemlje i oveći posjed pod šumom, na tzv. stanu (salašu ili konaku). Tad nije

bilo gotovo kuće koja ne bi imala na tom stanu i poveći broj košnica pčela. Ove su bile većinom slamnate pletare ili pak spleteno od vinove loze i blatom omazane. Znalo je biti kuća, koje su imale 100-300 takovih napućenih košnica. Pčelarstvom bi se bavio obično ili koji stariji ili pak sakati zadrugar, koji je bio manje sposoban za teži rad.

Naravno da je to bilo vrlo primitivno (jednostavno) pčelarstvo tih naših pređa, ali uz znatan broj pčelaca i izvrsnu šumsku pa i poljsku pašu, koja je obilovala nektarom i peludi, ono je izvrsno uspijevalo i odbacivalo lijep dohodak, koji su ali jadne pčele morale svojim životom da plate, jer su se pčele pod jesen i onda sumporom tušile, kako to nažalost rade i danas još mnogi prostokošničari – pčelari. Izim šuma i polja bilo je u ono doba i mnogo više livada, a kraj obilja oranica, ostavljao se je znatan dio za ugar, na kojem je porastao i zašarenio se silan medonosni korov.

Ali pred kojih 50 godina nastupilo je drugo doba. Velike zadruge raspadoše se diobama na male obitelji sa mnogo manjim površinama zemlje, uslijed čega je nastala potreba da ga se sve manje ostavlja na ugaru. K tomu se u bivšu Vojnu Krajinu doselilo dosta Nijemaca, koji su zemlju racionalnije (naprednije) obrađivali, u što su se tada starosjedioci ugledali. A mnogo su racionalnijem obrađivanju zemlje doprinijele gospodarske i ratarske škole kao i gospodarska društva sa svojim novinama i knjigama. Livada je bivalo sve manje, a kulturnog gospodarskog bilja, koje slabo medi, sve više. Na ovaj je način pogotovo nestajalo dotadašnjeg medonosnog korova. A što je nemanje važno: ogromne površine prastarih šuma počele su se naglim porastom izvozne trgovine drvima naglo sjeći, pa u tom pogledu nisu sve do danas pošteđene ni mnogo mlađe pa i posve mlade provlađanjem agrarne reforme.

Sjećom tih, a pogotovo lipovih i bagremovih šuma, izgubilo je naše pčelarstvo vrlo mnogo.

Međutim vrijeme napreduje. Nekadašnjih starih kovanluka na stanovima (salašima) pod bivšim više stotina godina starim šumama nestalo je. U poratnim godinama podigoše se novi pčelinjaci u vrtovima blizu kuća, a nastanjeni modernim pa i najmodernijim košnicama. Novi su pčelinjaci nicali poput gljiva poslije tople kiše, jer je sve mislilo, da i za napredno pčelarenje nije potrebno nikakvo znanje, nego samo košnica, pčele i što više posuđa za med. Naročito je bilo zavlдалo takvo mijenje za vrijeme minulog groznog rata, kada je nastala velika oskudica na šećeru...

Otkrićem, primjenom i širenjem košnica s pokretnim saćem, pčelarstvo u Europi i SAD-u dobiva novi zalet. Počela se dizati nova grana gospodarstva tzv. racionalno pčelarenje, koje će tijekom sljedećih desetljeća postupno istisnuti tradicionalno pčelarenje košnicama s nepokretnim saćem. U to vrijeme u Hrvatskoj se izdaju prve pčelarske knjige. Vodeći ljudi u pčelarstvu postaju učitelji, svećenici i pripadnici građanskih staleža, koji unose napredne ideje i podižu ovu granu gospodarstva na novim osnovama. Poznato je da je još u 18. stoljeću jedan od najvećih hrvatskih književnika iz Slavonije Matija A. Reljković (1732.- 1798.) gajio pčele i o njima pisao u svom djelu Satir.

Važan datum za razvoj hrvatskog pčelarstva bio je 2. ožujka 1879. kada je u Osijeku osnovano **Slavonsko pčelarsko društvo**. Kao prvo i najstarije društvo na jugoistoku Europe, koje je gotovo do početka 20. stoljeća s oko 700 članova, na čelu sa svojim glasilom „Slavonska pčela“, predvodilo napredno pčelarstvo na ovim

prostorima, ono se 1893. godine nalazilo na petom mjestu po broju članova u Carevini. Uz ime Bogdana Penjića, učitelja i osnivača našeg najstarijeg društva te ujedno i urednika „Slavonske pčele“ vezuje se uvođenje prve košnice s pokretnim saćem u naše krajeve (1871.), prve vrcaljke te primjena satnih osnova (1879.)

Košnice s pokretnim (umjetnim) saćem relativno sporo su se širile kod običnog puka. Tek su poneki višeg obrazovnog i materijalnog stanja uvodili nove košnice dok je većina pčelara osobito na selu i dalje pčelarila pletarama, bilo onima od slame, bilo onima od pruća. Tako se uz napredno pčelarstvo s okvirima i satnim osnovama uporno i dalje održavalo i staro pčelarstvo u prostim košnicama. Kod nas je tek poslije Drugog svjetskog rata u statističkim podacima registriran veći broj okvirnih košnica od košnica s nepokretnim saćem. Medičarski i svječarski obrt ima dugu tradiciju na ovim prostorima, pa je za hrvatsku opstojnost i kulturu važno da se ti običaji i dalje održavaju.

Aktualni problemi današnjih hrvatskih pčelara slični su onima u ostalim dijelovima Europe i civiliziranog svijeta. Želio bih da naša Baranja naraštajima koje dolaze izgleda upravo onako kako je opisana u „Hrvatskoj pčeli“ 1923. godine, u vremenu kada je rođen moj otac koji je u mene usadio ljubav prema prirodi, Baranji i pčelama.

DODATAK BR. 2

Pčelarenje u Baranji (B.I. „Hrvatska Pčela“ 8/1923.)

Između Dunava i Drave posjedujemo jedan komad zemljišta koji je poznat kao Baranja. Plodan je to i blagoslovljen kraj sa bujnim

raslinstvom i velikim prirodnim bogatstvom. Brežuljci su obrasli krašnim vinogradima u kojima rodi glasovito baranjsko vino. U nizinama protežu se neprekidna polja i guste šume. Mjestimice, a navlastito uz Dunav i Dravu protežu se velike močvare bogate svakovrsnom ribom i napučene mnogobrojnim pticama močvaricama.

Polja su vrlo plodna, žito vrlo bujno, kukuruz često naraste preko dva metra visine. Uz polja i šume protežu se bujne livade i pašnjaci puni svakovrsnog domaćeg blaga. Sela su velika, čista i bogata, a uz Hrvate i Srbe ima Nijemaca i Madžara. Sve je to marljivo, složno i napredno. Taj bogati kraj je kao stvoren za sve grane narodnog gospodarstva, a napose za pčelarstvo. A nije ni čudo, jer je rastlinjstvo bujno, a obilje vlage iz Drave, Dunava i močvara čini, da je i za vrijeme suše, kad druguda sve izgori, u Baranji sve svježije i u najvećem cvatu i zelenilu...

ZNAČAJ PČELA I PČELARSTVA DANAS

„Pčelarstvo nije samo lukrativno zanimanje. Ono je i škola energije, interesantna i inteligentna razonoda koja podiže iznad svakidašnjice onoga tko joj se oda, i koja čini da se mnoge nezgode zaborave.“

(Pere Mezonev, 1934. laureat Francuske akademije znanosti i član Francuskog entomonološkog društva, svjetski znanstvenik i pčelarski pisac)

Posljednjih stotinu milijuna godina na ovome svijetu, jedina istinita životinja šume, Sunca, proljeća i cvijeća jest - pčela. Pčela je najkorisniji kukac na svijetu s velikom važnosti za zdravlje planeta i s nemjerljivom socijalno-ekonomskom koristi za čovječanstvo i

ljudski hranidbeni lanac. Njihov doprinos u prirodi u smislu očuvanja i opstanka flore ovom prigodom valja posebno istaknuti.

Danas naša civilizacija, znanost pa i zakonski propisi u razvijanim dijelovima svijeta daju pčeli ulogu najvažnijeg korisnog insekta u proizvodnji hrane i bitnog faktora održanja biološke ravnoteže vaskularne flore i prirodnih biljnih asocijacija.

Procjenjuje se kako na Zemlji postoji oko 250000 vrsta cvjetnica. Bez oprašivanja te biljke ne bi mogle postojati. U samo 10 posto slučajeva one se oprašuju vjetrom, a u preostalih 90% slučajeva uz pomoć insekata, među kojima u 90% slučajeva to obave pčele. Važnost ove pčelinje uloge je nemjerljiva obzirom na činjenicu da ona oprašuje oko 200 poljoprivrednih kultura. U programu za okoliš Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO) tvrdi se da od stotinu usjeva koji osiguravaju 90% svjetske potrebe za hranom, sedamdeset i jednog oprašuju pčele. Procjenjuje se da samo u SAD-u, vrijednost hrane nastale polinacijom pčelama iznosi preko 20 mlrd. američkih dolara godišnje. Na svjetskom nivou ta cifra iznosi gotovo 365 mlrd. američkih dolara, sasvim dovoljno da se i oni koji misle samo o novcu i profitu ozbiljno zabrinu.

Prema procjeni UNESCO-a uloga pčele u održavanju biološke ravnoteže oprašivanjem samonikle flore (tzv. indirektna korist kako je zovemo mi pčelari) je više od 20 puta značajnija od komercijalne vrijednosti pčelinjih proizvoda (med, pelud, propolis, matična mliječ, pčelinji otrov, uzgoj matica, prodaja paketnih rojeva te prodaja usluge oprašivanja).

Med, pelud, matična mliječ i propolis, kao izuzetno vrijedne hranjive i ljekovite tvari, nalaze se na vrhu ljestvice zdrave prirod-

ne hrane. Oni su prava riznica ljekovitih tvari koje se od davnina upotrebljavaju u narodnoj medicini za očuvanje i jačanje prirodne otpornosti organizma te su kao takvi vrlo cijenjeni i stavljeni na granicu između hrane i lijeka. Pravilnim uzimanjem pčelinjih proizvoda jačamo obrambene sposobnosti organizma, potičemo rast i razvoj, usporavamo procese starenja, štitimo organizam od infekcija, ubrzavamo oporavak nakon bolesti, potpomažemo čišćenje organizma i cirkulaciju krvi i konačno jačamo opću fizičku i umnu sposobnost našeg organizma.

Apiterapija podrazumijeva liječenje pčelinjim proizvodima. Temelji se na uporabi meda, peludi, propolisa, matične mliječi, voska i pčelinjeg otrova radi izlječenja određene bolesti.

Pčelarstvo se danas smatra osebujnim i pomalo čudnim hobi-jem. Pčelari su u stvari držaoci potpuno divljih i neudomaćenih stvorenja, koja, unatoč tome što ubadaju, obično smatraju svojim ljubimicama, mada ne baš kućnim. Pčela je jedina domaća životinja koja još nikako nije udomaćena. Čini se da ova grana poljoprivrede uopće ne prati tehnološki razvoj i brze promjene u suvremenom društvu pa za današnjeg urbanog čovjeka otuđenog od prirode ona sve više izgleda kao nekakav atavizam i ostatak prošlosti.

S druge strane, rastuća svijest o stanju u kojem se našla pčela i s kojim je suočen naš okoliš odnosno svijet, pojačao je interes za držanje pčela. Mnogi u pčelarstvu traže i nalaze povratak prirodi, a treći u tome otkrivaju zanimljiv hobi u kojem se može ostvariti zarada ili barem proizvodnja zdrave i ljekovite hrane. Pčelari zato sebe danas svrstavaju među čuvare prirode.

Za pčelare i njihovu obitelj pčela ima dodatni značaj. Pčelarenje kao hobi i dopunsko zanimanje predstavlja zdravu rekreaciju pa u pravilu pridonosi duljem i zdravijem životu pčelara. Pčelinjak, kao mjesto mira, zelenila, sunca i cvijeća često oporavlja i tijelo i dušu suvremenog čovjeka opterećenog današnjim nezdravim načinom života. Uz zujanje pčela čovjek se sjedini s prirodom, smiri i zaboravi na ružnu svakodnevicu. Svakodnevna fizička aktivnost u prirodi na svježem zraku i toplom suncu okrepljuje i osnažuje tijelo. Pčelinji ubodi koje pčelar u međuvremenu prima podižu njegovu otpornost, a blagonaklono djeluje čak i zrak iz košnice kojega pčelar udiše. Pčele oplemenjuju svog vlasnika tražeći od njega ljubav, znanje, trud, pažnju, upornost i točnost, radi čega su pčelari koji na ovaj način pristupaju svojim miljenicama u pravilu vrijedni, ali skromni, čestiti, moralni, savjesni i dobronamjerni ljudi.

Pčelari se danas dijele na hobiste (koji posjeduju do 20 pčelinjih zajednica), na one kojima je to dopunsko zanimanje (do 100-150 pčelaca) te na profesionalce kojima je pčelarstvo glavni ili isključivi izvor prihoda (preko 200 košnica). Komercijalno i profesionalno pčelarstvo razvijeno je u Novom svijetu (SAD, Kanada, Meksiko, Argentina, Australija i Novi Zeland, Indija, Južna Afrika) dok u Europi pa i kod nas prevladavaju obiteljska gospodarstva mahom u vidu dopunske djelatnosti. Također ih dijelimo na stacionarne i seleće pčelare te obzirom na specijaliziranu proizvodnju na proizvođače meda, matične mliječi, rojeva, uzgajivače matica itd. U Europi je pčelarenje tradicionalno dobro razvijeno, ali je i najviše pogođeno promjenama u prirodi i poljoprivredi. Najveći proizvođači i izvoznici meda su Španjolska, Grčka, Mađarska i Rumunjska, a najveći potrošači zapadne zemlje na čelu s Njemačkom koja je ujedno i najveći uvoznik meda. Idealni uvjeti za proizvodnju

meda nalaze se u područjima s puno sunca i dovoljno padalina kao što su npr. Provansa, dolina rijeka Po i Marica te napose cijela Panonska nizina.

U Novome svijetu, prvenstveno u Sjevernoj i Južnoj Americi te Australiji nastali su veliki pčelinjaci sa 20-100 tisuća košnica u kojima je, radi smanjenja troškova, količina ljudskog rada svedena na minimum. Naši pčelari ostaju zadivljeni promatrajući putem medija paletni način rada uz pomoć viljuškaraca, tegljače i ostala sredstva za transport ovih ogromnih pokretnih pčelinjaka, suvremeni način skladištenja te primjenu automatiziranih linija za vrcanje, topljenje voska i finalizaciju proizvoda. Uz bitno poremećen odnos između pčelara i pčele ovo suvremeno industrijsko pčelarenje, potpuno dehumanizirano, ali prilagođeno zahtjevima tržišta koje zahtijeva sve veću, kvalitetniju i jeftiniju proizvodnju, pretvorilo je

Slika 4: Pčelinjak u vrtu u urbanoj sredini⁵

⁵ The British Beekeepers Association (BBKA)

pčelu u običnu alatku za skupljanje meda i komercijalno oprašiva-
nje kultura. U ovakvom pčelarstvu nestali su i pčela i čovjek, ostao
je samo biznis. Zarađivanje na medu zahtjeva intenzivno iskorišta-
vanje pčela i manipulacije u kojima su pčele postale žrtvom nepri-
rodnih uvjeta života, nametnutih genetskih promjena i stresnog
načina transportiranja.

Hrvatska ima, obzirom na raznovrsnost klime, idealne uvjete
za tu plemenitu djelatnost osobito u međuriječju Drave i Save.
Sadašnji nivo pčelarske proizvodnje osigurava dovoljnu količinu
pčelinjih proizvoda za domaće potrebe, a smatra se, obzirom na
stanje relativno očuvanog i nezagađenog okoliša, da postoje dobri

Slika 5: Pčele u letu ispred košnice⁶

⁶ Ibid

uvjeti za udvostručenje proizvodnje i izvoz ovih zdravih, prirodnih i ekoloških proizvoda.

Mnogi vjeruju da danas pčela ne bi mogla opstati u prirodi bez pomoći ljudi - točnije pčelara pomoću kojih se s više ili manje uspjeha rasprostranila i održala na gotovo svakom dijelu planeta.

KAKO ČOVJEK ŠTETI PRIRODI I PČELAMA

U prirodi nema životinje koja je više ekološka od pčele.

Suvremeni način života, simbolično začet 1776.g., kada je James Watt usavršio svoj parni stroj, bitno je promijenio odnos čovjeka i njegove okoline. Prema Murray Bookchinu osnivaču socijalne ekologije: *“pljačkanje ljudskog duha koje uzrokuje tržište usporedivo je s pljačkanjem Zemlje koju uzrokuje kapital.”*

„Ljudsko društvo je bolesno, danas su ljudska bića opasno luda i vrlo bolesna vrsta koja se upustila u uništavanje prirode i planete koja ih održava u životu.“ (Eckhart Tolle – Moć sadašnjeg trenutka)

Danas postoji obilje znanstvenih dokaza kako čovječanstvo živi na neodrživ način. Čovjek je krenuo stranputicom, a možda se našao i u slijepoj ulici. Stanje u današnjoj proizvodnji hrane za tržište govori tome u prilog.

Pčelarstvo i pčela snose posljedice svih negativnih trendova u našem okolišu. Medonosna pčela, najbitniji opravičivač komercijalnih i ostalih kulturnih biljaka, dovedena je u tešku situaciju te je primorana boriti se za vlastiti opstanak. Broj pčelinjih zajednica u Sjevernoj Americi je u posljednjih pedeset godina opao na jednu trećinu. Pojava je danas aktualna na globalnom nivou. U Europi

su zimski gubici pčelinjih zajednica na nivou od teško podnošljivih 20-50%. Broj pčelinjih zajednica se u mnogim europskim državama kroz godine drastično smanjio, prvenstveno zbog pojave i širenja parazitarnih bolesti te zbog porasta troškova u pčelarenju. Tako je npr. savezna država Brandenburg, koja okružuje glavni grad Njemačke Berlin, nakon ujedinjenja 1989. g., ostala bez pčela, jer su pčelari na području bivše DDR radi neisplativosti masovno napustili svoje dotadašnje dopunsko zanimanje.

Devastacijom okoliša, uništavanjem i prenamjenom prirodnih staništa – šuma i livada te razvojem suvremene agrotehnike s monokulturama i uporabom pesticida, nestaju mnoge biljne i životinjske zajednice. Pčele su pri tome marginalizirane, u prirodi ih gotovo i nema, ostale su još sačuvane u novim umjetnim nastambama - košnicama pčelara u kojima su uz domestikaciju izložene širenju bolesti te lošoj pčelarskoj praksi osobito u suvremenoj profesionalnoj pčelarskoj proizvodnji. Ima li smisla sve to usporediti s drevnim slavonskim hrastom koji je predstavljao prirodno stanište za preko 150 životinjskih vrsta, od medvjeda pa do pčele.

Pčelarenje na taj način postaje sve manje isplativo i održivo. Pčelari nisu sposobni preuzeti odgovornost za ljudsku nebrigu i ekološke katastrofe u bioraznolikosti ovog planeta.

U posljednjih nešto više od pola milijarde godina na Zemlji je masovno izumiranje većeg broja vrsta nastupilo u pet navrata, a skupina uglednih znanstvenika u časopisu *Science Adventures* objavila je tvrdnju da je upravo u tijeku **šesto i najveće izumiranje vrsta** od posljednjeg masovnog izumiranja, onoga na prijelazu iz krede u tercijar, tijekom kojega su prije 65 milijuna godina s lica

zemlje nestali dinosauri. Ovo takozvano Holocensko masovno izumiranje započelo je prije 11 - 12 tisuća godina pojavom današnjeg čovjeka, koji je i prije razvoja industrije i tehnologije već uspio postati zaslužnim za istrebljenje brojnih životinjskih vrsta.

Dolaskom industrije i globalnog zatopljenja, brzina izumiranja višestruko se ubrzala. Prema istraživanju biologa s američkog Sveučilišta Stanford izumiranje sisavaca ubrzalo se 20 do 100 puta. Po njima čovjek je zbog migracija i rasta stanovništva smanjenjem prostora na kojima životinje i biljke obitavaju, zagađivanjem i devastacijom okoliša te uzrokovanjem klimatskih promjena od 1.500. godine do danas izazvao potpuni nestanak najmanje 77 vrsta sisavaca, 140 vrsta ptica i 34 vrste vodozemaca. Procjenjuje se da svake godine u svijetu bez velike buke i fanfara izumire 100-tinjak tisuća biljnih i životinjskih vrsta te da će ih tijekom sljedećih 20 godina izumrijeti gotovo pola milijuna. Ugroženo je više od 10% ptica i sisavaca, oko 8% biljaka, 5% riba i više od 20% slatkovodnih vrsta. Neke znanstvene procjene pokazuju da će gotovo polovica danas postojećih vrsta izumrijeti do 2100. godine. Unutar samo tri generacije, čovječanstvo bi moglo ostati bez većine bioraznolikosti na koju je naviklo. No, iako se radi o lošim vijestima po čovječanstvo i po vrste koje će izumrijeti, postoje i dobre vijesti po život na Zemlji: svako masovno izumiranje do sad potaklo je ubrzanu evoluciju novih vrsta, i svojevrsni evolucijski napredak, poput onog koji je nakon izumiranja dinosaura doveo do uspona čovjeka.

Pčele su milijunima godina uspješno preživljavale u prirodi bez utjecaja čovjeka na njihovu oprašivačku i sakupljačku ulogu. Kada je čovjek otkrio vrijednost pčele kao proizvođača meda i voska, započeo je eksploataciju divljih pčela i njihovu postupnu domesti-

kaciju. Zahvaljujući uglavnom djelovanju čovjeka, danas se pčela susreće sa znatno većim brojem različitih promjena u svojoj okolini na koje se ne stigne prilagoditi. Premještanjem pčela iz svojih prirodnih staništa, domestikacijom i čestim seljenjem u područja s drugim klimatskim uvjetima, pčele su izgubile neke vlastite obrambene mehanizme i postale su ovisne o čovjeku.

Bioraznolikost okoliša je možda najvažniji čimbenik u prirodnom prehrambenom lancu. Pčele danas u mnogim zemljama doslovno gladuju. Nestašica peludi i nektara u prirodi negativno se odražava na mogućnost preživljavanja odraslih pčela kao i legla pa direktno uvećava gubitke pčelinjih zajednica. Za održivost pčele od velikog je značenja raznolikost peludi, odnosno cvjetnica u svom okruženju. Konkretno, nedostatak peludi dovodi pčelu u stanje stresa, a neodgovarajuća peludna paša na monokulturi jedan je od glavnih faktora nestajanja pčela u svijetu.

Otkrićem pokretnog saća odnosno okvira, satne osnove, vrcaljke i ostale opreme bez kojih se današnje pčelarstvo ne može zamisliti, novonastalo racionalno i sve više komercijalno pčelarstvo doživjelo je svoj procvat te je postupno zamijenilo pčelarenje pletarama i ostalim košnicama s nepokretnim saćem. Današnji čovjek je kao pčelar postao najveći prijatelj ali ujedno i najveći neprijatelj pčela koji iz neznanja, sebičnosti i uskogrudnosti te radi kratkoročne koristi, svake godine čini pčelama više štete od bilo kojeg nevremena, štetočina i bolesti zajedno.

Zbog promjena u okolišu, poljoprivredi te napose u društvu, pred pčelarima ali i pred pčelom su danas novi izazovi. Danas u Baranji i šire možemo promatrati nasrtanje suvremene agrotehnike i civilizaci-

je koja pčele tjera u zabiti dravskih i dunavskih ritova kao posljednja utočišta i oaze netaknute prirode. Dobar primjer ovih zloslutnih promjena predstavlja ne tako davni nestanak negdašnjih hrastovih šuma u Slavoniji koje su se nemilice sjele od druge polovine 19. stoljeća za potrebe pilana i strojeva, željeznice i parobroda. (dodatak br. 3)

Slika 6:
Kako je nekad izgledala livada...⁷

Slika 7:
...kako izgleda danas...⁸

Slika 8:
A kako će možda izgledati u
budućnosti...⁹

⁷ Simon Sun, FLICKR, 2011, Creative Commons BY 2.0

⁸ Neil Palmer, CIAT, 2012, Creative Commons, BY-NC-SA 2.0

⁹ Daniel Fernandez Parra, FLICKR, 2007 Creative Commons BY 2.0,

DODATAK BR. 3

Uništavanje naših šuma (Ignjat Novaković, Markušica, HP 3/1931)

Temeljito uništavanje naših starodrevnih šuma i pustara, započelo je u našoj okolini godine 1929. To su bile vlastelinske šume, koje su pokupovale neke strane firme, i sad ih krče jednu za drugom. Za njima se povadaju i naše zemljišne zajednice, krčeći i uništavajući i naše općinske šume veleći da šuma na treba.

Te su se šume prostirale od naše Markušice do sela Jarmine, Mrzovića, Kešinaca, Koritne, Koprivne i Laslova i sačinjavale su pravi Eldorado za pčelarstvo svih okolnih sela, a sada će eto tome vjekovnom pčelarskom eldoradu za navijek odzvoniti. Te su se šume odavno pomalo sjekle, ali su do sada mlađe odgajane, a sada se na čisto iskorjenjuju i pretvaraju u gole oranice.

U spomenutim je šumama bilo na hiljade lipa i bagrema, trešanja i divljaka (divlje voće), a o hrastovima, brijestovima, jasenovima, grabovima, topolama, vrbama i drugom raznovrsnom drvlju i grmlju da i ne govorim. Sve je to naizmjenice cvalo i našim pčelicama davalo obilne hrane od samog proljeća do kasne jeseni. U tim je šumama i stoka imala vjekovnu pašu i zaklon ljeti od vrućine, a zimi od rđavog vremena. A nada sve iz tih se ogromnih šuma – kojih je bilo na hiljade rali – raznosio ogrijev i raznovrsna građa po cijeloj zemlji. Sad će to sve za par godina iščeznuti i onda će se tek vidjeti koliko su te šume koristile čovječanstvu i kako će se bez njih teže živjeti. Pčelarstvo će u cijeloj okolini, do koje su spomenute šume dopirale, pasti na najniži stupanj svoga dojakošnjega napredovanja, jer na golim oranicama u koje su bivše šume pretvorene, neće biti ni deseti dio one pčelinje paše, koje su im bivše šume sačinjavale. Pčelari iz cijele okoline bivših šuma uzdisati će dokle god su živi, sjećajući se, kako su im trudoljubive pče-

lice već u rano proljeće čim procvate ljeska i drijen, topola i šumska iva (rakitovina), jagorčina i ljubičica – marljivo radile i napredovale. A kad je kasnije procvale i sve ostalo drvlje, onda su im se pčelice marljivo rojile i med sabirale u izobilju. Toga mi više nemamo, i za tim ćemo tugovati, a mnogi će i volju izgubiti za daljnje pčelarenje.

No ne samo da će pčelari kukati, nego će kukati i drvodjelski zanatlije: kolari, bačvari, tesari itd.. Bez drveta ne možemo graditi ni kuća, ni zgrada, ni željezničkih puteva, ni brodova, ni običnih kola, ni buradi, ni bezbroj raznovrsnih manjih sprava ni alata, pa čak ni šibica sa kojima svijet potpaljuje vatru i svjetlo, a od ogrjeva da i ne govorim, koji se od pamtivijeka sa drvetom podmiruje i na kom se kuha i peče naše jelo.

Pčelari trebaju samo pašu za pčele, ali spomenuti zanati trebaju drvo, koje se ničim drugim zamijeniti ne može. Za odgoj mladih šuma treba najmanje 50-100 godina, a za toliko godina treba se napatiti da se s tim odgajanjem odmah otpočne. Danas eto ruše šume naprečac, a ona je potrebna ljudstvu kao god i naša hrana i voda.

Sa ovim retcima završujem ovaj članak, koji neka bude ujedno i na vječnu uspomenu naših bivših starodrevnih šuma i pustara.

ZAŠTO NESTAJU PČELE

*„Nestanu li pčele sa planeta Zemlje,
čovjeku kao vrsti ostaje još oko četiri godine života.»*

misao pripisana Albertu Einsteinu

Uvećanje stanovništva na Zemlji, industrijalizacija, zagađenje, urbanizacija, globalizacija i sve ostalo što je izrodila naša civilizacija

i (ne)kultura negativno se odražava na stanje u biljnom i životinjskom svijetu i našem okolišu s direktnim posljedicama na položaj, broj i kondiciju pčelinjih zajednica. Uz klimatske promjene, uništavanje i preobrazbu prirodnih staništa pčela u poljoprivredne površine, smanjenje bioraznolikosti te suvremeni i sve izraženiji uzgoj poljoprivrednih kultura u monokulturi, glavnim krivcima se smatraju pesticidi, uzgoj GMO kultura u pojedinim zemljama te sve prisutniji nehumani način pčelarenja uključujući seljenje te zaštitu i liječenje pčela. Dugotrajni utjecaj navedenih čimbenika svakako ima veliki značaj na pogoršanje uvjeta u kojima pčele vrše svoju oprašivačku ulogu te u krajnjoj liniji i na samo održavanje pčelinje zajednice na životu.

Splet i međusobni utjecaj ovih okolnosti doveo je do pojave koju su znanstvenici nazvali sindrom nestajanja pčelinjih zajednica (eng. Colony collapse disorder ili skraćeno CCD).

Pod pojmom **sindroma nestajanja pčelinjih zajednica** (CCD) podrazumijeva se nestanak, gubitak i/ili znatno smanjenje broja odraslih pčela izletnica u košnicama bez ostataka mrtvih pčela. U košnicama se uz normalne količine meda obično nađe matica sa zdravim leglom i nedovoljnim brojem mladih tek izlegnutih pčela. Propale zajednice su prije toga bile uobičajene snage i brojnosti bez vidljivih znakova bolesti ili nekih drugih poremećaja.

Zemlja u kojoj je prvo zabilježena ova pojava bile su SAD, a u međuvremenu se ona proširila odnosno zabilježena je gotovo u svim dijelovima svijeta. Broj pčelinjih zajednica u SAD-u pao je s pet na današnjih dva i pol milijuna. Od prosinca 2006. godine pčelari su u SAD-u počeli bilježiti gubitke od 30-90%, odnosno

od ukupno 2,4 milijuna pčelinjih zajednica u zemlji, njih oko 750 tisuća propalo je samo tijekom te zime.

U SAD-u iznajmljivanjem pčelinjih zajednica poljoprivrednicima za oprašivanje nasada na velikim proizvodnim površinama pčelari godišnje zarade znatno više nego od same prodaje pčelinjih proizvoda. Najveći ekonomski značaj oprašivanja koje vrše medonosne pčele imaju plantaže badema u Kaliforniji koje zauzimaju 324 tisuće hektara. Svake godine, u razdoblju od listopada do veljače, oko 1600 pčelara iz svih dijelova SAD-a doseljavaju $\frac{3}{4}$ od ukupnog broja pčelinjih zajednica u državi da bi svega dva tjedna oprašivale što veći broj cvjetova u cvatu na približno 90 milijuna stabala badema. Radi tog kratkog razdoblja cvatnje i oprašivanja, pčele koje se dovoze nekada i sa 20000 km udaljenosti budu i te kako pod stresom. Kao naknadu za oprašivanje njihovi vlasnici su u 2013. godini dobili 150-200\$ po košnici što im je postao najvećim prihodom u sezoni. Nakon badema, pčelari nastavljaju put sa zajednicama na oprašivanje nasada višanja, šljiva i avokada u Kaliforniji, nasada jabuka i višanja u državi Washington, dalje prema Sjevernoj i Južnoj Dakoti, gdje oprašuju polja lucerne, suncokreta i djeteline i potom se sele radi zimovanja u toplije države.

Gubici pčela u SAD-u uvelike se povezuju s tvrtkom Monsanto, međunarodnom korporacijom koja djeluje na području poljoprivrede i biotehnologije kao najveći svjetski proizvođač herbicida i genetički modificiranog sjemena. Najviše kontroverze vezane su uz korištenje tzv. neonikotinoidea koji se koriste pri zaštiti sjemena kukuruza, soje i suncokreta za koji je utvrđeno da uzrokuju smetnje u radu živčanog sustava pčela i ostalih kukaca.

U europskim državama broj pčelinjih zajednica se kroz godine drastično smanjio, prvenstveno zbog pojave i širenja parazitarnih bolesti i zbog porasta troškova u pčelarenju, osobito u Irskoj, Belgiji, Francuskoj, Nizozemskoj, Grčkoj, Italiji, Portugalu i Španjolskoj te nešto manje u Švicarskoj i Njemačkoj.

Prema podacima Hrvatskog pčelarskog saveza među evidentiranih 12000 pčelara s 300000 pčelinjih zajednica godišnji gubici se kreću na nivou od tolerantnih 16-27%. Osim nepovoljnih klimatskih prilika kao glavni uzroci gubitaka smatraju se bolesti i nametnici, uporaba pesticida i loša pčelarska praksa.

Radi praćenja točnih i kvalitetnih rezultata vezanih uz nestajanje pčelinjih zajednica, kao i utvrđivanje razloga pojava i pronalaženja potencijalnih rješenja za to stanje, 2008. godine u Bernu, u Švicarskoj, osnovana je međunarodna neprofitna organizacija za sprječavanje nestajanja pčelinjih zajednica, COLOSS (Prevention of Honey Bee Colony Losses), čija je zadaća poboljšanje dobrobiti pčela na globalnoj razini.

U Aziji je posljednjih godina također zabilježena pojava sindroma nestajanja pčelinjih zajednica. U Japanu je kod 25% pčelara evidentiran značajan gubitak pčelinjih zajednica. Iako Japan uvozi velike količine meda, pčele imaju i te kako značajnu ulogu u oprašivanju velikog broja usjeva različitog voća i povrća. Zanimljiv je slučaj u Kini (200 tisuća pčelara sa 6 milijuna košnica), točnije u provinciji Sichuan gdje su u pojedinim područjima pčele i ostali kukci oprašivači u potpunosti nestali zbog neumjerene uporabe insekticida. Ljudi su tamo primorani u proljeće financijski isplative

vočke ručno oprašivati, cvijet po cvijet, s isto tako sakupljenom peludi.

UN-ov program za okoliš (UNEP) objavio je 2011. studiju prema kojoj je masovno uginuće pčelinjih zajednica vjerojatno dio šire, skrivene prijetnje svim kukcima oprašivačima koja se predstavlja s desetak uzroka među kojima su najvažniji pad broja cvjetnica, klimatske promjene, širenje bolesti i parazita, upotreba pesticida te onečišćenje vode i zraka. Vodeći autor izvješća Peter Neumann, iz švicarskoga centra za istraživanje pčela, upozorio je da se čovječanstvu loše piše, iako za sada još uvijek nema neposredne prijetnje oprašivačkom katastrofom.

Svakako je zabrinjavajuće što u cilju prevencije i pravovremenog saniranja stanja na globalnom nivou na oprašivačku krizu pojedini znanstvenici ukazuju još od sredine 80-ih godina prošloga stoljeća, što nažalost nije naišlo na dovoljan odaziv u javnosti.

Očito je za sve kriv čovjek, to jedino misaono i svjesno biće na Zemlji koje je stvarajući ovu civilizaciju te današnju suvremenu poljoprivredu sebe imenovalo najaktualnijim neprijateljem pčela.

Pesticidi su, unazad nekoliko desetljeća, postali nezamjenjivi dodatak u suvremenoj poljoprivrednoj proizvodnji. Uporaba herbicida dovela je do uništenja mnogih biljnih vrsta koje su pčelama predstavljale izvor hrane. To je napokon bio i glavni razlog širenju mnogih invazivnih vrsta po oranicama, a potom i po šumskim staništima. Glavni uništavači pčela su ipak insekticidi među kojima su u širokoj upotrebi organofosfati, karbamati i piretroidi na čelu sa neonikotinoidima.

Sve globalne korporacije za proizvodnju pesticida još prije 17 godina, uvrstile su u svoju proizvodnju neonikotinoide kao paletu vrlo učinkovitih insekticida s manjom toksičnosti za čovjeka i sisavce. Ta su sredstva više od 6.700 puta otrovnija od klasičnog DDT-a. Tek od 2006. godine, kada su gubici pčelinjih zajednica diljem svijeta dosegli 50% od ukupnog broja zajednica, počelo se istraživati kakav zapravo utjecaj pesticidi imaju na ponašanje pčela i da li su oni odgovorni za pojavu sindroma nestajanja pčelinjih zajednica. Početak prodaje neonikotinoida ugrubo se poklapa s pojavom masovnog nestajanja pčelinjih zajednica u brojnim europskim i američkim državama.

Najčešći način na koji medonosne pčele i ostali oprašivači usjeva dolaze u kontakt s pesticidima jest direktnim kontaktom s tretiranim usjevom, zatim putem peludi i nektara iz cvjetova usjeva tretiranih osobito sistemskim pesticidima iz grupe neonikotinoida koji su danas u širokoj upotrebi. Treći način jest sakupljanjem i unošenjem u košnicu kapljica vode iz pazuha i vrhova lišća izlučenih tijekom noći iz pora biljaka čije je sjeme tretirano.

Imidakloprid, neonikotinoid proizvod tvrtke Bayer CropScience, kod nas poznat pod nazivom Gaucho od 1996. postao je najkorišteniji neuro-aktivni insekticid na svijetu. Studije provedene posljednjih godina pokazale su izrazitu otrovnost prema pčeli te potencijalno trovanje i kod najmanjeg doticaja pčela s tim insekticidom. Količine pronađene u peludi i nektaru tretiranih usjeva izazivaju kod pčela dezorijentiranost, odnosno poteškoće pri povratku u košnicu i time smanjeno oprašivanje usjeva. Pčele postaju osjetljivije na razne virusne infekcije na koje su inače otporne uz

sporiji razvoj ličinki i konačno sa smanjenom mogućnosti samoodrživosti zajednice.

Istraživanja i procjene rizika od opasnosti utjecaja neonicotinoida na medonosne pčele i ostale oprašivače pri sub-letalnoj dozi, koje je objavila Europska agencija za sigurnost hrane, uvjetovale su izglasavanje dvogodišnjeg moratorija kojim se ograničava uporaba neonicotinoida u tretiranju usjeva koje oprašivači ne oprašuju, kao i potpuna zabrana tretiranja sjemena neonicotinoidima i prodaje poljoprivrednicima početnicima, u svrhu zaštite i oporavka zajednica medonosnih pčela i ostalih oprašivača. Moratorij je na snazi od 1. prosinca 2013. godine. SAD se nisu pridružile moratoriju uz obrazloženje da ključni uzroci pomora pčela još nisu jasno utvrđeni, odnosno da nije dokazano da su pesticidi glavni problem. Naime, australske pčele pošteđene su masovnog pomora iako poljoprivrednici u toj zemlji također koriste neonicotinoide, dok francuske ugibaju unatoč tome što su ondje uvedena ograničenja primjene pesticida još 90-ih godina. Očito da je stručna i pravna borba još u tijeku.

Pored prekomjerne uporabe pesticida u suvremenoj poljoprivrednoj proizvodnji, najvećim krivcem za pojavu CCD-a smatraju se različiti **novi patogeni uzročnici bolesti pčela i pčelinjeg legla** (virusi, bakterije i gljivice, krpelji i insekti). Slabljenjem organizma odnosno pojavom imunodeficijencije kako pojedine pčele tako i cijele pčelinje zajednice postaju podložnije pojedinim bolestima. Smanjenje imunološkog odgovora pčele posljedica su pak stresova koje ona svakodnevno trpi kao što su npr. slaba i nekvalitetna prehrana, trovanja pesticidima i lijekovima te neodgovarajuća pčelarska praksa. Tako se npr. grinja *Varroa destructor* smatra jednim

od najznačajnijih uzročnika pojave CCD-a. Zanimljivo jest da je za ovu nametničku bolest pčela i pčelinjeg legla, koja se u Europi pojavila prije 40-tak godina krivac isključivo pčelar koji je svojim nemarom prilikom prijevoza pčelinih zajednica europskih pčela kroz Rusiju i Kinu na njih igrom slučaja prenio grinje s domaćina azijske pčele (*Apis cerana*) na kojem je ovaj parazit inače živio u mirnom odnosu. Danas pčelari diljem svijeta izuzev Australije ulažu velike napore u liječenju ove nametničke bolesti za koju naša pčela još nije razvila otpornost.

Po definiciji, **domestikacija** je proces u kojem se populacija određenih živih organizama mijenja na genetskoj razini kroz generacije selektivnog uzgoja, pri čemu je cilj naglasiti one osobine organizma od koje će najviše koristi imati ljudi, a izgubiti one osobine koje im omogućuju život u divljini. Pčela prolazi kroz taj proces od vremena kada je čovjek donio kući prvi roj. Kroz uzgoj pčelari nastoje držati pčelu pod svojom kontrolom. Danas se taj proces ubrzava, sa sve većim zahtjevima za selekcijom pčela na osobine poželjne u današnjem profesionalnom pčelarstvu okrenutom zahtjevima tržišta. Pčelari žele marljivu i mirnu pčelu otpornu na bolesti, pčelu koja se ne roji i mirna je na saću. Selekcijom na nabrojana svojstva, pčelu se prilagođava potrebama čovjeka, a udaljava od njenih prirodnih obilježja koja je evolucijski razvila preživljavajući u šumi.

Hranidba pčela mednom zamjenicom je postala uobičajena i raširena praksa u komercijalnom pčelarstvu, ponajviše kao mjera financijske uštede. Neka istraživanja kreću se u smjeru povezivanja hranidbe visoko fruktoznog kukuruznog sirupa koji pčelari koriste kao zamjenu za med koji izuzimaju iz košnica, s pojavom sindroma

nestajanja pčelinjih zajednica. Takvom hranidbom pčele ne dobivaju potrebne nutritivne tvari koje se prirodno nalaze u medu i koje pčelama osnažuju imunološki sustav i pomažu im u borbi protiv patogena i otrova iz nekih pesticida.

Jedan od problema je *seleće pčelarstvo*, gdje se veliki broj pčelinjih zajednica nalazi na malom prostoru, što pogoduje brzom širenju bolesti. Uz to, dugotrajna i česta seljenja smatraju se napornim i stresnim za pčele i njihove zajednice, čineći ih manje otpornima na različite bolesti i poremećaje. Zbog povećane potrošnje i intenzivnog vrcanja meda, pčele koje se sele često potroše zalihe hrane ili budu hranjene šećernim zamjenicama koje po svojoj nutritivnoj vrijednosti ne mogu zamijeniti hranjive tvari iz peludi i nektara sa cvjetova biljaka u prirodi.

Velike površine *prirodnih staništa* pretvorena su u urbana središta ili u poljoprivredne površine. Za potrebe sve većeg broja stanovnika na Zemlji stalno se osvajaju i iskrčuju nova područja pod šumama i livadama. Čovjek je uništio odnosno iskrčio gotovo polovicu kišnih, tropskih šuma, godišnje u svijetu se iskrči prašuma veličine Francuske. Nestajanjem biljaka cvjetnica koje su izvori hrane za pčele stvaraju se prave pustinje u njihovoj ispaši. Tako pčelari alpskog područja svoje nepregledne livade danas zovu „*zelenim pustinjama*“ jer se na njima stalnim košenjem i baliranjem sijena ne dozvoljava cvatnja. Urbanizacijom se prirodna staništa izoliraju i fragmentiraju, onemogućavajući pčelama lakše pronalaženje hrane i dovoljnu količinu biljaka koje bi mogle oprašivati, kao i prostore na kojima mogu osnovati novu zajednicu. Osim pčela, uništavanje prirodnog staništa je uzrok nestanka i velikog broja drugih životinjskih i biljnih vrsta.

Kao posebna priča nameću se *klimatske promjene* u vidu globalnog zatopljenja i sve ekstremnijih vremenskih prilika koje se negativno odražavaju kako na biljke tako i na pčele, dovodeći ih u stanje stresa.

U suvremenoj industrijskoj proizvodnji *monokultura* je postala jedna od najraširenijih načina uzgoja radi ostvarivanja visokih prinosa uz minimalni rad. Kada je riječ o utjecaju na tlo i okoliš, za uzgoj u monokulturi ipak se veže više negativnih predznaka. Pčele su prisiljene oprašivati samo određenu vrstu biljke u određenom vremenskom razdoblju. Zbog jednolične prehrane one žive u uvjetima nedostatka određenih hranjivih tvari poput proteina i esencijalnih aminokiselina što često predstavlja stres za njih s posljedičnim slabljenjem imunološkog sustava prema bolestima i otrovima.

Da u budnoj Europi može doći do sukoba ekološkog interesa pokazuje primjer u Njemačkoj. Tehnologija proizvodnje energije iz kukuruza toliko je napredovala da se kukuruz u pojedinim sjevernim pokrajinama sije isključivo za tu proizvodnju. Pripremu tla i sjemena prati potpuna primjena herbicida i neonikotinoida pa je pčela koja posjećuje cvat kukuruza zbog peludi osuđena na smrt.

Prehrana iz peludi cvjetova različitih biljnih vrsta, za razliku od prehrane iz peludi iz cvjetova u monokulturi, poboljšava neke funkcije imunološkog sustava, povećava tjelesnu masu pčela, povećava aktivnost glukozne oksidaze i doprinosi poboljšanju antiseptičkih svojstava te zaštite od virusa i patogena unutar košnice.

Genetski modificirani usjevi su biljke koje se koriste u poljoprivrednom uzgoju i čiji je DNA genetskim inženjeringom promijenjen u svrhu poboljšanja i uvođenja novih osobina same biljke,

koje se ne pojavljuju prirodnim putem. I dok još nema znanstvenih dokaza da GM hrana ima negativan utjecaj na zdravlje ljudi, sve su češća nagađanja da GM usjevi kukuruza imaju određenu ulogu u trovanju pčela. Tako npr. u genetski modificirani kukuruz MON810, proizvod tvrtke Monsanto, unesen je gen bakterije *Bacillus thuringiensis* koji proizvodi Bt toksin koji je otrovan za kukce iz porodice leptira i moljaca i koji omogućuje biljci proizvodnju proteina škodljivog za kukce koji se njime hrane. Unošenjem gena koji u sebi sadrže obilježja insekticida u genom biljke i njezinim rastom oni se repliciraju u svaku njezinu stanicu, a naposljetku i u pelud čijom konzamacija dovodi do otrovanja pčela i njenog legla.

KAKO POMOĆI PČELAMA

*„Ukoliko cijelo čovječanstvo nestane,
svijet se ponovo može regenerirati u ravnotežu
u kome je postojao prije deset tisuća godina.
Ukoliko bi insekti nestali, okoliš bi se urušio i nestao.“*

E.O. Wilson

Radi promicanja, poticanja i unapređenja održivog ekonomskog, okolišnog i društvenog razvoja biolozi, ekolozi i zaštitari te ostali čuvari i ljubitelji prirode među koje spadaju i pčelari podigli su dosta prašine u tzv. civiliziranom svijetu, koji je našem okolišu stvorio i još stvara sva moguća zla. Rješenja koja nudi naša civilizacija, vođena logikom profita i aktualnom politikom su parcijalna, kratkoročna i često samo deklarativna. Sve dosadašnje mjere zaštite okoliša pokazale su se nedovoljnima kada su u pitanju problem devastacije prirode i uništavanje života na Zemlji. Neuvažavanje

prirodnih zakonitosti te nepoštivanje osnovnih moralnih načela osnovni su uzrok tome.

Industrija, promet, urbanizacija i suvremena poljoprivreda svakodnevno mijenjaju naš okoliš, umanjuju šume i ostala prirodna staništa mnogih životinjskih i biljnih vrsta, među njima i pčela. Prirodna raznolikost agro-eko sustava u našem okruženju je znatno smanjena, a krajolikom danas dominiraju sve veće površine pod monokulturom gdje se sve ostalo samoniklo bilje, osim usjeva, smatra korovom. Zbog plodoređa, usjevi se rotiraju, što ima velike negativne posljedice na formiranje stabilne populacije oprašivača u prirodi.

Zbog tih razloga i paralelne domestikacije, bez pomoći pčelara pčela više nije sposobna opstati ne samo u promijenjenoj prirodi nego niti u suvremenim košnicama.

Američki stručnjaci ističu da će pčelarska i oprašivačka industrija postati ekonomski neisplativa ako se gubici pčela zadrže na sadašnjim razinama od 33%. Stoga smatraju da je krajnje vrijeme da se nešto poduzme kako bi se zaustavio ovaj pomor prije nego što izazove veliku poljoprivrednu krizu.

Kako uopće pomoći pčeli i pčelarima?

Pravog rješenja zapravo nema, nema povratka na staro, današnji svijet koji juri u budućnost može se usporediti s brodom bez kormilara. Čovjek mora shvatiti da je pčela neophodna, ne samo za normalno funkcioniranje agro-ekološkog sustava nego i za opstojnost samog čovjeka. Kao društvo obavezni smo ozbiljno shvatiti problem nestanka prirodnih oprašivača u agro-ekološkom su-

stavu te još ozbiljnije raditi na poboljšanju istog. Nadalje, u cilju sprječavanja daljnjeg smanjivanja populacija prirodnih oprašivača potrebno je intenzivnije početi s primjenom ekoloških principa u ratarskoj proizvodnji.

Kvantni skok u evoluciji svijesti je naša jedina mogućnost da kao vrsta preživimo. (Eckhart Tole, Moć sadašnjeg trenutka).

Po pitanju ekološke svijesti trebali bi uraditi načelno nešto na globalnom nivou, nešto više u svom dvorištu, a najviše svatko od nas u svojoj svijesti. Znanstvenici nastoje otkriti što najviše ugrožava pčele, međutim, oko tog pitanja još uvijek ne postoji konsenzus pa tako ne postoje ni jedinstvena rješenja.

Zabrana opasnih pesticida samo je jedan od načina borbe protiv pomora pčela. Najveća odgovornost ostaje na čovjeku i njegovoj svijesti u kojoj mjeri i namjeri će koristiti određene pesticide. Nesavjesno ponašanje može dovesti do velikih uginuća bitnih oprašivača, a time i znatnih posljedica za pčelare, uzgajivače, a u konačnici i za prehrambenu industriju. Kako bi se sačuvali oprašivači i time omogućilo nesmetano oprašivanje usjeva, potrebno je educirati poljoprivrednike o načinima i vremenskom razdoblju korištenja pesticida u tretiranju usjeva te o vrijednosti i značenju oprašivača u proizvodnji hrane. Zbog svog otrovnog djelovanja, sistemski pesticidi neonikotinoidi su u nekim državama Europske Unije već zabranjeni ili im je ograničena uporaba, a isto se razmatra primijeniti i na ostale države diljem svijeta koje su pogođene sindromom nestajanja pčelinjih zajednica.

Očuvanje i širenje prirodnih staništa predstavlja, s ekonomskog i ekološkog stajališta, razvoj i dobro za veliki broj biljnih i životinj-

skih vrsta i agrikulture u cjelini. Pri tome je izuzetno važno ne izgubiti iz vida zaštitu cjelokupne pčelarske proizvodnje na čelu s medonosnom pčelom kao najučinkovitijim oprašivačem u agro-eko sustavu i jedinim proizvođačem zdrave i ljekovite hrane za čovjeka.

Očuvanje stabilnog broja zajednica medonosnih pčela i ostalih divljih oprašivača predstavlja održivu poljoprivrednu proizvodnju različitih usjeva bitnih za ljudsku prehranu. U osnaživanju i očuvanju pčelinjih zajednica bitno je pratiti pravila dobre pčelarske prakse kako bi se poboljšalo opće zdravlje pčela.

Medonosnoj pčeli i ostalim oprašivačima potrebno je omogućiti različitost u prehrani uzgojem i sadnjom različitih biljnih vrsta ne samo na poljoprivrednim površinama nego i uz prometnice te u urbanim sredinama, u vrtovima, na balkonima i sl.

Kada bi preskočili samo jednu košnju, pogotovo u proljeće, učinili bi revolucionarni iskorak prema očuvanju ostataka pčelinje paše koje čine površine koje se ne koriste pri intenzivnoj ratarskoj proizvodnji.

Put prema zdravoj budućnosti i očuvanju pčelinjih zajednica počinje uzgojem zdrave organske hrane. Budućim generacijama čovjeka one će predstavljati put u zdrav život bez trovanja.

„Čuvajmo Zemlju i prirodu na njoj, jer ih nismo naslijedili od svojih predaka, nego smo ih posudili od svojih potomaka!“ (misao koja se pripisuje indijanskom poglavici Biku Koji Sjedi 1831-1890)

Literatura:

- BARIĆ, A. (2014). Ritualna uloga pčelarstva u egejskom brončanom dobu, Diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagreb
- CRAMP, D. (2012). Pčelarstvo, Leo-commerce, Rijeka
- ČAGALJ, D. (2014). Globalni utjecaji na promjene u populaciji pčelinjih zajednica medonosnih pčela. Diplomski rad, Poljoprivredni fakultet u Osijeku
- DUNDOVIĆ, M. (2014). Kriza biopolinatora u agro-eko sustavu, Završni rad, Poljoprivredni fakultet u Osijeku
- IMHOOF, M. (2012). More than honey, dokumentarni film, Švicarska
- KATALINIĆ, J. (1968). Pčelarstvo, Znanje, Zagreb
- KOVAČIĆ, S. – PAŠIĆ, I. (2006). Iz prošlosti baranjskog pčelarstva, Godišnjak Ogranka MH Beli Manastir
- KOVAČIĆ, S. Povijesni razvoj pčelarstva u Hrvatskoj, neobjavljeni rad za potrebe projekta HPS-a „hrvatski med“, kod autora
- MARKUS, T. (2010). Od divljeg prirodnog Svijeta do industrijskih velegradova: Ekološka povijest ljudskih društava, Hrvatski institut za povijest, Zagreb,
- PUŠKADIJA, Z., ŠTEFANIĆ, E., LUŽAIĆ, R. (2001). Suvremeni problemi oprašivanja u agro-eko sustavu, Poljoprivredni fakultet u Osijeku
- SRŠAN, S., KOVAČIĆ, S., FIŠER, M. (2011). 130 godina Hrvatske Pčele, Hrvatski pčelarski savez, Zagreb
- TASIĆ, V. (1996). Pčele i pčelari, Slog, Podgorica
- TOLLE, E. (2003): Moć sadašnjeg trenutka, VBZ, Zagreb

PRILOG POZNAVANJU VREMENSKIH I KLIMATSKIH OBILJEŽJA BARANJE

Daška Osonjački
daskaosonjacki@gmail.com

Sažetak: Kako bi lakše pronašao odgovore o održanju i regeneraciji života u Baranji svakome tko se nađe zbunjen mozaikom koji se razvija u ovim istočnim krajevima dovoljno je osvrnuti se oko sebe. Odgovor je jednostavan - ovdje sve uspijeva, pa tako i život. Klimatska obilježja Baranje najbliža su značenju pojma kontinentalnosti. Od temperatura koje u svojim maksimuma nadmašuju i one u primorskim gradovima pa do suša kakvih se ne bi posramili ni neki dalmatinski otoci. Kako se onda u sve to uklapaju polja kakvima se može podičiti samo baranjska ravnica? Do nekih odgovora dolazimo klimatskim podatcima.

Ključne riječi: klima, klimatska obilježja, vremenska obilježja, Baranja

Uvod

U analizi klimatskih karakteristika opravdano je krenuti od šire slike kako bi što uspješnije mogli iz općih zakonitosti izdvojiti specifičnosti pojedinog prostora. Prostor Baranje u osnovnim obilježjima klimatski ne odudara od ostatka kontinentalne Hrvatske. Klimatski faktori poput smještaja u umjerenim geografskim širinama,

položaja na rubu Panonske zavale, na relativno velikoj udaljenosti od velike vodene mase Atlantskog oceana, zajednički su cijeloj kontinentalnoj Hrvatskoj isto kao što je to i oznaka Cfb za umjereno toplu kišnu klimu s toplim ljetima. Međutim, krenemo li u malo dublju analizu, javljaju se i neke klimatsko – meteorološke specifičnosti, krajnjeg istoka Hrvatske, Baranje. Dodatnim superlativima tako možemo naglasiti da je Baranja jedna od najistočnijih regija Hrvatske, najbliže velikoj Panonskoj zavali, prva na udaru hladnih kontinentalnih zračnih masa sa sjeveroistoka, a zadnja na putanju vlažnih zračnih masa sa zapada. Navedenim Baranja postaje jedna od najsuših i najkontinentalnijih regija Hrvatske. Osim geografskog položaja još jedan klimatski faktor treba uzeti u obzir – reljef. Naime usprkos sad već poslovičnoj reljefnoj homogenosti sjeverni dio Baranje ipak se izdvaja uzvišenjem – Banskim brdom koje kao jedina uzvisina na prostoru Baranje utječe na lokalna klimatsko - meteorološka obilježja ovog područja. Iako razlike nisu velike, opravdanim se čini u analizi meteoroloških elemenata izdvojiti dvije zone - Bansko brdo te zaravnjeni prostor lesnih zaravni i naplavnih ravni koji ga okružuje. U analizi klimatskih elemenata bit će analizirani podatci meteorološke postaje Brestovac – Belje za razdoblje 1981. – 2010, (bez 1991. – 1998.).

Toplinske karakteristike

Toplinske karakteristike nekog prostora određene su duljinom vremena u kojem je neko mjesto obasjano suncem, tj. trajanjem sijanja sunca (insolacijom). Stvarno trajanje inoslacije ovisi o otvorenosti vidljivog horizonta, duljini vidljivog dijela dana i o naoblaci (PENZAR, 1985). Prema podacima meteorološke postaje Brestovac – Belje prosječna godišnja insolacija iznosi 1960,7 sati

(Tablica 1). Najveći broj sunčanih sati bilježe ljetni mjeseci pri čemu prednjače srpanj (280 h) i kolovoz (265 h), dok je zimi broj sunčanih sati gotovo 5 puta manji s minimumom u prosincu (60 h). Maksimumi insolacije podudaraju se sa srednjim mjesečnim temperaturnim maksimumima. Položaj uz obronke Banskog brda utječe na komponente bilance zračenja. Zbog većih nagiba trajanje insolacije kraće je na sjevernim nego na suprotnim, južno orijentiranim padinama. U podnožju Banskog brda i dolinama rijeka treba računati na kraće trajanje sijanja sunca zbog češće pojave magle, posebice zimi.

Vrijednosti insolacije (h)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednja	59,5	85,6	134,2	185,9	233,2	245,7	279,9	265,1	189,1	145,4	77,2	49,1	1960,7
Maksimum (god)	99,1 (2007)	170,6 (1990)	191,7 (2003)	307,2 (2007)	296,9 (2000)	358,4 (2000)	347,0 (2009)	332,1 (2008)	238,3 (2009)	212,7 (2006)	126,7 (2008)	97,8 (2003)	2380,2 (2000)
Minimum (god)	24,5 (1987)	22,6 (1984)	79,5 (1986)	112,8 (1984)	144,8 (1987)	180,7 (1989)	226,2 (1986)	182,1 (2005)	139,0 (2001)	99,0 (1982)	22,5 (1987)	20,6 (1986)	1557,5 (1984)
Amplituda	74,6	148,0	112,2	194,4	152,1	177,7	120,8	150,0	99,3	113,7	104,2	77,2	822,7

Tablica 1. Godišnji hod trajanja sisanja sunca za meteorološku postaju
Brestovac – Belje u razdoblju 1981. - 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

Vrijednosti naoblake (1/10)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednja	7,8	7,3	6,7	6,3	5,9	5,7	5,0	4,9	5,7	6,1	7,2	7,9	6,4
Maksimum (god)	9,2 (2009)	9,0 (1986)	7,8 (2010)	7,6 (2008)	8,1 (2010)	7,3 (1989)	6,1 (1999)	6,9 (2005)	7,4 (2010)	7,6 (2009)	8,8 (1999)	9,2 (2009)	7,3 (2010)
Minimum (god)	6,7 (1981)	5,0 (1990)	5,1 (2003)	3,7 (2007)	4,5 (2003)	3,5 (2000)	4,0 (2007)	3,0 (2000)	4,3 (1985)	5,0 (2006)	6,2 (1988)	6,3 (1988)	5,7 (2000)
Amplituda	2,5	4,0	2,7	3,9	3,6	3,8	2,1	3,9	3,1	2,6	2,6	2,9	1,6

Tablica 2. Godišnji hod naoblake za meteorološku postaju Brestovac – Belje
u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

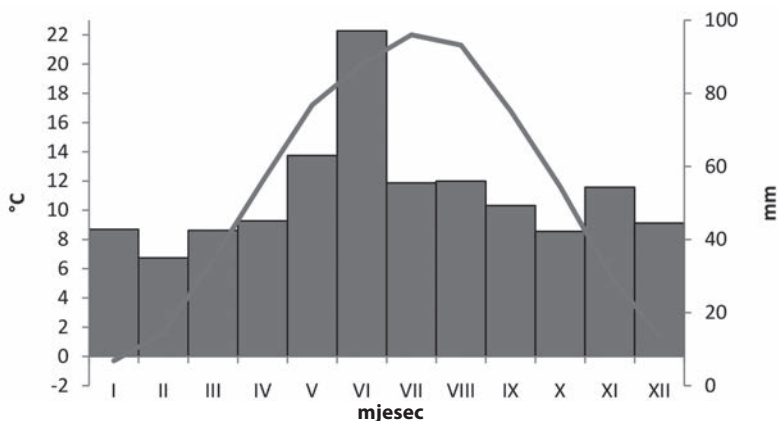
Naoblaka

Naoblaka, tj. količina oblaka koji zastiru nebo u meteorološkom je smislu važna za određivanje stanja i predviđanje razvoja vremena. Na temelju priloženih podataka vidljivo je da na prostoru Baranje najmanju naoblaku bilježe ljetni mjeseci i to prvenstveno kolovoz (4,9) i srpanj (5,0), a najveću zimski s maksimumom u prosincu (7,9) (Tablica 2). S obzirom da se maksimumi javljaju u zimskom dijelu godine, u kojem je količina oborine manja, Baranju karakterizira statički (inverzijski) tip godišnjeg hoda naoblake. Maksimumi u naoblaci se ujedno podudaraju s temperaturnim minimumima. Zastrtost neba oblacima utječe na manju insolaciju pa time opadaju i temperaturne vrijednosti. Reljefne prepreke kao što je Bansko brdo u dominantno zaravnjenom prostoru mogu utjecati na terciarnu cirkulaciju zraka pa su takva uzvišenja zimi vedrija, a ljeti oblačnija od okolnog prostora. Orografski uzrokovana naoblaka, zimsko povećanje stratiformne naoblake i magla također smanjuju broj sunčanih sati te time mijenjaju toplinske karakteristike prostora.

Osnovna obilježja temperature zraka

Baranju karakterizira kontinentalni temperaturni režim s velikim temperaturnim amplitudama. Razlika između srednje mjesečne temperature najtoplijeg i najhladnijeg mjeseca ne iznosi više od 20 °C (Tablica 1). Godišnji hod srednjih mjesečnih temperatura zraka ima oblik vala s jednim maksimumom koji ne prelazi 22 °C i jednim minimumom koji ne pada ispod -3 °C. Za promatrano razdoblje, najveća srednja mjesečna temperatura zraka bilježena je

u srpnju, a iznosila je 22 °C. Najmanju srednju mjesečnu temperaturu, u prosjeku, je bilježio siječanj i iznosila je -0,3 °C (Slika 1).

Slika 1: Klimatski dijagram za meteorološku postaju Brestovac – Belje u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb. (2011)

Zimi se nad Panonskom zavalom ustali sibirski anticikloni, a zbog malih reljefnih razlika dolazi do akumuliranja hladnog zraka što za posljedicu ima niske temperature. Ista reljefna homogenost izaziva jače zagrijavanje ljeti pa istočna Hrvatska ima približno isti broj vrućih dana¹ kao obala s otocima. Temperaturne razlike između proljeća i jeseni su male što nam govori da se zagrijavanje i hlađenje odvijaju podjednako brzinom. Kako se svi meteorološki parametri mijenjaju promjenom nadmorske visine, vertikalna raspodjela temperature činila bi Bansko brdo, u prosjeku, svježijim od okolnog prostora. Porastom nadmorske visine opada srednja

¹ Vrući dani su oni s temperaturom iznad 30 °C.

mjesečna temperatura zraka, a i temperaturna kolebanja su manja. Na prostoru oko Banskog brda vertikalni temperaturni gradijent bi pri razlici u nadmorskoj visini od oko 150 m iznosio i manje od jednog stupnja. Osim porastom nadmorske visine komponente bilance zračenja mijenjaju se ovisno o tome govorimo li o osunčanim ili zasjenjenim stranama uzvisine. Sjeverni obronci primaju manje sunca, duže su u sjeni, nagibi su im veći pa oko podneva imaju temperaturu nižu i za 20 °C nego južni, a temperaturna kolebanja su tijekom dana manja (PENZAR, 1986). Temperaturna razlika najviših vrhova Banskog brda i njegova neposrednog podnožja mogla bi biti i nešto veća od jednog stupnja s obzirom da podnožjem Banskog brda teče Karašica, a tu su smještene i vodene akumulacije – ribnjaci. Naime, riječne doline se izdvajaju kao uske hladne zone. Dno dolina vlažnije je, a noću se hladan zrak tu taloži i skuplja pa su takvi tereni pogodni za noćne temperaturne inverzije i za mrazišta. U panonskim i peripanonskim prostorima vinogradi se ne sade u riječnim ili potočnim dolinama već na padinama iznad njih zbog čestih pojava magle, mraza. Slični uvjeti vrijede i za kotline koje su sa svih strana okružene grebenima poput one oko svetišta Marije Lurd na području Općine Popovac. Negativne temperature zraka nastaju na dnu dolina već rano u jesen i još kasno u proljeće, u doba kada ravnice i obronci imaju relativno tople noći (PENZAR, 1986). Temperaturne razlike doline Karašice i obronaka i vrhova grebena Banskog brda bile veće posebice zimi kad dolazi do akumulacije hladnijeg zraka u dolini. Kako Bansko brdo nije jednolična masa već se sastoji od niza grebena i dolina između njih, zbog reljefne raščlanjenosti i nejednake ekspozicije svaki greben ima zasebne karakteristike, što se također vidi i po položaju vinograda koji ne uspijevaju i ne razvijaju se na svim mjestima jednako.

Vrijednosti temperature zraka (°C)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednja	-0,3	1,6	6,6	12,0	17,2	20,0	22,0	21,3	16,8	11,6	5,6	1,4	11,3
Maksimum (god)	5,8 (2007)	6,2 (2007)	9,6 (2001)	14,7 (2009)	20,1 (2003)	24,4 (2003)	24,0 (2006)	24,4 (2003)	19,8 (1982)	13,7 (2001)	9,4 (2000)	4,9 (1985)	12,7 (2007)
Minimum (god)	-6,0 (1985)	-4,6 (1985)	0,2 (1987)	8,2 (1982)	14,6 (1987)	17,1 (1985)	19,4 (1984)	19,0 (1987)	14,7 (2007)	8,9 (2010)	0,1 (1988)	-3,7 (2001)	9,7 (1985)
Amplituda	11,8	10,8	9,4	6,5	5,5	7,3	4,6	5,4	5,1	4,8	9,3	8,6	2,9

Tablica 3. Godišnji hod temperature zraka za meteorološku postaju Brestovac – Belje u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

Vrijednosti količine oborine (mm)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednja	42,8	35,0	42,5	45,1	63,0	97,1	55,5	56,0	49,3	42,2	54,3	44,5	627,5
Maksimum (god)	106,1 (1984)	72,9 (1986)	96,1 (2001)	116,0 (2004)	162,4 (2010)	272,5 (2010)	168,3 (2005)	155,1 (2005)	154,6 (2001)	130,1 (2003)	130,7 (1999)	96,7 (2005)	1105,5 (2010)
Minimum (god)	5,2 (1989)	6,9 (2008)	4,0 (2003)	0,4 (2007)	23,5 (2000)	19,4 (2003)	27,1 (2009)	6,5 (2000)	2,6 (1986)	4,7 (2005)	10,2 (1986)	11,4 (1983)	367,1 (2000)
Amplituda	100,9	66,0	92,1	115,6	138,9	253,1	141,2	148,6	152,0	125,4	120,5	85,3	738,4

Tablica 4. Godišnji hod količine oborina za meteorološku postaju Brestovac – Belje u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

Oborina

Na prostoru kontinentalne Hrvatske utjecaj strujanja vlažnih zračnih masa iz pravca velike vodene mase Atlantskog oceana slabi od zapada prema istoku što se posebice vidi u godišnjem hodu i količini oborina - zapadni dijelovi Hrvatske imaju veće količine oborina od istočnih dijelova Hrvatske. Prostor Baranje karakterizira kontinentski (srednjoeuropski) pluviometrijski režim. Tip godišnjeg hoda oborina je statički jer veći dio oborina padne u toplom dijelu godine. Srednja godišnja količina oborine iznosi 627 mm (Tablica 4). Baranja prema tome ima karakteristike subhumidne, poluvlažne klime. Glavna oborina je kiša, dok se oborine u obliku snijega javljaju, u prosjeku, 20 - ak dana u godini (PPUOP). U godišnjem hodu oborine izdvajaju se dva maksimuma oborine, bez izrazito suhog razdoblja (Slika 1). Najveća srednja mjesečna količina oborina (prvi maksimum) bilježi se, u toplom dijelu godine, u lipnju (97 mm). Sekundarni maksimum, manje je izražen i javlja se u studenom (54 mm). Najmanja količina oborine padne u veljači (35 mm) (Tablica 2). Najveće dnevne količine oborine javljaju se ljeti (lipanj, srpanj, kolovoz) ili početkom jeseni (rujan) kao kratkotrajni jaki pljuskovi. Raspored oborina u vegetacijskom razdoblju (1.4.–30.9.) optimalan je i kreće se oko 365 mm.

Meteorološka pojava *magle* javlja se na području Baranje u prosjeku 44 dana godišnje (Tablica 5). Najčešći je radijacijski tip magle na vlažnim naplavnim ravnima, kotlinama, u blizini vodotoka. Najveći broj dana s maglom javlja u hladnom dijelu godine, a izdvajaju se dva maksimuma jesenski, u studenom (8 dana), i proljetni u ožujku (8 dana). U periodu između svibnja i rujna ne bilježimo pojavu magle.

Pojava *mraza* se javlja kroz cijelu godinu iako znatno izraženije u hladnom dijelu godine, najviše između listopada i veljače, s maksimumom u studenom (8 dana) (Tablica 6). Ova pojava vremenski se poklapa s učestalošću magle, ali i najnižim temperaturama zraka.

Bansko brdo svojim položajem predstavlja prepreku slobodnoj cirkulaciji zraka time utječući na vlagu, naoblaku i oborinske prilike pa treba računati na neka odstupanja od navedenih podataka. Uzvišenja se obično izdižu kao otoci s većom količinom oborina u odnosu na okolni prostor. Količina oborine je veća i bilježi se više dana s oborinom, osim toga češća je oborina u obliku snijega iinja. U toplom dijelu godine, dok vlada konvekcija, ima više oblaka i magle nego u ravnici (PENZAR, 1986). Navjetrinska SI padina Banskog brda vlažnija je i oblačnija od zavjetrinske JI padine. Snijeg se na sjevernim padinama topi prije, a tlo ugrije i osuši brže nego drugdje pa su povoljnije prilike za obradu tla nepovoljnije nego na južnim padinama brda. Za riječne doline i kotline kao što je ona rijeke Karašice te Večka i dolina potoka Klenovac, uz spomenute temperaturne inverzije, karakteristična je povećana vlažnost zraka i češća pojava magle i mraza.

Broj dana s maglom	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD
Srednji	6,9	7,3	8,0	2,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	4,1	8,0	7,6	44,0
Maksimalni (God)	15 (1990)	20 (2000)	17 (1982)	6 (1987)	1 (1982)	0	0	0	0	8 (1986)	18 (1988)	18 (1988)	78 (1988)

Tablica 5. Godišnji hod dana s maglom za meteorološku postaju Brestovac – Belje u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

Broj dana s mrazom	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	GOD.
Srednji	6,4	3,7	1,4	0,5	0,3	0,3	0,5	0,6	2,3	7,4	8,1	6,6	38,0
Maksimalni (God)	15 (1999)	8 (2002)	6 (1985)	2 (1988)	1 (1983)	2 (1989)	2 (1981)	2 (2002)	5 (2003)	15 (2001)	15 (1984)	19 (2006)	58 (2006)

Tablica 6. Godišnji hod dana s mrazom za meteorološku postaju Brestovac – Belje u razdoblju 1981. – 2010. (bez 1991. – 1998.)

Izvor: DHMZ, Zagreb (2011)

Vlaga zraka i evaporacija

Relativna vlažnost u skladu je s toplinskim osobinama područja. Najveća je u hladnom dijelu godine (prosinac, siječanj), a najmanja u toplom dijelu godine (srpanj, kolovoz). Na prostoru Baranje vlažnost zraka opada od jugozapada prema sjeveroistoku. Najmanja je na sušnim osunčanim JI padinama Banskog brda, a najveća na naplavnim ravnima Drave, Dunava i Karašice (BOGNAR, 1986). Zbog navedenog na područjima koja se nalaze na kontaktu Banskog brda i karašičke nizine treba računati i na veću količinu vlage u zraku, veću evaporaciju, a isto tako i na povećanu evaporaciju sa slobodne vodne površine s obzirom na vodene akumulacije - ribnjake. Na dijelovima Banskog brda koji su prekriveni gušćom vegetacijom valja računati na veće isparavanje s krošanja drveća, ali i na veću vlažnost zraka.

Cirkulacija zraka

Reljefna otvorenost Baranje prema sjeveru i nizinski reljef uvjetovali su dominaciju vjetrova iz sjevernog kvadranta, dok su strujanja zraka iz južnog kvadranta slabije prisutna. Prema podacima meteorološke postaje Osijek u proljeće, ljeto i jesen dominantni su vjetrovi SZ smjera (PPUOP). Jaki vjetrovi (1-3 bf) pušu uglavnom zimi i to je dominantan vjetar JI smjera vezan uz košavu. Sjeverozapadni i sjeverni vjetrovi donose vlažne atlantske zračne mase osobito u kasno proljeće i rano ljeto. U jesen su intenzivnija strujanja sa jugoistoka, juga i zapada i to su vlažnije zračne mase sa Sredozemnoga mora. Na horizontalno strujanje zraka utječe pravac pružanja, duljina privjetrišta, reljefni oblici, ekspozicija padina (zavjetrina, privjetrina) (MAGAŠ, FARIČIĆ, 2006). Kako Bansko brdo predstavlja prepreku slo-

bodnom strujanju zraka javljaju se lokalni sustavi cirkulacije zraka. Ipak, s obzirom da se radi o malim nadmorskim visinama, ako struja nije prejaka ona će se prilagoditi terenu te djelomično prijeći, a djelomično zaobići prepreku. Mikroklimatske prilike uzvišenja potrebno je motriti posebno za svijetli dio dana, a posebno za noć. Dok se danju topliji zrak penje uz obronke, noćno hlađenje uzrokuje spuštanje hladnog zraka. Zrak posebno struji niz udubljenja kao što su korita potoka (Klenovac) i surduke što svatko tko se pred večer spušta niz Bansko brdo može osjetiti i na svojoj koži. Bansko brdo je specifično po tome što je posebice na svom središnjem dijelu razlomljeno na niz grebena pa tako lokalne cirkulacije postaju kompliciranije. Naravno najviši dijelovi grebena uglavnom su izloženi izrazitijim udarima vjetra dok se istovremeno javljaju udoline sa svih strana okružene i zaštićene grebenima od prodora vjetra (primjerice tzv. *dolina mira* kod rudnika u Popovcu) u kojima se u dnevnoj cirkulaciji javljaju izrazite tišine.

Zaključak

Analizom klimatskih elemenata prema podacima meteorološke postaje Brestovac – Belje za razdoblje 1981. - 2010. (bez 1991.–1998.) utvrđeno je kako Baranja bilježi 1960,7 sunčanih sati godišnje, s maksimumom u ljetnim mjesecima (srpanj) i minimumom zimi (prosinac). Maksimum broja sunčanih sati podudara se s minimumom naoblake, dok je maksimum naoblake usklađen sa temperaturnim minimumima. Baranju karakterizira kontinentalni temperaturni režim s velikim temperaturnim amplitudama. Najveću srednju mjesečnu temperaturu bilježi srpanj (22 °C), a najnižu siječanj (-0,3 °C). Srednja godišnja količina oborine iznosi 627 mm. Baranja ima karakteristike subhumidne, poluvlažne klime. Glavna oborina je

kiša, a u godišnjem hodu oborine izdvajaju se dva maksimuma, bez izrazito suhog razdoblja. Meteorološka pojava magle javlja se u prosjeku 44 dana godišnje pri čemu se izdvajaju jesenski (u studenom) i proljetni (u ožujku) maksimum. Određena odstupanja klimatskih elemenata u inače reljefno homogenoj Baranji mogu nastati u području oko Banskog brda (koje predstavlja jedinu reljefnu prepreku) te u naplavnim ravnima uz rijeke. Relativna vlažnost najveća je u hladnom, a najmanja u toplom dijelu godine. U cirkulaciji zraka prevladavaju vjetrovi sjevernog kvadranta.

Literatura :

- BOGNAR, A. (1986). Prirodne osobine Baranje, u: *Tri stoljeća Belja*, Dušan Čalić (ur.), Osijek : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek., 1-32.
- GELO, B. i dr. (2005). *Meteorološki pojmovnik i višejezični rječnik*, DHMZ, Zagreb
- PENZAR, B. i suradnici (1996). *Meteorologija za korisnike*, ŠK, Zagreb
- PENZAR, I., PENZAR, B., (1985). *Agroklimatologija*, ŠK, Zagreb
- ŠEGOTA, T., FILIPČIĆ, A., (1996). *Klimatologija za geografе*, ŠK, Zagreb

Izvori :

- DRŽAVNI HIDROMETEORLOŠKI ZAVOD, Služba za motrenje vremena i klime, odsjek za praćenje klime i klimatske podjele, Grič 3, 10 000 Zagreb
- Prostorni plan uređenja Općine Popovac, Zavod za prostorno planiranje, d.d. Osijek (2006), Osječko – baranjska županija
- <http://www.dhmz.hr>

KRATKA POVIJEST PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U BARANJI

Ljiljana Tokić
ljiljana.tokic@gmail.com

Prve institucije za zbrinjavanje djece na području Hrvatske počinju se otvarati početkom 15. stoljeća. U Dubrovniku je 1432. godine osnovan Milosrdni zavod za sitnu napuštenu dječicu pod nazivom Ospedale della Misericordia s ciljem zbrinjavanja djece bez roditelja i nezakonito rođene djece. Slične ustanove osnivaju se 1452. godine u Zadru i 1612. godine u Šibeniku. Rješenje cara Franje I. o uređenju institucija za odgoj male djece iz 1832. godine može se smatrati početkom državne skrbi za zbrinjavanja djece predškolske dobi. Financiranje tih ustanova bilo je isključivo iz dobrovoljnih priloga. Sredinom 19. stoljeća osnivaju se pjestovališta za djecu do treće godine života, te hranilišta, čuvališta i sabirališta u kojima isključivo prevladava briga za zdravlje i prehranu djece (Petrović-Sočo, 2007). Čuvališta se otvaraju u Vodnjanu 1840. godine, a u Rovinju 1874. godine. U Zagrebu je prvo pjestovaljište namijenjeno siromašnoj djeci osnivao 1855. godine nadbiskup Juraj Haulik u Samostanu sestara milosrdnica.

Značajnija pojava ustanova za zbrinjavanje djece predškolske dobi može se povezati s počecima industrijalizacije i pojavom veće zaposlenosti žena. U Karlovcu je 1842. godine osnivano čuvalište

za radničku djecu od tri do sedam godina. Postupno se počinje naglašavati važnost odgoja u ranom djetinjstvu i otvaraju se zabavišta koja rade prema načelima njemačkog pedagoga Fridricha Frobela. Godine 1874. donesen je prvi školski zakon i u sklopu njega *Naredba ob ustroju zabavišta* prema kojoj zabavišta nadopunjuju i pomažu kućnom odgoju, a svaka obuka u školskom smislu se isključuje. Zabavišta su u početku bila privatna i uključivala djecu iz bogatijih obitelji, no ubrzo postaju zavodi u koje se primaju djeca svih slojeva pučanstva (Cvijić, 1895).

Preteča današnjih vrtića je prvo privatno zabavište koje je osniвала Antonija Cvijić-Lukšić 1872.godine u Zagrebu. Osobe koje su radile s djecom školovale su se izvan Hrvatske. Temeljem Zakona o ustroju pučkih škola i preparandija iz 1874. godine Odjel za

Slika 1: Vrtić 1932

Slika 2: Izvadak iz novina 1972.

Frobelu, a u kojoj se velika pozornost posvećuje dječjoj igri i u tom kontekstu se razmatra raznolik spektar dječjih igara i aktivnosti.

Za vrijeme I. svjetskog rata otvaraju se skloništa za djecu žrtava rata, a između dva rata zabavišta za boravak radničke djece. Godine 1929. donesen je Zakon o osnovnim školama kojim se određuje da zabavišta djeluju u okviru i pod upravom osnovnih škola. Nakon II. svjetskog rata o osnivanju i financiranju zabavišta brinu općinski odbori, sindikalne organizacije, ili poduzeća i ustanove ako su imale više od sto radnica s djecom.

bogoštovlje i nastavu donio je 1878. godine naredbu o ustroju posebnog jednogodišnjeg tečaja za naobrazbu učiteljica za zabavišta. Stalni tečaj osnovan je 1880. godine u sastavu ženske preparandije Samostana sestara milosrdnica u Zagrebu. Godine 1882. otvoreno je u Zagrebu zabavište čiji se rad financira iz gradske blagajne. U nakladi Hrvatskog pedagoško-književnog zbora iz Zagreba 1895. godine objavljeno je djelo *Rukovod za zabavišta* Antonije Cvijić u kojem je detaljno razrađena koncepcija odgoja i obrazovanja temeljena na idejama Fridricha

Donošenjem Zakona o dječjim vrtićima 1951. godine dolazi do organizacijskih i pedagoških promjena te zabavišta počinju djelovati kao dječji vrtići s poludnevnom boravkom (Lipovac, 1985).

Godine 1974. osnivaju se samoupravne interesne zajednice koje financiraju rad dječjih vrtića i dolazi do značajnijeg povećanja obuhvata djece predškolske dobi. Pristupa se i preobrazbi sustava predškolskog odgoja donošenjem prvih službenih programskih osnova. Jedinstveni pedagoški standard za predškolske ustanove donosi se 1983. godine, a njime se propisuju ciljevi i sadržaji rada, te uvjeti ostvarivanja predškolskih programa u vrtićima. Zakon o društvenoj brizi o djeci predškolske dobi donesen je 1991. godine, Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi 1997. godine, a Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe 1998. godine.

Razvoj izvanobiteljske skrbi za djecu predškolske dobi u Baranji započinje 1885. godine Na tadašnjem veleposjedu nadvojvode Albrehta u Kneževu iz sredstava veleposjeda izgrađena je zgrada s više prostorija za igru, stanom za zabavilje i kapelom. Uz zgradu je ograđeno dvorište s igralištem (Varadi, 1896). Zabavište je namijenjeno djeci žena koje rade na veleposjedu, a sredstva za rad i održavanje daje vlastelinstvo. U zabavištu je oko stotinjak djece jasliske i predškolske dobi. Djeci su osigurani obroci, a o njima brinu časne sestre. Vrtić u Kneževu radi i poslije I. svjetskog rata. Odgojiteljica je bila Anka Wagner. Pretpostavlja se da je vrtić radio i za vrijeme i nakon II. svjetskog rata. Prema Platnom iskazu iz 1960. godine koji se nalazi u arhivu Dječjeg vrtića „Cvrčak“ Beli Manastir vidljivo je da je u kneževačkom vrtiću uposlena jedna odgojiteljica i jedna spremačica. Vrtić radi samostalno do 1966. godine, a nakon toga je u sastavu vrtića u Belom Manastiru. Vrtić radi do 1991. godine u

dvije odgojne skupine desetsatnog boravka. Nakon Domovinskog rata, kada upravljanje vrtića preuzima Općina Popovac, rad vrtića nije nastavljen.

U listopadu 1960. godine na poticaj Organizacije žena uposlenih u Tvornici šećera osniva se Dječje zabavište Šećerana. Radi se u prostorijama Crvenog kutića u zgradi OOUR-a Društveni standard. Kako je prostor neuvjetan, sredstvima Tvornice šećera sagrađena je montažna zgrada za potrebe vrtića uz ogradu tvornice. U tom prostoru vrtić je radio do 1967. godine kada je sagrađena nova zgrada vrtića s dvije prostorije za boravak djece, sanitarnim čvorom za djecu i kuhinjom. Do 1966. godine vrtić u Šećerani radi samostalno, a nakon toga je u sastavu vrtića iz Belog Manastira.

O počecima institucionalne skrbi za djecu predškolske dobi u Belom Manastiru nema pisanog traga. Pretpostavlja se da je 1931. godine u ulici Kralja Tomislava 45 djelovalo zabavište koje je radilo

Slika 3: Skupina u novoj zgradi vrtića 1971.

do 1941. godine. Iz fotodokumentacije vrtića vidljivo je da je bilo oko 55 djece. Od 1945. godine Seljačka radnička zadruga osnovala je i financirala rad zabavišta u Belom Manastiru, ali nema podataka gdje je zabavište radilo. Od godine 1951. zabavište radi u zgradi u ulici Kralja Tomislava 70 do 1986. godine. Iz Imenika djece vidljivo je da je u pedagoškoj godini 1951./52. upisano 30-ero djece od tri do šest godina života i da djeluje pod nazivom Dječje zabavište Beli Manastir. Rad vrtića petsatnog je trajanja. Odlukom Općinske skupštine Beli Manastir iz siječnja 1966. godine Dječjem vrtiću Beli Manastir pripojeni su vrtići iz Kneževa i Šećerane. Nova zgrada vrtića s četiri prostorije za boravak djece i centralnom kuhinjom otvorena je godine 1971. u ulici Vladimira Nazora 34a. Zbog povećane potrebe smještaja djece 1986. godine u ulici Kralja Tomislava 63 izgrađena je zgrada vrtića s pet soba dnevnog boravka. U zgradi je opremljen prostor za smještaj djece jasličke dobi. Godine 1989. u zgradi osnovne škole u Branjinom Vrhu započeo je rad vrtića u jednoj mješovitoj odgojnoj skupini. Danas Dječji vrtić „Cvrčak“ Beli Manastir s vrtićima u Šećerani i Branjinom Vrhu skrbi o 190-ero djece.

Godine 1947. Zemljoradničke zadruge Zvijezda i Sloboda u Dardi osnivaju zabavište koje radi u dijelu učiteljskog stana. Vrtić radi u nenamjenski građenim zgradama do 1978. godine kada je sagrađena zgrada vrtića u kojoj vrtić i danas djeluje. Godine 1961. u Mecama se otvara područni vrtić s jednom odgojnom skupinom, s dvadesetak upisane djece. Danas vrtić djeluje pod nazivom Dječji vrtić „Radost“ Darda u kojima je 130-ero djece u pet odgojnih skupina.

U Batini se 1955. godine, na traženje roditelja, osniva vrtić koji radi u nenamjenskom prostoru do 1986. godine kada je izgrađena

nova zgrada osnovne škole i u njoj prostor za vrtić. Od 2010. godine vrtić je u sastavu privatnog vrtića „Mali princ“ iz Višnjevca, s jednom mješovitom odgojnom skupinom u kojoj je 18-ero djece.

U Kneževim Vinogradima samostalni vrtić započinje s radom 1978. godine. Vrtić pohađa 110-ero djece u matičnom vrtiću i u područnim vrtićima u Karancu i Suzi, a program je desetsatnog i šestsatnog trajanja. U područnim vrtićima program se realizira na mađarskom jeziku.

Godine 1983. u Petlovcu u novoizgrađenoj zgradi osnovne škole započinje s radom vrtić u jednoj odgojnoj skupini poludnevnog boravka, pod upravom Osnovne škole Šećerana.

U Bilju se vrtić osniva 1999. godine i radi u prostoru osnovne škole. Godine 2014. sagrađena je zgrada vrtića sa šest odgojnih

Slika 4: Skupina u novoj zgradi vrtića 1971.

skupina u kojima je upisano 150-ero djece. U sastavu vrtića rade područni vrtići u Kopačevu, Vardarcu i Lugu.

U Čemincu se vrtić osniva 2009. godine, a radi u novoizgrađenoj zgradi i u područnim vrtićima u Kozarcu i Grabovcu s 45-ero upisane djece.

Privatni Dječji vrtić „Mali princ“ iz Višnjevca 2013. godine otvara područni vrtić u Jagodnjaku koji radi u obnovljenoj bivšoj zgradi osnovne škole u jednoj mješovitoj odgojnoj skupini s 18-ero upisane djece.

Literatura:

- PETROVIĆ-SOČO, B. (2007). Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje-holistički pristup. Zagreb: Mali profesor.
- SERDAR, E. (1999). Od milosrdnih zavoda do zabavišta. Zagreb, Školske novine 33./1999.
- SERDAR, E. (2013). Počeci institucionalnog predškolskog odgoja u Hrvatskoj. Zagreb, Udruga roditelja Korak po korak, časopis Dijete, vrtić, obitelj broj 3.
- LIPOVAC, M. (1985). Predškolski odgoj u Hrvatskoj, razvitak mreže predškolskih institucija u razdoblju 1945. do 1980. Zagreb – Osijek: Školske novine – Pedagoški fakultet.
- TAUSZ, I. (2005) Batina - Kiskoszeg, adatok a falu tortenetehez. Osijek: HunCro.
- ATANACKOVIĆ, V. (1987). Škole Belja. Beli Manastir: Povjesno društvo Baranje.

ŠKOLA I ZAJEDNICA

Zdenka Baković
nena.bak@gmail.com

Škola u 21. stoljeću

Na koji način školu uvesti u 21. stoljeće pitanje je o kojem promišljaju svi sudionici obrazovnog trokuta (učenik-učitelj-roditelj), ali i šira zajednica. Već duži niz godina pitanje je aktualno i u našem obrazovnom sustavu pa smo zadnjih godina bili svjedoci nekoliko pokušaja reformiranja školstva što se pokazalo više ili manje uspješno: od HNOS-a (Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda) preko NOK-a (Nacionalnog obrazovnog kurikuluma) do najnovije cjelovite kurikularne reforme (koja je u procesu nastajanja). Zašto je tako nužno i hitno mijenjati koncept obrazovanja, mijenjati školu u cjelini? Prije svega, u zadnje vrijeme postajemo svjesni činjenice kako živimo u eksponencijalnom vremenu, proces učenja mijenja se pod utjecajem sve naprednije tehnologije čemu se i ljudski mozak prilagođava kao dio normalnog procesa evolucije.

Sljedeći moment je taj što se došlo do spoznaje kako i škola, u određenoj mjeri, mora postati tržišno konkurentna (naravno, ne zaboravljajući pri tome njenu osnovnu zadaću, a to je obrazovanje i odgajanje mladih za život). Škole nužno moraju pronaći i vlastite modele financiranja (u manjem ili većem obimu) osobito u prili-

kama trenutne ekonomske krize kada je financijska pomoć resornog ministarstva doista nedovoljna za sve potrebe koje se javljaju. Nadalje, nužno je učenike, od najnižih razreda pripremati na cjelovito učenje razvijajući njihove kompetencije, pripremajući ih na taj način na život koji ih očekuje.

Marketing i zadruge u školi

Učimo da bismo znali, vježbamo da bismo bili vješti, a što radimo da bismo bili kompetentni? Kompetenciju stječemo učeći iz vlastitog i tuđeg iskustva, prateći proces, bivajući fokusirani na odnos, “kako“, a ne na rezultat i na „zašto“.

Rukovodeći se svim gore navedenim učiteljica engleskog jezika i književnosti u OŠ “Dr. Franjo Tuđman” Beli Manastir Ivana Baksa Čavar prije 3 godine pokrenula je inicijativu za osnivanje učeničke zadruge. U razgovoru s njom otkriva nam kako je sve krenulo.

“Na ideju sam došla proučavajući na koji način je moguće integrirati poduzetništvo u obrazovanje od najranije dobi. Proučavanje je bilo plod rada na pisanju prijave projekta za vrijeme edukacije za Projekt menadžera za prijavu i provedbu EU projekta. U proučavanju su me zaista zaintrigirale učeničke zadruge koje već dugo postoje u hrvatskom sustavu obrazovanja i koje smatram idealnim vježbalištem poduzetničkih kompetencija u osnovnoj i u srednjoj školi. Znajući kako naša škola uvijek potiče kreativnost i dobro poznavajući naše potencijale u izvannastavnim aktivnostima te kvalitetu kolektiva, odlučila sam dokazati svima da mi to možemo i pokrenuti inicijativu za osnivanje zadruge u našoj školi u nadi da ću naići na podršku. Inicijativu je prvenstveno sa mnom provela Svjetlana Babić, učiteljica

u Posebnim odjelima koja je tada postala tajnica zadruga, a ravnatelj Damir Mendler i školski kolektiv pružili su nam povjerenje. Nakon dva mjeseca pripremnih radnji, zadruga je uspješno osnovana u svibnju 2012. godine. U članstvo HUUZ-a (Hrvatske udruge učeničkih zadruga) zadruga je primljena početkom srpnja 2012 te su „Mravci-znalci“ u školskoj godini 2013./2014., gledajući sve te godine za nama, započeli nešto sasvim posebno u našoj školi.”

Naravno, nije sve teklo tako glatko kako se čini. Ivana se sjeća svih problema na koje su nailazili. Istražujući, saznali su kako je u školi zadruga već postojala davnih 50-ih i 60-ih godina prošloga stoljeća, a kako je moguće

u tom slučaju zadrugu koja je neaktivna iznova obnoviti, pokušali su isprva ostvariti obnovu. No, unatoč svim naporima kontaktiranja bivših umirovljenih djelatnika, obitelji preminulog bivšeg voditelja zadruga, razgovorima s djelatnicima i građanima koji se sjećaju toga razdoblja, pretrage školskog arhiva te čak prebiranja po starom školskom tavanu-pokušaji nisu urodili velikim plodom. Zaključili su kako je velika mogućnost da se dokumentacija o postojanju zadruga zagubila za vrijeme ratnih zbivanja u Baranji i odlučili se za osnutak nove zadruga. I tako su se rodili „Mravci-znalci“. Daljnji izazovi nizali su se iz godine u godinu i to bi mogla biti jedna zasebna tema, reći će voditeljica Ivana.

“Mravci-znalci” ustrojeni su kao zadruha u kojoj u različitim izvannastavnim aktivnostima sudjeluju učenici, učitelji, roditelji kao i ostali vanjski suradnici sukladno svojim sklonostima. Na taj način postiže se i kvalitetnija

iskorištenost slobodnog vremena kao i razvijanje socijalnog poduzetništva u radu s djecom osnovnoškolskog uzrasta.

Učenici stječu i primjenjuju znanje iz ekološkog, kulturno-umjetničkog i etnološkog područja. Učenici sami, kroz rad u zadrugi, kreiraju svoje ideje, osmišljavaju i realiziraju projekte, plasiraju ih na tržište, a u završnoj fazi mogu pratiti i postignute rezultate (prije svega kroz sustav nagrađivanja, ali i prihvaćanja proizvoda i projekata u široj društvenoj zajednici). Takav rad unutar zadruge najbolji je način razvijanja učeničkih poduzetničkih kompetencija što je i jedna od osnovnih zadaća učeničkih zadruga.

Zadruga danas njeguje jedinstvenu strukturu u načinu na koji su organizirane izvannastavne aktivnosti prema području svoga djelovanja. Pet glavnih skupina zapravo pokušava pokriti ljudske resurse, ni manje, ni više, do li jedne dječje tvrtke. Od skupina koje su nositelji proizvodnje (Eko skupina; Etno i Umjetničko-kreativna skupina), s naglaskom na društvenu odgovornost (ekologija) i njegovanje prirodne i kulturne baštine baranjskog zavičaja, do skupine

koja prati aktivnosti zadruge, oglašava njene aktivnosti i posjeduje svojevrsnu marketinšku notu, ali ujedno i educira za zanimanja u području medijske kulture te je naš primjer dječjeg poduzetništva u kulturi. Financijska skupina brine o financijama, sastavlja potrebna izvješća; odnosno vodi zadružno računovodstvo. Sve skupine sastoje se od podskupina koje međusobno surađuju. Primjerice, jedna podskupina izradi neki proizvod, druga skupina dizajnira pakiranje za taj proizvod, dok se treća bavi marketingom. Kada se organizira sajam ili manifestacija, podskupine dijele zadatke u realizaciji. Ovo je samo jedan brojnih od primjera suradnje, ali važno je istaknuti kako je za uspješan rad zadruge nužna dobra suradnja s ravnateljem, tehničkim i administrativnim osobljem škole te lokalnom zajednicom. Imamo svoju misiju, viziju, krilaticu, logotip, kurikulum, godišnji plan i program, plan građanskog odgoja i obrazovanja, ljetopis, financijsku i administrativnu dokumentaciju, internet stranice te razvojni plan.

Socijalno poduzetništvo u učeničkom zadrukarstvu nazire se u činjenici da unutar škole kao neprofitne javne ustanove prodajom svojih proizvoda financiramo svoj daljnji rad. U rad zadruge uključeni su i učenici s posebnim potrebama iz Posebnih odjela koji djeluju unutar škole kroz dvije podskupine u zadrugi.

U rad zadruge od školske godine 2013./2014. uključeno je čak 17 izvannastavnih aktivno-

sti koje su imenovane podskupinama. Prema području svoje djelatnosti podskupine su grupirane u sljedećih pet glavnih skupina:

EKO SKUPINA (List, Eko-zeko, Prirodnjaci, Biljni tim, Baranjski biljni pripravci, Mali zeleni)

ETNO SKUPINA (Vezilje, Folklor)

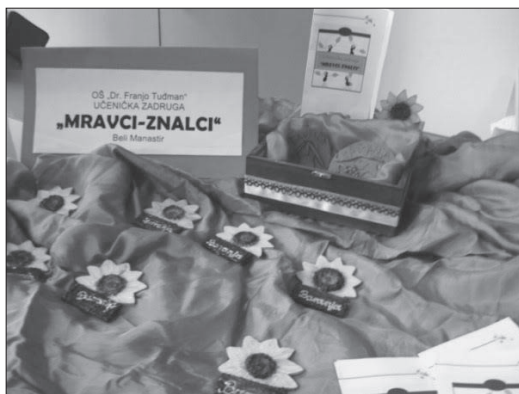
MEDIJSKA SKUPINA (Školski mravinjak, Mali novinari, Kazališna družina)

UMJETNIČKO-KREATIVNA SKUPINA (Artisti, Mravci kreativci, Dizajneri, Origami, Kreativni zmajevi)

FINANCIJSKA SKUPINA

Na pitanje što bi izdvojila kao najveće postignuće Zadruge do sada Ivana spremno odgovara:

“Zadruga je od samog početka tragala za proizvodima koji bi činili njenu osnovu stalne ponude dostupne kupcima iz lokalne zajednice. Odlučili smo se za lumbrikulturu i postali prvi i jedini uzgajatelji crvenih kalifornijskih gujavica i proizvođači lumbrihumusa u našem gradu i užem području Baranje. Svoj trud oko uzgoja pretočili smo i u nagrađeni istraživački rad u

kojem smo, između ostalog, stručnom analizom dokazali kvalitetu i učinkovitost naših proizvoda koje smo nazvali „Lumbrice“ i „Lumbriko (slike 11, 12)“. Osim lumbrikulture, izdvojila bih proizvodnju svijeća od pčelinjeg voska i od recikliranog voska koje svake godine imamo u ponudi te adventske vijence i božićne proizvode. U proizvodnji, svake godine nastojimo unijeti neke inovacije u proizvodima i našem poslovanju. Od ostalih aktivnosti, važno je spomenuti naš sustavan rad na unaprjeđenju odgojno-obrazovne ekologije u školi: brinemo o biljkama školskog interijera i eksterijera, brinemo o zadružnim školskim ljubimcima; bradatim agamama i akvariju s ribicama, uljepšavamo školu i racionaliziramo upotrebu prostora svojim umjetničkim projektima koji su sad već vidljivi u gotovo svim dijelovima škole.”

Jedna od važnijih karakteristika učeničkih zadruga je i suradnja s lokalnom zajednicom. I u našoj zadrugi “Mravci-znalci” velika pozornost posvećuje se upravo toj suradnji.

Unutar upravnih tijela zadruge zastupljeno je nastavno osoblje zainteresirano za izvannastavni rad, ali svakako i učenici, roditelji učenika članova te podupirući članovi (lokalna samouprava, udruge i ustanove iz lokalne zajednice, bivši članovi...). Zadruga bez suradnje s lokalnom zajednicom teško da može u potpunosti ispunjavati svoju svrhu. Lokalnoj zajednici predstavljamo se odazivajući se na razne sajmove i manifestacije u organizaciji Turističke zajednice i Grada Belog Manastira, LAG-a Baranja i raznih ustanova koje nas pozivaju na sudjelovanje u njihovim aktivnostima. Samostalno organiziramo dva sajma: Božićni pod nazivom „Mravomraz“ i Proljetni sajam na dan naše škole te jednu manifestaciju: Tjedan medijske kulture. Unutar Tjedna medijske kulture svake godine aktivno surađujemo s Centrom za kulturu Grada Belog Manastira,

Foto-kino klubom Baranja –film i Gradskim kazalištem Beli Manastir. Unutar medijske skupine djeluje i kazališna družina „Stage Roar“ koja priprema dječje predstave u suradnji s Gradskim kazalištem, a natjecala se i na smotri amaterskih kazališta. Česti smo gosti na lokalnoj radio postaji Radio Baranja gdje rado promoviramo svoje aktivnosti i uspjehe. Broj naših partnera ili podupirućih članova s kojima smo na razne načine uspješno ostvarili suradnju popeo se u tri godine rada na brojku 22.

Održavanju velikog školskog parka, vanjskog vrta i unutarnjeg vrta; atrija zvanog „Kocka“, značajno doprinosi Eko skupina učeničke zadruge čime pomaže ostvarenju programa „Eko-škole“. Škola pripada III. generaciji Eko-škola u RH, a od 2013. kao potvrda ustrajnosti i trajnog opredjeljenja za odgoj i obrazovanje za okoliš uručen joj je zlatni certifikat Eko-škole čime postaje Eko-škola mentor. Iste godine škola je primila nagradu za Najljepše obnovljen vrt na području od posebne državne skrbi.

O uspjesima naše mlade zadruge njezina voditeljica kaže:

Smatram kako smo unutar samo tri godine postojanja uspjeli zadrugu okruniti vrhunskim rezultatima. Već pri prvom pojavljivanju na smotrama učeničkih zadruga, svojim istraživačkim radom „Proizvodnja

lumbrihumusa i lumbrikulture u učeničkoj zadruzi“ 2014. godine u Zagrebu smo osvojili 1. mjesto u državi.. Također, medijska skupina uspješno podučava za zanimanja u području medijske kulture. Postavili smo tri izložbe fotografija, napisali brojne novinske članke, snimili kratak dokumentarni film, naša kazališna družina „Stage Roar“ na daske koje život znače postavila je tri dječje predstave- jednu na hrvatskom i dvije na engleskom jeziku, a dok su glumci članovi Školskog mravinjaka već godinama zaredom uspješni na državnim smotrama Lidrana. Najvećim uspjehom bih nazvala velik odaziv članova u radu zadruge, s obzirom da se broj od prve godine zadržava oko brojke 200, čime je u rad zadruge uključeno i više od 30% učenika škole. A svakako najveća nagrada učiteljima-mentorima je činjenica kako sve češće članovi prepričavaju primjenu naučenog kroz rad zadruge u svom svakodnevnom životu.

Naravno, svi ovi rezultati tjeraju članove Zadruge na još veći angažman, jer samo stalnim napredovanjem i novim uspjesima možemo zadržati dosadašnje mjesto među učeničkim zadrugama u Republici Hrvatskoj.

Na sastancima koji se redovno organiziraju tijekom školske godine donose se smjernice daljnjeg rada Zadruge. Tako ove školske godine zadrugari pokreću pilot projekt uzgoja crva brašnara i akvarijskih ribica te projekt Godina nakita s ciljem proširenja proizvodnje, ali nastavljaju i s već započetim ekološkim i umjetničkim projektima kojima unaprjeđuju rad škole. Planiraju, kao i svake godine, proširiti suradnju s partnerima iz lokalne zajednice i šire i pokušavaju prijavljivati projekte na razne natječaje kako bi stekli dodatna primanja za rad. Želja im je u narednim godinama napisa-

ti još koji istraživački rad i zaista bi voljeli imati još više mogućnosti nagrađivanja svojih najvrjednijih članova.

Ipak, potrebno je napomenuti kako se članovi Zadruge u svom radu susreću i s brojnim problemima koje pokušavaju riješiti na najbolji mogući način. Neki od problema s kojima se susreću od početka postojanja su - prijevoz na sajmove na koje ih pozivaju čak i van lokalne zajednice (vozilo koje nemaju, putni troškovi), nepriznavanje dovoljne satnice u zaduženjima učitelja u odnosu na uloženi rad i trud i općenito stav u MZOŠ- (koji se u zadnje vrijeme neznatno popravio), materijal za rad i fiskalni propisi pri kupnji i financiranju koji otežavaju rad. Učitelji voditelji skupina i podskupina ulažu puno izvannastavnog rada, od rada nakon nastave do odlaska na sajmove koji su uglavnom vikendima. Problem je što i djeca ponekad izostaju s nastave za potrebe zadruge što znači na nerazumijevanje pojedinih kolega.

No, kako kažu, nadaju se kako će dosadašnji ali i budući uspjesi njihove Zadruge, kao i korist u razvijanju učeničkih kompetencija, biti dovoljna motivacija za nastavak rada Zadruge "Mravci-znalci"

O radu Ogranka u 2014. godini

Uredništvo

Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru svoj rad u 2014. godini započeo je izložbom slika Gorana Kujundžića, akademskog slikara-grafičara, docenta na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti, organizirano u suradnji s Centrom za kulturu Grada Belog Manastira. Posjetitelji su mogli premijerno vidjeti djela iz njegovog ciklusa „Permutacije“ u kojima je istraživao promjene osnovnih ornamentalnih oblika. Navedeni ciklus dio je istraživanja za potrebe doktorske disertacije koju je autor uspješno obranio u lipnju 2014. godine na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Za potrebe izložbe tiskan je i katalog kojeg zainteresirani čitatelji mogu pronaći na mrežnim stranicama Ogranka. Nakon premijere u Belom Manastiru izložba se selila u Vukovar i Zagreb.

Povodom obilježavanja Dana Matice hrvatske, 11. veljače 2014. godine, a na poziv potpredsjednika Matice hrvatske gospodina Stjepana Sučića, Ogranak je predstavio svoj rad i izdavačku djelatnost u Palači Matice hrvatske u Zagrebu. Pred uvažanim auditorijem kojeg su među inim činili Igor Zidić, predsjednik Matice hrvatske, akademik Zvonko Kusić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Stjepan Damjanović, Josip Bratulić, Ante Stamać te mnogi drugi istaknuti članovi Matice, govorili su predsjednik

katoličkih župnih matičnih knjiga južne Baranje analizirane i predstavljene brojne teme vezane uz demografska kretanja, društvenu povijest te povijest svakodnevice baranjskog kraja u 18. stoljeću.

Srpanj je obilježila multimedijalna izložba Hrvoja Mihaljevića održana u crkvi Sv. Petra i Pavla u Topolju, realizirana u suradnji s Centrom za kulturu Grada Belog Manastira. Nakon nezaboravnog otvaranja izložbe uz projekciju fotografija koje je priredio sam autor te nadahnute uvodne riječi Bogdana Mesingera, prisutni su

mogli uz svjetlost svijeća razgledati djela iz Mihaljevićeva ciklusa „Devedesete“. Povodom izložbe izdan je i prikladni katalog s tekstom Bogdana Mesingera.

Kraj godine obilježilo je izdavanje desetog broja Godišnjaka i ciklus predavanja „O socijalnom nauku crkve“, realiziranih u suradnji s udrugom Prijatelji sv. Martina iz Belog Manastira i Centrom za kulturu Grada Belog Manastira.

Slika 2: Srebrna plaketa Matice hrvatske

Projekt BICBC

*Kornelija Pacanović Zvečevac
k.zvecevac@beli-manastir.hr*

Projekt prekogranične suradnje, akronima BICBC je započeo preliminarnim razgovorima između grada Belog Manastira i grada Mohača u srpnju 2011 godine. Prekogranična suradnja Hrvatske i Mađarske je jedan od pretpristupnih instrumenata kojima je Hrvatska utirala svoj put k punopravnom članstvu u EU. Naime jedna od osnovnih ideja Unije, ona o zajedništvu svih njenih građana se institucionalno podupire financiranjem projekata prekogranične suradnje. Putem pretpristupnog programa Hrvatska Mađarska, Europska komisija je u programskom razdoblju 2007.-2013. alocirala za razne infrastrukturne, društvene, kulturne sadržaje, nešto više od pedeset dva milijuna eura. Jedan od financiranih projekata je i projekt „Prekogranična suradnja na razvoju biciklističke infrastrukture u području Dunav-Drava“, skraćeno BICBC.

Preliminarni razgovori su pretočeni u suradnju u sklopu trećeg poziva za podnošenje projektnih prijedloga u programu prekogranične suradnje (CBC Croatia-Hungary) koji je službeno objavljen 22. studenog 2011. godine.

Brojni međusobni razgovori, pregovori, promjene u veličini obuhvata i slično rezultirali su odlukom Gradskog vijeća Grada Belog Manastira koje je odlučilo o sudjelovanju Grada u navedenom

projektu i odobrilo potpisivanje partnerskog sporazuma 7. ožujka 2012. godine.

Obzirom da je naš projekt ušao u uži popis projekata iz kojih se odabiru oni koji će biti financirani, tek je 13. prosinca 2012. godine Gradsko vijeće odobrilo sve uvjete sudjelovanja i ovlastilo gradonačelnika za sve potrebne radnje koje imaju za cilj provedbu projekta.

Nakon određenih, minornih izmjena u budžetu vodećeg partnera, došlo je do službenog početka projekta. 1. lipnja 2013. je formalni datum početka, iako je darovnica – Ugovor o donaciji potpisan tek 9. kolovoza iste godine. Ovo kašnjenje s potpisom ugovora i nije tako rijetka praksa, dapače, svi projekti u bližoj okolini financirani kroz ovaj program su započeli prije formalnog potpisa ugovora.

U trenutku službenog raspisa bili su poznati svi parametri. Obzirom na planirani iznos predviđen za razvoj biciklističkih staza, a imajući u vidu broj županija koje se sa obje strane granice natječu, bilo je za očekivati da će se poštivati donekle ravnomjerna zastupljenost svih regionalnih jedinica, o čemu je vođeno računa već u samoj pripremi projekta. Slijedom dugogodišnjih partnerskih odnosa Belog Manastira i Mohača, bilo je logično da ova dva grada samostalno nominiraju projekt. Ipak, imajuću u vidu vjerojatnu raspodjelu sredstava, a osobito činjenicu da nikada prije Grad nije provodio projekt ovakve veličine niti po pravilima PRAG procedura, s hrvatske strane su u konačnom prijedlogu bila čak četiri partnera - Grad Beli Manastir, Grad Belišće, Hrvatske vode i Osječko

baranjska županija. Ovakvom širokom partnerstvu je dijelom doprinijela i politička raspodjela moći u danom trenutku i prostoru.

Grad Mohač je obzirom da je s mađarske strane jedini parter bio u financijski najpovoljnijem položaju, pa je pojedinačno i uspio izvesti najveću dionicu. Gotovo 4,5km je izvedeno pješačko biciklističke staze od Mohača prema hrvatskoj granici čime je spojeno središte grada s muzejem Mohačke bitke u Šatorištu.

Zadaća Osječko-baranjske županije je bila provesti promotivno turističke aktivnosti na području cijele županije, uspostavom cjelovite baze podataka, nabavkom spremišta za bicikle opremljenih alatom za popravak. Jednako tako obveza im je bila provesti informativnu, odnosno web kampanju.

Hrvatske vode su kroz ovaj projekt sanirale postojeće krune nasipa tako da su asfaltirali dionice nasipa uz Dravu i Karašicu, ukupne duljine 4190 metara, čime je poboljšana mogućnost prometovanja u vrijeme obrane od poplave. Jednako tako otvorena je mogućnost prometovanja pješacima i biciklistima na ovim dionicama.

Grad Belišće je kroz ovaj projekt izgradio 2.200 metara biciklističke staze od mosta preko rijeke Drave u Belišću do spomenika hrvatskim braniteljima 107. brigade hrvatske vojske. Kao sastavni dio staze izvedena je javna rasvjeta, postavljene su klupe te vidikovci.

Beli Manastir je u skladu s uvjetima poziva predvidio izgradnju biciklističke staze i to dionicu koja se logično nastavljala na do sada izvedene.

Naime, na području grada Belog Manastira se od 2004. sustavno izgrađuje biciklistički prsten, započet dionicom Beli Manastir - Šumarina. Ova dionica je položena trasom bivše uskotračne željeznice. Druga dionica je bila

Slika 1: Prostor Šećeranskog jezera prije uređenja

staza Beli Manastir – Branjih Vrh čija izgradnja je trajala više godina. Naselje Šećerana je spojeno putem staze kroz Šećeransku i Dunavsku ulicu. Ovim trima dionicama je spojeno središte grada s prigradskim naseljima. Nedostajalo je spajanje prigradskih naselja međusobno.

Slika 2:

Zgrada Nadzorno informativnog centra prije rekonstrukcije

Ukupna duljina trase je svega par metara manje od četiri kilometra. Širina staze je promjenjiva, na dijelu od Šumarine do Šećerane je širine 3,0m pored Šećeranskog jezera je širine 3,20m, a po nasipu Karašice je širina 3,0m. Završna obloga je asfalt. Uz stazu je izgrađen i skate park sa prikladnim

igralima. Na samom uljevu Karašice u Šećeransko jezero je postojeći objekt crpne stanice rekonstruiran u Nadzorno informativni centar. Do danas Centar nije u cijelosti zaživio na način kako je bilo prvotno planirano, već se koristi za povremena događanja, osobito u dijelu sanitarija. Prostrana terasa s južne strane objekta je podaskana i ograđena te čeličnim mostovima spojena sa sunčalištem s druge strane obale. Drvo lipe na samom ulazu u Nadzorno informativni centar je sačuvano, pa čak i naglašeno, uklapanjem u podno popločenje. Hrvatske vode su neovisno o projektu provele radove koji su definirali prostor Nadzorno informativnog centra sa sjeverozapadne strane, pa su osim kvalitetnijeg utvrđivanja (nasip je u sustavu protupoplavnih nasipa) osigurani uvjeti za sigurno i nesmetano odvijanje javnih događanja ispred Centra.

Skate parke je postavljen s ciljem oživljavanja prostora jezera, kao prva od atrakcija koja se planira postaviti u nadolazećim godinama ukoliko to bude financijski moguće. Sve postavljene sprave se mogu koristiti i sa BMX biciklima. Ubrzo nakon postavljanja je bilo jasno da je ovaj prostor vrlo dobro prihvaćen osobito među lokalnom mladeži. Jarka crvena boja čini igralište vidljivim iz daljine i

Slika 3:
Zgrada Nadzorno informativnog centra
nakon rekonstrukcije

Slika 4: Uređena biciklistička staza u Šećerani

ima potencijal postati fokalna točka u perimetru jezera.

Osim izgrađenih kilometara staza, najznačajniji doprinos ovog projekta razvoju grada je osvješćivanje činjenica važnosti, odnosno mogućnosti koje pruža prostor Šećeranskog

jezera razvoju grada u cjelini. Ovaj prekrasan prostor ima potencijal izletničkog središta cijele regije. Na njemu će u budućnosti biti moguće organizirati razne turističke, rekreativne i sportske sadržaje. Realizacija raznih sadržaja će ovisiti samo o angažiranosti i entuzijazmu djelatnika u navedenim djelatnostima.

Projekt je za Grad Beli Manastir provodio projektни tim kojeg je posebnom odlukom imenovao gradonačelnik 29. srpnja 2013. Članice tima su bile: voditelj projekta Kornelija Pacanović Zvečevac, financijski ekspert Sonja Veseli i stručnjak za javnu nabavu Tatjana Novak-Belić. Svi zadaci tima su bili odrađeni na vrijeme, u skladu s rokovima zadovoljavajući sva pravila struke. Na opće zadovoljstvo od prve Deklaracije o prihvatljivosti troškova pa do posljednje (bilo ih je ukupno 5 – svaka četiri mjeseca jedna) svi napravljeni troškovi su proglašeni prihvatljivim, iako je velik vremenski jaz između trenutka kada se plaćaju nastali troškovi do trenutka kada se novci sliju u gradsku blagajnu. Najveći jaz je bio po završnom izvješću koje je bilo poslano 15. veljače 2015. na odo-

brenje nadležnom tijelu (prvostupanja kontrola je Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije). Po ovom izvješću je Deklaracija o prihvatljivosti troškova stigla 3. travnja, no do kraja rujna još uvijek nisu došla odobrena sredstva. Obzirom da je od nastanka troška pa do povrata novca proteklo godinu dana projekti ovog tipa su prikladni samo za organizacije koje su financijsku sposobne izvršiti plaćanja, a potom njihov povrat čekati čak i do godinu dana. Preduvjet povrata je proglašavanje troška prihvatljivim. Obzirom da su u ovom projektu ispoštovane sve procedure, da su svi troškovi bili opravdani i da su bila zadovoljena sva pravila natječaja, Grad će dobiti cjelokupnu planiranu potporu, odnosno 85% ukupnih troškova.

Četiri godine gradska uprava bila je angažirana na realizaciji ovog projekta. Usporedbom s drugim sličnim infrastrukturnim projektima to je prosječno vrijeme potrebno za provedbu investicija ukoliko se one financiraju putem nekih od europskih projekata.

Kad jednom projekt bude završen, mjere se i gledaju samo njegovi rezultati. Jedan od rezultata ovog projekta je karta biciklističkih staza pograničnog područja Hrvatske i Mađarske u kojoj su označeni svi postojeći biciklistički koridori,

Slika 5: Pogled iz Nadzorno informativnog centra prema Šećeranskom jezeru

znači ne samo zasebno izgrađene staze već i postojeće ceste koje se koriste za biciklistički promet. Pomnom analizom mreže postojećih staza vidljivo je da bi značajno poboljšanje bilo spajanje Belog Manastira i Kneževih Vinograda i to kroz vinograde – ispod brda. Provedenim razgovorima s našim prekograničnim prijateljima – Gradom Mohačem usuglašena je spremnost za nastavnom suradnje, odnosno sudjelovanjem na natjecajima koji će biti raspisivani u ovom programskom razdoblju. Točna duljina trase, odnosno eventualni drugi projektni partneri će biti usuglašeni po raspisu natjecajaja, a hoće li doći i do realizacije ostaje za vidjeti.

TRADICIJSKI KORZO

Projekt sufinanciran sredstvima
Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva

Laura Blagus Tenjeri
lblagus5@gmail.com

Grad Beli Manastir već dugi niz godina uspješno surađuje s organizacijama civilnog društva na području zajedničkog provođenja projekata od interesa za zajednicu. Budući da ne može samostalno provoditi sve zamišljene aktivnosti prepoznat je potencijal organizacija civilnog sektora za provođenje i sklapanje partnerstva na realizaciji takvih projekata. Grad u takvim slučajevima osigurava financijsku, logističku i tehničku potporu, sukladno uvjetima natječaja, planiranim projektima i raspoloživim mogućnostima.

Tako je Grad Beli Manastir bio nositelj projekta „Tradicijski korzo“ koji je sufinanciran sredstvima Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva, ukupne vrijednosti 413.482,25 kuna uz partnerstvo Hrvatskog kulturno umjetničkog društva Beli Manastir. Projekt je zamišljen kao suradnja lokalne samouprave i organizacija civilnog društva koja potiče animiranje građana na društveno koristan rad uz osiguravanje potrebnih pretpostavki za razvoj neprofitnog poduzetništva te osmišljavanje sadržaja za ispunjavanje slobodnog vremena.

Prvi korak u realizaciji projekta odnosio se na organiziranje javnog savjetovanja kao dio projekta „Zajedno za bolje“ koje je održano u Belom Manastiru. Ideja je bila putem javnog savjetovanja saznati potrebe i viziju lokalnog stanovništva, vezano uz razvoj lokalne zajednice u kojoj živimo. Na taj način gradska uprava je u suradnji s 42 građana, predstavnika građana pojedinaca i organizacija civilnog društva, raspravljala o postojećim problemima i mogućim načinima rješavanja tih problema na obostranu korist. Proces javnog savjetovanja rezultirao je osnaživanjem suradnje između lokalne samouprave i građana/predstavnika organizacija civilnog društva i odlukom o primjeni principa sudioničke demokracije u budućim aktivnostima gradske uprave. Doneseni su sljedeći zaključci:

1. projekt mora uključivati mlade osobe i žene, po mogućnosti nezaposlene osobe
2. ciljana skupina je zbog nezaposlenosti, manjka prihoda i drugih loših utjecaja gotovo potpuno nezainteresirana, depresivna i nezadovoljna dosadašnjim načinom života
3. potrebno je poraditi na projektima koji će ciljanu skupinu potaknuti na društveno koristan rad i to na dugi rok, a imati i elemente neprofitnog poduzetništva
4. veliki broj prijedloga o projektima koji će potaknuti ciljanu skupinu da poradi na dizajnu, pripremi i izradi nečega što bi moglo imati elemente baranjskog suvenira (izrada i rekonstrukcija narodnih nošnji, baranjski vez i slično)
5. potrebno provesti koordinaciju jedinice lokalne samouprave i udruga kako bi projekt bio dobro osmišljen i uključivao sve potrebne elemente, održavati kontinuirano partnerstvo između njih

6. osigurati edukaciju i obrazovanje za sve zainteresirane iz ciljane skupine, ako je potrebno i prekvalifikaciju zanimanja
7. osigurati prostor za provođenje planiranih aktivnosti

Analiziranjem navedenih zaključaka i uvjeta ponuđenih u natječaju Nacionalne zaklade, osmišljen je projekt „Tradicijski korzo“ koji ima za cilj iskoristiti prednosti principa sudioničke demokracije i suradnje građana i lokalne samouprave, zajedničko osmišljavanje programa te uređenje prostora za provođenje planiranih aktivnosti. Tijekom 12 mjeseci, koliko je trajao projekt, provedene su sljedeće aktivnosti:

1. Promoviranje projekta građanima
2. Okupljanje zainteresiranih volontera
3. Građevinski radovi
  - a. Uređenje prostora (zidne i podne obloge)
  - b. Uređenje ulaznog prilaza
4. Radionice narodnog blaga
  - a. Izrada nakita
  - b. Izrada suvenira
  - c. Rekonstrukcija narodnih nošnji
5. Klub „Tradicijski korzo“
6. Izrada Kataloga događanja Kluba tradicijski korzo
7. Provođenje aktivnosti prema Kalendaru tijekom godine
8. Seminar: Osnove poduzetništva
9. Seminar: Primjeri dobre prakse

Klub Tradicijski korzo zamišljen je kao klub prvenstveno volontera koji će biti glavni nositelji aktivnosti, a koji će zajedničkim radom poticati ostale građane na društveno koristan rad. Kroz projekt su osigurane pretpostavke za ostvarivanje tog cilja i pretpostavke za razvoj neprofitnog poduzetništva kojim bi se trebala osigurati održivost projekta u budućnosti.

Cijeli projekt je proveden kroz četiri dijela:

1. Građevinski radovi i opremanje prostora – uređene su zidne i podne obloge, uređen ulazni prilaz te postavljene pokretne stepenice za penjanje na kat do izložbeno-galerijskog prostora, trajanje od 1. siječnja do 31. svibnja 2013. godine
2. Klub tradicijski korzo – uključivao je u prvoj fazi prezentaciju ovog programa među građanima kako bi bila osigurana informiranost po pitanju ovog projekta i animiranje na društveno koristan rad, nakon toga jednom tjedno održavane su radionice na kojima su građani imali priliku iskazati svoje prijedloge, želje i ideje o konkretnim događanjima koji su se kasnije tijekom godine provodili. Do konca veljače osmišljen je na taj način program za cijelu godinu i izdana je brošura Katalog događanja Kluba tradicijski korzo, trajanje od 1. siječnja do 31. prosinca 2013. godine.
3. Radionice narodnog blaga – uključuju radionice za izradu nakita od elemenata narodnih nošnji, radionice za izradu suvenira od elemenata narodnih nošnji (male lutke obučene u narodne nošnje, mali baranjski čarapci i *pletenice* i slično) te radionica rekonstrukcije narodnih nošnji, trajanje od 1. lipnja 2013. do 31. prosinca 2013. godine.

4. U sklopu projekta bili su organizirani seminari „Osnove poduzetništva i neprofitno poduzetništvo“ te „Primjeri dobre prakse“ kako bismo educirali zainteresirane o navedenim temama i pripremili ih kvalitetno za provođenje projekta.

Nakon izvedenih građevinskih zahvata, prostor je u potpunosti odgovarao realiziranju planiranih aktivnosti. Isti prostor (tavanski prostor zgrade) može se koristiti i kao izložbeno galerijski prostor za postave izložbe narodnih nošnji i ostale materijalne kulturne baštine. Potrebno je istaknuti kako taj prostor, osim Hrvatskog kulturno umjetičkog društva koriste neke udruge s područja Grada kao što su Matica umirovljenika Beli Manastir te Udruga vinara, vinogradara i voćara „Sveti Martin“.

Realizacijom ovog projekta uvedeni su neki novi sadržaji u gradu, pružena je građanima mogućnost kvalitetnijeg življenja organiziranjem dodatnih sadržaja, bili su uključeni građani volonteri za provođenje aktivnosti koje su utvrđene kao potrebne na javnom savjetovanju i slično.

AKTIVNOSTI PO MJESECIMA:

Siječanj

- promocija projekta u javnosti

Veljača

- promocija projekta u javnosti
- osmišljavanje aktivnosti za ostatak godine
- izrada brošure Katalog događanja

- humanitarna akcija za „Baranjske leptiriće“ u suradnji sa HKUD-om Beli Manastir
- kreativna radionica „Čari komušine“ u suradnji sa Učeničkom zadrugom „Mravci znalci“

Ožujak

- predavanje „Položaj žene u Hrvatskoj“
- kreativna radionica „Baranjska pisanica“ u suradnji sa udruhom „Tradicijom za budućnost“
- kreativna radionica „Izrada sapuna na tradicijski način“ u suradnji sa Učeničkom zadrugom „Mravci znalci“
- obilježavanje Svjetskog dana voda u suradnji sa tvrtkom „Baranjski vodovod“
- kreativna radionica izrade uskrasnih čestitiki
- sportska radionica „Vježbanjem do zdravlja“ u suradnji s udruhom „Skok klub“

Travanj

- obilježavanje Međunarodnog dana podrške žrtvama nasilja
- radionica „Kako uspješno komunicirati i voditi vlastitu radionicu“
- obilježavanje Svjetskog dana plesa
- edukativna radionica „Tradicionalno vrtno cvijeće Baranje“ u suradnji sa DV „Cvrčak“ Beli Manastir
- predavanje „Osnove poduzetništva i neprofitno poduzetništvo“ u suradnji sa tvrtkom „Poduzetnički centar Beli Manastir“ d.o.o.

Svibanj

- radionica „Folkloriška promenada“ u suradnji sa svim KUD-ovima iz Belog Manastira
- sudjelovanje na Proljetnom sajmu u suradnji sa Učeničkom zadrugom „Mravci znalci“
- sudjelovanje na festivali „Urban Collective fest“
- predavanje „Primjeri dobre prakse“

Lipanj

- sudjelovanje u obilježavanju Dana udruga
- sudjelovanje na sajmu „Putevima vina i starina“
- kreativna radionica „Izrada nakita od elemenata narodnih nošnji“

Srpanj

- igre „Kako su se igrali naši djedovi i bake“ u suradnji sa udrugom „Tradicijom za budućnost“
- kreativna radionica „Rekonstrukcija narodnih nošnji“

Kolovoz

- obilazak „Šokačke kuće“ u Topolju
- stručno predavanje „Više bilja, manje soli“
- manifestacija „Tradicijski korzo“
- kreativna radionica „Rekonstrukcija narodnih nošnji“

Rujan

- sudjelovanje na „Sajmu obrtništva i poduzetništva Baranje“

- radionica „Folkloriška promenade“ u suradnji sa svim KUD-ovima iz Belog Manastira
- kreativna i edukativna radionica „Tradicionalni baranjski kolači“
- kreativna radionica „Rekonstrukcija narodnih nošnji“

Listopad

- humanitarna akcija prikupljanja knjiga „Knjiga na dar“
- prikaz tradicionalnih jela „Dani baranjske kuhinje“
- obilježavanje Svjetskog dana starijih osoba u suradnji sa Maticom umirovljenika Beli Manastir
- kreativna radionica „Rekonstrukcija narodnih nošnji“

Studeni

- stručno predavanje „Tradicijska kultura“
- kreativna radionica „Izrada božićnog nakita“
- kreativna radionica „Izrada suvenira od elemenata narodnih nošnji“

Prosinac

- sudjelovanje na sajmu „Advent u Baranji“ u suradnji sa Turističkom zajednicom Baranje
- kreativna radionica „Izrada suvenira od elemenata narodnih nošnji“

OBLJETNICE U NAŠOJ ZAJEDNICI

Ove godine u Belom Manastiru obilježene su dvije važne obljetnice: Gimnazija Beli Manastir i udruga osoba s alergijama i problemima disanja *Alerga*. Povodom navedenoga u ovom broju Godišnjaka kratkim tekstovima svoj rad predstaviti će njihovi djelatnici.

Kratka povijest Gimnazije Beli Manastir

Vjekoslav Sučić, prof. povijesti

Dragi čitatelji, želim vas ukratko upoznati s poviješću naše škole na način da ću vam prikazati kronologiju i promjene koje su se događale vezane uz našu školu.

Reformom školstva u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj 1963. godine u svim manjim gradovima pa tako i u Belom Manastiru su ustrojene gimnazije ili gimnazijski programi u srednjim školama.

Gimnazija Beli Manastir je započela s radom u školskoj godini 1963./1964. i tada su u prvi razred upisana dva odjela. Istovremeno je u drugi razred upisan jedan razred gimnazijalaca koji su svoje školovanje započeli u Osijeku. Tako je u lipnju 1964. godine završila prva školska godina u Gimnaziji Beli Manastir s tri razredna odjela. U kasnijem razdoblju se broj upisanih učenika povećavao kao i broj razrednih odjela. Zadnja generacija gimnazijalaca upisanih u prvi razred je u školskoj godini 1974./1975. Tijekom 1975. godine Gimnazija Beli Manastir ulazi u sastav Srednjoškolskog centra Beli Manastir.

Slika 1: Prva generacija maturanata 1965./1966.

Nakon toga je uslijedila “Šuvarova reforma“ i gimnazije su kao „elitističke“ škole ukinute u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj .Posljednja generacija gimnazijalaca je maturirala 1978.godine. U lipnju 1979. godine maturirali su učenici po novom modelu školovanja,a kulturološko i matematičko-informatičko usmjerenje možemo smatrati svojevrsnim nasljednikom gimnazijskog programa u okviru Centra za usmjereno obrazovanje „Bratstvo – jedinstvo“ Beli Manastir. U ljeto 1990. godine tijekom demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj (pridjev socijalistička izbačen) ponovo se uvode gimnazije u obrazovni sustav Republike Hrvatske, pa tako i u Centar za usmjereno obrazovanje „Bratstvo – jedinstvo“ Beli Manastir.

Nakon izbijanja rata u Republici Hrvatskoj u kolovozu 1991. godine Centar za usmjereno obrazovanje "Bratstvo – jedinstvo" Beli Manastir nastavlja svoj rad u progonstvu u mađarskom gradu Mohaču.

U školskoj godini 1992./1993. „Centar“ se preimenuo u Srednju školu Beli Manastir. Školske godine 1997./1998. školstvo u Baranji je reintegrirano u školski sustav Republike Hrvatske tijekom misije UNTAES-a pod vodstvom američkog generala Jacquesa Kleina. Tada je škola radila na četiri lokacije: Srednja škola Beli Manastir u Belom Manastiru, Srednja škola Beli Manastir – Područni odjel u Dardi, Srednja škola Beli Manastir u Mohaču i Srednja škola Beli Manastir u Osijeku.

Na sjednici Vlade Republike Hrvatske od 9. listopada 1997. godine donesena je odluka o mreži škola na području Osječko-ba-

Slika 2: Nastavnici u Mohaču 1992./1993.

Slika 3: Generacija maturanata 1999./2000.

ranjske županije kojom je Srednja škola Beli Manastir podijeljena na tri škole: Gimnazija Beli Manastir, Prva srednja škola Beli Manastir i Druga srednja škola Beli Manastir.

Nakon obnove škole prva generacija maturanata u reintegriranoj Baranji maturirala je u školskoj godini 1998./1999. U lipnju 2014. godine bila je 50. obljetnica od završetka prve školske godine u Gimnaziji Beli Manastir.

Naših deset godina – Udruga Alerga

Mirela Kotromanović, dopredsjednica udruge

Udruga osoba s alergijama i problemima disanja *Alerga* registrirana je 5. travnja 2004. godine i na našem području uspješno djeluje više od deset godina okupljajući veliki broj članova. Ime, koje je

danas vrlo prepoznatljivo, dala je naša kuma Margita Nađ Mihaljević. Od samog osnivanja naši najaktivniji članovi su: predsjednica udruge Mirjana Marjanović, dopredsjednica Mirela Kotromanović, tajnica Gordana Jakopec i računopolagateljica Ksenija Dimić.

Uz pomoć i suradnju s ostalim članovima Upravnog odbora, koji se tijekom godina mijenjao, provodimo razne aktivnosti. U osnivanje smo krenuli primjetivši kako u Baranji ima sve više djece i odraslih koji su alergični te se teško snalaze s problemima koje izazivaju alergijske reakcije. Na samim počecima, kroz ASTMA-ŠKOLU koju su provodili naši liječnici (pedijatar, dermatovenerolog, patolog, te liječnici hitne medicinske pomoći iz Belog Manastira) cilj nam je bio educirati roditelje kako pomoći svojoj djeci.

Druženjem nakon predavanja shvatili smo kako razmjenom iskustava olakšavamo probleme koje alergičari imaju u svakodnevnom životu. Ciljevi koje tijekom godina realiziramo su raznoliki. Idejni smo pokretači osnivanja športske ambulante u okviru nastavno-športske dvorane u Belom Manastiru gdje se obavljaju stručni sistematski pregledi kako za naše sportaše, tako i za članove klubova koji djeluju na području Belog Manastira, i to bez novčane naknade.

Okupljamo djecu i roditelje te im razmjenom iskustava na edukativnim radionicama olakšavamo probleme u svakodnevnom životu. Djeca se najviše vesele radionicama, a veliki broj ih dolazi tijekom godine na razna kreativna druženja.

Neki naši, nekada mali članovi, sada su punoljetne osobe koje i dalje jednako uživaju kada smo zajedno. U školi plivanja, na vježbama disanja i korektivne gimnastike razvijamo samopouzdanje

Slika 4: Na ljetovanju u Crikvenici

kod djece koja pate od alergijskih bolesti. Ove aktivnosti uvijek vodi stručno osposobljena osoba, najčešće profesor tjelesne i zdravstvene kulture.

Već deset godina za redom organiziramo djeci i odraslima s područja cijele Baranje liječenje u Talasoterapiji – Crikvenica. Na moru se boravi dva tjedna. To vrijeme ispunjeno je raznim aktivnostima, idemo na izlete, puno šćemo, plešemo, pjevamo i družimo se. Djeca se nakon dobivene terapije i uz olakšane tegobe mogu baviti športom te spremno dočekuju povratak u ambroziju koja je kod nas u rujnu u punom zamahu.

Godinama kupujemo lijek epinefrin koji dajemo Hitnoj službi Beli Manastir, kao i inhalatore koji se također koriste i u pedijatrijskoj ambulanti kao neophodna pomoć oboljelima.

Promičemo zdravlje kroz čitav niz predavanja eminentnih stručnjaka iz područja različitih grana medicine. Tako smo u suradnji s drugim udrugama ili samostalno provodili mjerenje šećera i krvnog tlaka na našem gradskom trgu i spirometriju, predavanja o karcinomu dojke, inzultima, šećernoj bolesti i sl.

Aktivno sudjelujemo i u kulturnim događajima važnim za naš grad, s Gradskim kazalištem i Centrom za kulturu organiziramo Dječji kazališni festival na kojemu bude, u prosjeku kroz pet dana, više od tisuću posjetitelja.

Slika 5: Aktivnosti na Trgu slobode u Belom Manastiru

Jedna od nama najdražih aktivnosti je obilježavanje Svjetskog dana astme. Prije nekoliko godina bili smo među prvima u Hrvatskoj koji su na poseban način obilježili taj dan. Svake godine, prvi utorak u mjesecu svibnju, okupljamo na Trgu slobode djecu iz vrtića „Cvrčak“ i niže razrede OŠ „Dr. Franjo Tuđman“ gdje, uz glazbu pušemo balone, učimo što je astma i igramo različite igre.

Prošle godine, na što smo osobito ponosni, primili smo Povelju grada Belog Manastira koja nam je novi poticaj da nastavimo putem kojim kročimo već cijelo jedno desetljeće u susret novim izazovima koje nam donosi budućnost.

Ivan Pašić, prof. (1930. - 2014.)

Petar Tokić

Ivan Pašić, prof., rođen je u Bačkom Monoštoru 1930. godine. U Baranju je došao 1959. godine sa suprugom Olgom i kćerkom Ljiljanom. Do 1967. godine živio je u Šečerani kada se seli u Beli Manastir. U Belom Manastiru radio je kao nastavnik zemljopisa i fizike u osnovnoj školi, a 1969. godine pa sve do umirovljenja radio je u Narodnom sveučilištu u Belom Manastiru, kasnije Pučkom otvorenom učilištu. Tijekom svog rada pomogao je pokrenuti niz obrazovnih i kulturnih programa, a također je nastojao je popularizirati tehničku kulturu. U okviru Učilišta djelovala je večernja škola za odrasle osobe, autoškola kao i kulturni centar. Kao djelatnik, kasnije i ravnatelj ustanove, Ivan Pašić najveći dio svog rada posvetio je obrazovanju odraslih, organizaciji kulturnih događanja, izložbi te kazališnih i kino predstava sve do odlaska u mirovinu 1990. godine.

S početkom Domovinskog rata 1991. godine s obitelji je protjeran iz Belog Manastira, Progonstvo je proveo u Osijeku. Iako u mirovini, aktivno je sudjelovao u radu Crvenog križa i Caritasa na podjeli humanitarne pomoći te je organizirao i pomagao baranjske prognanike-pčelare. U Beli Manastir vraća se 1998. godine nakon mirne reintegracije.

Kao veliki zaljubljenik u pčelarstvo kojim se bavio cijeli život, Ivan Pašić bio je član Pčelarske udruge „Baranja“ od njenog osnutka 1983. godine. Za predsjednika Udruge izabran je 1997. godine. Na toj funkciji ostao je sljedećih deset godina. Nesebičnim zalaganjem i radom za vrijeme svog mandata započeo je prekograničnu suradnju s pčelarskim udrugama iz Bolya i Baje (Mađarska) te Sombora i Bačkog Monoštora (Srbija). Jedan je i od osnivača Saveza pčelara Osječko-baranjske županije. Nakon povlačenja s funkcije 2008. godine, Pčelarsko društvo „Baranja“ imenovalo ga je doživotnim počasnim predsjednikom.

Bio je član Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru od njegova osnivanja 2003. godine i suautor jednog od članaka u Godišnjaku br. 2 (2006). Aktivno je sudjelovao u i radu Matice umirovljenika u Belom Manastiru. Belomanastirci će pamtiti profesora Pašića kao samozatajnog i uglađenog sugrađanina koji je čitav život nesebično radio u interesu Belog Manastira i Baranje.

prof. dr. sc. Stjepan Sršan
(1941. - 2014.)

Davorin Taslidžić

Dr. sc. Stjepan Sršan, rođen je 7. travnja 1941. u Podturnu, Međimurje, bio je povjesničar, teolog i klasični filolog, redoviti profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku (polje: povijest; za predmet: *Hrvatska povijest u ranom novom vijeku od 16. do 18. stoljeća*) i dugogodišnji ravnatelj Državnog arhiva u Osijeku. Bez sumnje, jedan je od najvećih povjesničara Osijeka i okolice. Objavio stotinjak knjiga i isto toliko stručnih i znanstvenih članaka u zbornicima, časopisima u domovini i inozemstvu. Posebno se zalagao za izdavanje pretiska knjige Josipa Bösendorfera „Nešto malo o našoj Baranji“ u izdanju Zavoda za baranjsku povjesnicu, 2010. godine, gdje je bio redaktor te knjige.

Nagrada za životno djelo 'Julia Schneider' - za cjelokupan znanstvenoistraživački rad koji predstavlja osobni doprinos proširenju znanstvenih spoznaja u primjeni rezultata znanstvenoistraživačke djelatnosti u povijesnoj znanosti dodjeljena mu je 21. svibnja 2014. godine.

Stjepan Sršan u međimurskom Podturnu proveo je i prvo desetljeće života, nakon čega se s obitelji preselio u Semeljce, gdje je završio osnovnoškolsko obrazovanje. Prva dva razreda Klasične gimnazije pohađao je u Zagrebu, a druga dva u Đakovu, gdje je

maturirao 1957. godine. Studij klasične filologije završio je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gdje je također nastavio poslijediplomski studij, smjer klasična filologija, a magistrirao je s temom “Antičko nasljeđe u srednjem vijeku”. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu doktorirao je 1987. godine obranivši doktorski rad “Latinske pjesme slavonskih pjesnika tiskane u Osijeku u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća”.

U Državnom arhivu Osijek zaposlio se 1975. godine. Svoje izvrsno znanje latinskoga, njemačkoga i francuskoga jezika, poglavito dobro poznavanje rukopisnoga njemačkog gotičkog pisma, Stjepan Sršan dobro je iskoristio u obradi i sređivanju fondova starije uprave (do 1945.), vlastelinstava, osobnih i obiteljskih fondova te brojnih sačuvanih fragmenata osječkih društava.

Osim arhivističkim radom, bavio se i istraživanjima, poglavito osječke i slavonske povijesti, što je rezultiralo velikim brojem objavljenih knjiga, znanstvenih i stručnih radova te arhivskih izvora. Kao istraživač više je puta boravio u inozemstvu, održao puno referata na domaćim i međunarodnim skupovima. Predavao je u srednjim školama latinski i grčki jezik te arhivistiku. Otvaranjem studija povijesti u Osijeku 1996. godine, predavao je Stari vijek, potom Povijest srednje i jugoistočne Europe, a od 1999. godine hrvatsku nacionalnu povijest ranog i zrelog srednjeg vijeka te hrvatsku nacionalnu povijest od 16. do 18. stoljeća.

Zahvaljujući vrijednom radu, stekao je zvanje znanstvenoga savjetnika, a 2009. godine izabran u naslovno znanstvenonastavno zvanje redovitoga profesora iz znanstvenoga područja humanistič-

kih znanosti, znanstvenoga polja povijesti, znanstvene grane hrvatska povijest na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Bio je aktivnim članom brojnih kulturnih i humanitarnih osječkih udruga te dobitnik značajnih državnih i lokalnih priznanja za svoj rad, među kojima su dva odličja: *Red Danice Hrvatske s likom Marka Marulića*, za doprinos u kulturi te *Red hrvatskog trolista* za posebne zasluge u spašavanju kulturne baštine kojima ga je odlikovao predsjednik dr. Franjo Tuđman. Ministarstvo kulture nagradilo ga je *Nagradom Vicko Andrić* za životno djelo.

Kao dugogodišnji ravnatelj Državnog arhiva Osijek, neumorno je i uporno radio na ostvarivanju zavidne razine arhivske struke. Reorganizirao je rad službe, nastojao je osigurati što bolje uvjete za prikupljanje i čuvanje arhivskoga gradiva kao kulturne baštine. U svome je radu bio zahtjevan, ponajprije prema sebi, a i prema djelatnicima.

Znanstvena i stručna javnost te svi suradnici pamtit će profesora Sršana kao iznimno vrijedna stručnjaka, odgovorna djelatnika i ravnatelja koji je ostavio neizbrisiv trag u cijeloj arhivističkoj zajednici.

OBAVIJEST SURADNICIMA

Rukopise i priloge za *Godišnjak br. 12/2016* primamo do 15. rujna 2016. godine.

Radove dostaviti u elektronskom obliku na e-mail adresu Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru. Upute autorima možete pronaći na mrežnim stranicama Ogranka.

Članci koji pristignu nakon isteka roka biti će uvršteni, ukoliko zadovoljavaju kriterije, u sljedeći broj.

e-mail urednika: zeljkopredojevic@yahoo.com

e-mail Ogranka: mh.belimanastir@gmail.com

Uredništvo